Honoré de BALZAC

Honoré de BALZAC

Un debut în viaţă

Fără îndoială, într-un viitor destul de apropiat, calea ferată va face să dispară câteva meserii, iar pe altele le va transforma, mai ales pe acelea privitoare la diferitele mijloace de transport folosite în prezent pentru a călători în împrejurimile Parisului. De asemenea, în curând, persoanele şi întâmplările care reprezintă părţile componente ale povestirii de faţă vor face ca această Scenă să aibă valoarea unui document arheologic. Nepoţii noştri nu vor fi oare încântaţi să ia cunoştinţă de materialul social al unei epoci despre care vor vorbi spunând „pe vremuri”? De exemplu, astăzi nu mai există pitoreştile coucous2, faetoanele care staţionau în Place de la Concorde încurcând circulaţia pe strada Cours-la-Reine3, acele coucous atât de înfloritoare un secol întreg şi atât de numeroase încă în anul 1830; şi chiar şi la cele mai atrăgătoare serbări câmpeneşti, în 1842 abia dacă mai zăreşti câte unul mergând pe drum.

În 1820, regiunile renumite pentru pitorescul lor şi cunoscute sub numele de Împrejurimile Parisului, încă nu aveau toate un serviciu regulat de transport public. Totuşi, Touchard tatăl şi fiul4 cuceriseră monopolul transporturilor pentru orăşelele cele mai populate, pe o rază de cincisprezece leghe, iar întreprinderea lor ocupa o clădire măreaţă pe strada Faubourg Saint-Denis. Deşi întreprinderea de transport Touchard era veche, se străduia în fel şi chip, poseda un capital mare şi avea toate avantajele pe care le oferă o centralizare puternică, găsise în faetoanele acelea din foburgul Saint-Denis un concurent

teribil pentru punctele situate pe o rază de şapte-opt leghe de Paris. Pasiunea parizianului pentru viaţa la ţară e atât de puternică încât întreprinderile locale luptau la rândul lor cu destul folos împotriva Micilor-Mesagerii, cum era numită întreprinderea lui Touchard pentru a se deosebi de Marile-Mesagerii din strada Montmartre. Pe vremea aceea, succesul întreprinderii Touchard îi stimula pe oamenii de afaceri. Pentru cele mai neînsemnate localităţi din împrejurimile Parisului apărură deodată întreprinderi de transport cu trăsuri frumoase, rapide şi comode, plecând din Paris şi întorcându-se la ore fixe, în toate direcţiile şi pe o rază de zece leghe, şi care îşi făceau o concurenţă îndârjită. Învins în cursele de patru la şase leghe, acest coucou s-a mulţumit cu distanţele mici şi a mai trăit încă vreo câţiva ani. În sfârşit, şi-a dat duhul de îndată ce omnibuzele5 au demonstrat posibilitatea de a transporta optsprezece persoane într-un vehicul tras de doi cai. Astăzi, dacă din întâmplare va mai fi existând vreo pasăre din acestea cu zborul atât de împleticit6 în dugheană vreunui negustor de trăsuri vechi, acest coucou ar fi prin structura şi prin aranjamentul său obiectul unor cercetări savante, comparabile cu acelea ale lui Cuvier7 asupra animalelor găsite în carierele de ghips din Montmartre.

Micile întreprinderi, ameninţate de afaceriştii care luptau încă din 1822 împotriva mesageriei Touchard tatăl şi fiul, găseau de obicei un punct de sprijin în simpatia localnicilor din regiunea pe care o deserveau. De exemplu, antreprenorul, atât vizitiu cât şi proprietar al trăsurii, era un hangiu din regiune, care cunoştea bine oamenii, lucrurile şi socotelile lor. Îndeplinea cu iscusinţă toate comisioanele, nu cerea mare lucru pentru micile servicii făcute şi tocmai de aceea obţinea mai mult decât Mesageriile Touchard. Ştia să evite necesitatea unui acciz8. La nevoie, trecea peste ordonanţele privitoare la numărul pasagerilor pe care avea voie să-i ia. În sfârşit, era iubit de oamenii din popor. De aceea, când apărea un nou

concurent, chiar dacă vechiul antreprenor localnic îşi împărţea zilele săptămânii cu noul venit, tot mai rămânea câte cineva care îşi amâna călătoria numai ca s-o facă tot în tovărăşia celui vechi, deşi caii, hamurile şi trăsura erau într-o stare nu tocmai liniştitoare.

Una dintre liniile pe care Mesageriile Touchard tatăl şi fiul încercaseră s-o monopolizeze, linia Mesageriilor Toulouse9, şi pentru care s-au luptat cel mai mult şi se mai luptă încă şi astăzi succesorii lor, fusese traseul Paris-Beaumont-sur-Oise, linie uimitor de productivă, deoarece trei companii o exploatau simultan în 1822. Zadarnic îşi reduceau tariful Micile-Mesagerii, zadarnic înmulţeau numărul curselor şi zadarnic construiau vehicule excelente, concurenţa se menţinea în continuare; într-atât poate fi de productiv un traseu de-a lungul căruia se înşiră orăşele ea Saint-Denis şi Saint-Brice, sate ca Pierrefitte, Groslay, Écouen, Poncelles, Moisselle, Baillet, Monsoult, Maffliers, Franconville, Presles, Nointel, Nerville etc. Până la urmă, Mesageriile Touchard şi-au prelungit traseul de la Paris la Chambly. Concurenţa a ajuns şi ea până la Chambly. Astăzi cursele Toulouse merg până la Beauvais.

Pe această şosea, calea spre Anglia, există un drum care o ia înspre un loc pe bună dreptate numit La Cave, având în vedere topografia sa, şi care duce la una dintre cele mai fermecătoare văi ale bazinului râului Oise, orăşelul L'Isle-Adam, localitate care se bucură de o dublă faimă, atât ca leagăn al familiei de L'Isle-Adam, astăzi stinsă10, cât şi ca vechea reşedinţă a Burbonilor-Conti11. L'Isle-Adam este un orăşel fermecător, străjuit de două sate mari, Nogent şi Parmain, amândouă renumite prin falnicele lor cariere de piatră care au furnizat materialele pentru cele mai frumoase clădiri din Parisul modern şi din străinătate, căci bază şi ornamentele coloanelor teatrului din Bruxelles sunt din piatră de Nogent. Deşi remarcabilă prin minunatele sale privelişti, prin castelele sale celebre pe care le-au construit prinţi, călugări sau renumiţi desenatori, ca Stors,

Cassan, Le Val, Nointel, Persan etc., în 1822 această regiune fusese ferită de concurenţă şi era deservită de doi mesageri înţeleşi între ei în privinţa curselor.

Această excepţie se baza pe motive uşor de înţeles. Din La Cave, punctul de unde începe, pe drumul Angliei, şoseaua pavată datorită magnificenţei prinţilor Conţi, până la L'Isle-Adam, distanţa este de două leghe; nici o întreprindere de transport nu putea face un ocol atât de mare, cu atât mai mult cu cât L'Isle-Adam era pe vremea aceea capătul drumului. Şoseaua care ducea acolo, tot acolo se şi termina. De câţiva ani o şosea lată leagă valea Montmorency cu valea L'Isle-Adam. De la Saint-Denis, trece pe la Saint-Leu-Taverny, Meru, L'Isle-Adam şi ajunge până la Beaumont, de-a lungul văii Oise. Dar în 1822, singurul drum care ducea la L'Isle-Adam era acela al prinţilor de Conţi. Pierrotin şi colegul său domneau deci de la Paris la L'Isle-Adam, iubiţi de toată lumea din regiune.

Trăsura lui Pierrotin şi cea a colegului său deserveau Stors, Le Val, Parmain, Champagne, Mours, Prérolles, Nogent, Nerville şi Maffliers. Pierrotin era atât de cunoscut, încât locuitorii din Monsoult, din Moisselles, din Baillet şi din Saint-Brice, deşi situaţi pe şoseaua principală, se foloseau de caleaşca lui, unde şansa de a găsi un loc era mai mare decât în diligenţele de Beaumont, totdeauna pline. Pierrotin se împăca bine cu concurentul său. Când Pierrotin pleca de la L'Isle-Adam, colegul său se întorcea de la Paris, şi vice versa. Este inutil să vorbim despre concurentul său, Pierrotin câştigase simpatia localnicilor. Dintre cei doi mesageri, el este de altfel singurul care joacă un rol în această povestire veridică.

Trebuie să vă mulţumiţi deci cu informaţia că cei doi mesageri trăiau în bună înţelegere, se luptau cinstit şi-şi disputau călătorii cu mijloace onorabile. Din motive de economie, la Paris se foloseau în comun de aceeaşi curte, de aceeaşi cameră la han, de acelaşi grajd şi de aceeaşi remiză, de acelaşi birou şi chiar de acelaşi salariat. Acest

detaliu ne spune destul pentru a înţelege că Pierrotin şi adversarul său erau oameni „buni ca pâinea caldă”, cum se spune în popor.

Hanul, aşezat exact la colţul străzii d'Enghien, mai există şi astăzi şi se numeşte Leul de Argint. Proprietarul acestei întreprinderi, destinată de când lumea să găzduiască pe mesageri, exploata el însuşi o întreprindere de transport pentru Dammartin, pusă pe baze atât de solide încât Touchard tatăl şi fiul, vecinii săi, având sediul Micilor-Mesagerii vizavi, nici nu se gândeau să organizeze o cursă pe aceeaşi linie.

Cu toate că plecările spre L'Isle-Adam ar fi trebuit să aibă loc la ore fixe, Pierrotin şi co-mesagerul său practicau în această privinţă o toleranţă care, chiar dacă se bucura de înţelegerea afectuoasă a localnicilor, le atrăgea cele mai severe critici din partea străinilor, obişnuiţi cu punctualitatea marilor întreprinderi de transport public; dar cei doi proprietari ai acestui tip de trăsură, pe jumătate diligenţă, pe jumătate coucou, găseau întotdeauna apărători printre călătorii lor obişnuiţi. Seara, plecarea de la ora patru se lungea până la patru şi jumătate, iar cursa de dimineaţă, deşi fixată pentru ora opt, nu pleca niciodată înainte de nouă. Acest sistem era de altfel excesiv „Ic elastic. Vara, epoca de aur pentru mesageri, legea plecărilor, riguroasă faţă de necunoscuţi, nu era elastică decât pentru localnici. Această metodă îi dădea lui Pierrotin posibilitatea să încaseze preţul a două locuri pentru unul singur, când un localnic venea mai devreme să ceară un loc aparţinând unei păsări călătoare care, din nefericire, întârziase. Elasticitatea aceasta nu putea fi nicicum privită cu îngăduinţă de către moraliştii purişti; dar Pierrotin şi colegul său o justificau prin scuza că „trăim vremuri grele”, prin pierderile din timpul iernii, prin necesitatea de a avea în curând trăsuri mai bune şi, în sfârşit, prin respectarea strictă a regulamentului scris pe biletele de călătorie, exemplare excesiv de rare care nu se dădeau decât

călătorilor în trecere şi destul de încăpăţânaţi că să ceară aşa ceva.

Pierrotin, om la patruzeci de ani, era tată de familie. Ieşit din cavalerie în epoca deblocărilor din 1815, flăcăul acesta luase locul tatălui său care mânase de la L'Isle-Adam la Paris un coucou cu o înfăţişare destul de ciudată.

După ce se căsătorise cu faţa unui mic hangiu, dădu extindere cursei de L'Isle-Adam, îi asigură regularitatea, remarcându-se prin inteligenţă şi printr-o punctualitate militară. Sprinten, hotărât, Pierrotin (numele fiind probabil o poreclă), imprima, prin mobilitatea fizionomiei, a figurii sale roşcovane şi călite de intemperii, o expresie ironică ce putea trece drept fineţe. De altfel, nu-i lipsea uşurinţa aceea de a vorbi pe care o capeţi tot văzând oameni şi locuri de tot felul. Vocea lui, din obişnuinţa de a vorbi cu caii şi de a striga „păzea!" devenise aspră; dar cu muşteriii folosea un glas blând. Îmbrăcămintea, potrivită pentru un mesager de mâna a doua12, consta din nişte cizme solide şi mari, îngreuiate de ţintele din talpă, pe care şi le făcuse la L'Isle-Adam, pantaloni de velur gros, verde-închis şi o haină din aceeaşi stofă, peste care punea însă, în exerciţiul funcţiunii, un halat albastru împodobit la guler, pe umeri şi la manşete cu broderii colorate. Capul şi-l acoperea cu o şapcă cu cozoroc.

Viaţa militară făcuse să pătrundă adânc în firea lui Pierrotin un mare respect pentru ierarhia socială şi obiceiul supunerii în faţa superiorului; dar, chiar dacă îi plăcea să fie familiar cu micii târgoveţi, respecta întotdeauna femeile, indiferent cărei clase ar fi aparţinut. Totuşi, „tot cărând lumea cu roaba", ca să folosim o expresie de-a sa, ajunsese să-şi privească pasagerii ca pe nişte pachete care pot să umble singure şi care, prin urmare, dădeau mai puţină bătaie de cap decât celelalte, obiectul principal al mesageriei.

Fiind la curent cu marile schimbări, care, de când cu pacea13, revoluţionau şi profesiunea sa, Pierrotin nu voia

totuşi să se lase învins de tendinţele progresiste ale vremii. De aceea, de îndată ce se făcu vremea bună, vorbea tot timpul despre o anume trăsură încăpătoare comandată la Farry, Breilmann şi Compania, cel mai bun atelier de diligenţe, lucru indispensabil din cauza afluenţei crescânde a călătorilor. Utilajul lui Pierrotin consta atunci din două vehicule. Unul dintre ele, singurul pe care-l arăta agenţilor fiscali şi pe care îl folosea în timpul iernii, era moştenit de la tatăl său şi semăna a coucou. Flancurile rotunjite ale acestui vehicul permiteau să bagi în el şase călători pe două banchete tari ca fierul, deşi erau acoperite cu catifea galbenă de Utrecht. Aceste două banchete erau despărţite printr-o bară de lemn care era scoasă şi pusă după plac, capetele fixându-se în nişte jgheaburi practicate pe fiecare perete interior la înălţimea umerilor. Această bară, învelită perfid în catifea, şi pe care Pierrotin o numea spătar, era spaima călătorilor din cauza dificultăţii cu care se punea şi se scotea. Dacă spătarul era greu de manevrat, era şi mai greu de suportat pentru omoplaţi când era pus; iar când îl lăsai de-a lungul trăsurii, făcea şi intratul şi ieşitul la fel de periculoase, mai ales pentru femei. Deşi fiecare banchetă a acestei cabriolete, cu flancurile curbate ca acelea ale unei femei cu şolduri pline, nu trebuia să conţină decât trei călători, deseori vedeai opt, înghesuiţi pe cele două banchete ca scrumbiile în butoi. Pierrotin susţinea că astfel stăteau mult mai bine, pentru că în felul acesta formau o masă compactă, de nezdruncinat; în vreme ce, dacă erau doar trei călători, se ciocneau mereu între ei şi riscau întruna să-şi turtească pălăriile de tavanul cabrioletei, din cauza hârtoapelor drumului. În partea din faţă a acestei trăsuri era o banchetă de lemn, capra lui Pierrotin, pe care puteau sta trei călători; cei aşezaţi acolo sunt porecliţi, după cum se ştie, iepuri. În câte o cursă, Pierrotin cocoţa pe capră şi patru iepuri, iar el stătea într-o margine, pe un fel de lădoi fixat în partea de jos a caroseriei ca să ofere un punct de sprijin pentru picioarele iepurilor şi care era

întotdeauna plin cu paie şi cu pachete care nu se temeau de hurducătură. Caroseria acestui coucou, vopsită în galben, era înfrumuseţată în partea de sus printr-o dungă de un albastru ţipător, pe care se putea citi, scris cu litere alb-argintii, pe cele două laturi: L'Isle-Adam – Paris, iar în spate: Cursa de L'Isle-Adam. Urmaşii noştri ar greşi dacă şi-ar închipui cumva că acest vehicul nu putea duce decât treisprezece persoane, inclusiv Pierrotin; în situaţii speciale, intrau uneori în el încă trei pasageri într-o despărţitură pătrată acoperită cu o prelată, unde erau îngrămădite valizele, lăzile şi pachetele; dar prudentul Pierrotin nu-i lăsa să se urce acolo decât pe muşteriii lui vechi, şi numai la trei sau patru sute de paşi după barieră. Aceşti locuitori ai hulubăriei, nume dat de vizitii părţii aceleia a trăsurii, trebuiau să coboare înaintea fiecărui sat de pe drum unde era un post de jandarmi. Supraîncărcarea interzisă prin ordonanţele privind siguranţa călătorilor era atunci prea flagrantă pentru ca jandarmul, esenţialmente prieten cu Pierrotin, să se poată dispensa de încheierea procesului-verbal de constatare a contravenţiei. Aşa se face că trăsura lui Pierrotin căra, în câte o sâmbătă seară sau luni dimineaţa, câte cincisprezece călători; atunci însă, ca să poată trage, îi dădea lui Rougeot, calul cel mare şi bătrân, un tovarăş în persoana unui cal de mărimea unui ponei, pe care nu mai ştia cum să-l ridice în slăvi. Căluţul acesta era de fapt o iapă pe care o chema Bichette şi care mânca puţin, avea foc în vine, era neobosită şi făcea cât greutatea ei în aur.

— Nevastă-mea n-ar da-o pe trântorul ăla de Rougeot! exclamă Pierrotin când vreun pasager glumea pe socoteala acestui extract de cal.

Diferenţa dintre cealaltă trăsură şi aceasta constă în aceea că a doua era montată pe patru roţi. Această trăsură, de construcţie bizară, numită trăsura cu patru roţi, încărca în ea şaptesprezece pasageri, deşi n-ar fi trebuit să primească decât paisprezece. Făcea un zgomot atât de considerabil,

încât deseori la L'Isle-Adam se zicea: „uite-l pe Pierrotin!”, când trăsura abia ieşea din pădurea care se întinde pe coasta văii. Vehiculul era împărţit în doi lobi, din care unul, numit interior, conţinea şase călători pe două banchete, iar al doilea, un fel de cabrioletă amenajată în faţă, se numea cupeu. Cupeul acesta se închidea printr-o uşă cu geam incomodă şi bizară, a cărei descriere ar lua prea mult spaţiu pentru a ne mai îngădui să vorbim despre ea. Trăsura cu patru roţi avea pe deasupra ei o imperială cu capotă sub care Pierrotin înghesuia şase pasageri şi a cărei închidere se făcea prin perdele de piele. Pierrotin se aşeza pe o capră aproape invizibilă, montată sub uşa cu geam a cupeului. Mesagerul din L'Isle-Adam nu plătea impozitele la care sunt supuse vehiculele publice decât pentru coucou, prezentat ca putând transporta şase pasageri şi luă o autorizaţie ori de câte ori punea în circulaţie trăsura cu patru roţi. Acest lucru poate părea extraordinar astăzi, dar la începuturile sale, impozitul pe trăsuri, stabilit cu un fel de timiditate, permitea mesagerilor aceste mici înşelăciuni care-i făceau atât de mulţumiţi „să le dea plasă”14 funcţionarilor fiscali, după o vorbă de-a lor. Pe nesimţite, Fiscul înfometat deveni sever, sili vehiculele să nu mai circule fără timbrul dublu care acum dovedeşte că au fost verificate şi că impozitele pentru ele au fost plătite. Totul îşi are epoca sa de inocenţă, chiar şi Fiscul; dar spre sfârşitul anului 1822, epoca aceasta mai dura încă. Deseori vara, trăsura cu patru roţi şi cabrioleta mergeau la drum în bună înţelegere, ducând treizeci şi doi de călători, iar Pierrotin nu plătea taxe decât pentru şase. În aceste zile norocoase, convoiul pleca la ora patru şi jumătate din foburgul Saint-Denis şi ajungea vitejeşte la zece seara la L'Isle-Adam. De aceea, mândru de cursele sale care necesitau o închiriere suplimentară de cai, Pierrotin spunea: „Am mers zdravăn!” Ca să poată face nouă leghe în cinci ore cu asemenea echipaj, trebuia să suprime staţiile pe care le fac vizitiii pe ruta aceasta, la Saint-Brice, la Moisselles şi la La Cave.

Hanul Leul de Argint este situat pe un teren care se întinde mult în adâncime. Dacă faţada nu are decât trei sau patru ferestre duble înspre foburgul Saint-Denis, hanul cuprindea pe vremea aceea, într-o curte lungă la capătul căreia sunt grajdurile, o casă întreagă lipită de zidul unei proprietăţi cu care se învecina. Intrarea forma un fel de culoar sub planşeul căruia puteau să fie adăpostite două sau trei trăsuri. În 1822, biroul tuturor mesageriilor găzduite la Leul de Argint era ţinut de soţia hangiului, care avea tot atâtea registre cât şi atribuţii; ea încasa banii, înscria numele şi punea cu multă bunăvoinţă pachetele în imensa bucătărie a hanului. Călătorii se mulţumeau cu această paşnică stare patriarhală. Dacă ajungeau prea devreme, se aşezau sub hota imensului şemineu, sau se opreau în vestibul, dacă nu cumva se duceau la Cafeneaua Eşichierului care era la colţul străzii cu acelaşi nume, paralelă cu strada Enghien, de care nu ora despărţită decât prin câteva case.

În primele zile ale toamnei acelui an, într-o sâmbătă dimineaţă, Pierrotin, cu mâinile petrecute prin deschizăturile bluzei şi băgate în buzunare, stătea sub poarta hanului Leul de Argint, de unde se vedeau înşirându-se bucătăria hanului şi, mai încolo, curtea lungă la capătul căreia se desenau în negru grajdurile. Diligenta lui Dammartin tocmai ieşea, avântându-se greoi pe urma diligenţelor Touchard. Era trecut de opt dimineaţa. Sub enorma poartă, pe deasupra căreia scrie, pe un panou lung: Hanul Leul de Argint, grăjdarii şi salariaţii mesageriilor se uitau la această lansare care îl înşală atât de mult pe călător, făcându-l să creadă că bidiviii o vor ţine mereu tot aşa.

— Să înham, şefule? îl întrebă pe Pierrotin grăjdarul său, după ce nu mai avu nimic de privit.

— S-a făcut opt şi un sfert şi nu văd picior de călător, răspunse Pierrotin. Unde s-or fi pitind? înhamă totuşi. Unde mai pui că nu-i nici un pachet!

— Fir-ar să fie de treabă! El15 n-o să ştie unde să-şi mai înghesuie călătorii în seara asta, pentru că-i vreme bună, iar eu n-am decât patru înscrişi! Cine a mai pomenit una ca asta într-o sâmbătă! Aşa se întâmplă când n-ai bani! Ce viaţă blestemată! Ce blestem de viaţă!

— Şi dacă ai avea muşterii, unde i-ai mai băga, că dumneata n-ai decât cabrioleta? răspunse conţopistul-grăjdar încercând să-l potolească pe Pierrotin.

— Da' trăsura mea nouă? zise Pierrotin.

— Ce, chiar o ai? făcu zdravănul auvergnat16 care zâmbi larg, scoţând la iveală nişte lopăţele albe şi late ca migdalele.

— Bătrân şi tot necopt la minte! Mâine, duminică, merge sigur şi avem nevoie de optsprezece muşterii!

— Da? Al naibii, straşnică trăsură, păi ăsta mănâncă pământul, zise auvergnatul.

— O trăsură ca aceea care merge la Beaumont, ce mai! nou-nouţă! e vopsită în roşu cu auriu, ca să crape de ciudă Touchard! O să am nevoie de trei cai. I-am găsit perechea lui Rougeot, Bichette o să meargă voiniceşte ca înaintaş. Hai, mişcă, înhamă, zise Pierrotin care privea înspre poarta Saint-Denis îndesindu-şi tutunul în pipă, uite o doamnă şi un tinerel cu pachete sub braţ; caută Leul de Argint, pentru că s-au făcut că nici nu-i văd pe cei cu faetoanele. Stai aşa! Mi se pare că doamna e din muşteriii noştri!

— Nu odată ai ajuns plin, după ce plecaseşi gol, îi răspunse omul său.

— Dar nici un pachet, zise Pierrotin. Fir-ar să fie! Ce viaţă!

Şi Pierrotin se aşează pe una dintre cele două borne care protejau baza zidurilor de şocul osiilor, dar se aşează dus pe gânduri, cu un aer îngrijorat pe care nu-l avea de obicei. Conversaţia aceasta, nesemnificativă în aparenţă, zgândărise griji amare, ascunse în adâncul inimii lui Pierrotin. Şi ce putea să tulbure inima lui Pierrotin, dacă nu gândul la o trăsură frumoasă? Să străluceşti pe şosea, să te lupţi cu compania Touchard, să-ţi extinzi afacerile, să

transporţi pasageri care să te complimenteze în legătură cu confortul datorat perfecţionării caroseriei în loc să auzi veşnicele reproşuri la adresa rablei lui, aceasta era lăudabila ambiţie a lui Pierrotin. Dar mesagerul de la L'Isle-Adam, antrenat de dorinţa de a o lua înaintea colegului său, de a-l determina poate într-o bună zi să-i lase doar lui singur cursele de L'Isle-Adam, îşi depăşise puterile. Îşi comandase el trăsura la Farry, Breilmann şi Compania, atelierul care tocmai înlocuise cu arcurile pătrate ale englezilor gâturile de lebădă şi alte vechi invenţii franceze; însă aceşti oameni neîncrezători şi duri nu voiau să-i livreze diligenţa decât contra scuzi17. Nu prea încântaţi să construiască o trăsură greu de plasat dacă le rămânea pe cap, aceşti negustori înţelepţi nu se apucară de ea până ce Pierrotin nu le făcuse un vărsământ de două mii de franci. Pentru a satisface legitima exigenţă a constructorilor, ambiţiosul mesager îşi epuizase toate resursele şi tot creditul. Nevastă, socrul şi prietenii făcuseră mari sacrificii. Această diligenţă superbă – Pierrotin se dusese în ajun la vopsitori ca s-o vadă – parcă abia aştepta să circule; dar, ca s-o facă să circule a doua zi, trebuia să achite toţi banii, însă lui Pierrotin îi mai lipseau o mie de franci! Dator hangiului pentru chirie, nu mai îndrăznise să-i ceară şi suma aceasta. Lipsindu-i o mie de franci, risca să le piardă şi pe cele două mii date ca avans, ca să nu mai vorbim de cei cinci sute de franci daţi pe noul Rougeot şi alţi trei sute de franci daţi pe harnaşamentul nou, pe care reuşise să-l obţină pe credit, cu scadenţa peste trei luni. Şi împins de furia disperării şi de nebunia amorului propriu, se apucase să afirme că trăsura va circula a doua zi, duminică. Dând o mie cinci sute de franci din două mii cinci sute, sperase că negustorii înduioşaţi îi vor livra trăsura; dar după trei minute de gândire, exclamase în gura mare:

— Nu, sunt nişte câini turbaţi; nişte hingheri. Dacă m-aş adresa domnului Moreau, administratorul de la Presle, care

e un om aşa de cumsecade? îşi zise el frapat de o idee nouă, poate că ar primi el cambia mea pe şase luni.

În acest moment, un valet fără livrea, care purta o valiză de piele şi ieşise de la întreprinderea Touchard, unde nu găsise loc pentru cursa de Chambly de la ora unu, îi spuse mesagerului:

— Dumneata eşti Pierrotin?

— Şi ce-i cu asta?

— Dacă poţi să aştepţi doar un sfert de oră, îl iei şi pe stăpânul meu; dacă nu, iau înapoi valiză şi la urma urmei pleacă cu o cabrioletă de piaţă.

— Aştept şi două, şi trei sferturi de oră, ba şi peste, băiete, zise Pierrotin trăgând cu ochii la valiză mică şi elegantă, bine închisă şi încuiată cu o broască de aramă cu blazon.

— Păi, ia-o, zise valetul uşurându-şi umărul de valiza pe care Pierrotin o ridică, o cântări, o privi.

— Ţine! zise el omului său, înveleşte-o în fin moale şi aşaz-o în lada dinapoi. N-are nici un nume pe ea, adăugă el.

— Are blazonul monseniorului, răspunse valetul.

— Monsenior? atunci face mai mult ca aurul! Hai să bem ceva, zise Pierrotin făcând cu ochiul şi o luă spre Cafeneaua Eşichierului, urmat de valet.

— Băiete! două absinturi! comandă el când intrară. Ia zi, cine-i stăpânul tău şi unde merge? Nu te-am mai văzut niciodată, spuse Pierrotin ciocnind cu valetul.

— Ai şi motive întemeiate, răspunse valetul. Stăpânul meu nu se duce nici o dată pe an pe la voi, şi atunci merge numai cu echipajul lui. Preferă valea Orge, unde are cel mai frumos parc din împrejurimile Parisului, un adevărat Versailles, o moşie de familie, îi poartă şi numele. Nu-l cunoşti pe domnul Moreau?

— Intendentul de la Presles18, zise Pierrotin.

— Aşa-i, domnul conte o să stea două zile la Presles.

— A! Îl voi duce pe contele de Sérisy, exclamă mesagerul.

— Da, băiete, chiar aşa. Dar, atenţie! Avem un consemn. Dacă ai localnici în trăsură, nici să nu pomeneşti de domnul

conte, vrea să călătorească în cognito şi mi-a ordonat să-ţi spun şi ţie. A zis că îţi dă un bacşiş gras.

— Aha! Călătoria asta pe şest n-o fi în legătură cu treaba pe care a venit s-o facă moş Léger, fermier din Moulineaux?

— N-am idee, continuă valetul; dar să ştii că se lasă cu scandal. Ieri seară m-am dus la grajduri ca să dau ordin să fie gata la şapte dimineaţa trăsura aia, model Daumont19, ca să meargă la Presles; dar la şapte, Senioria Sa a contramandat-o. Augustin, feciorul de casă, zice că asta-i din cauza vizitei doamnei ăleia care părea că vine din părţile alea.

— O fi spus ceva pe socoteala domnului Moreau! Cel mai cumsecade, cel mai cinstit om, altul ca el nu mai găseşti, ce mai! Ar fi putut să câştige şi mai mulţi bani decât are, dacă ar fi vrut, ce să mai vorbim!

— Păi, rău a făcut, răspunse valetul sentenţios.

— Deci, domnul de Sérisy se va duce în sfârşit să locuiască la Presles, pentru că a mobilat, a reparat castelul, nu-i aşa? întrebă Prierrotin după o pauză. E adevărat că până acum a cheltuit două sute de mii de franci?

— Dacă am avea, eu şi cu tine, tot ce-a cheltuit el în plus, am fi bogătani. Dacă doamna contesă se duce acolo, ah! doamne! alde Moreau ăia n-au să se mai lăfăie ca până acum, spuse valetul cu un aer misterios.

— Bun băiat, domnul Moreau! continuă Pierrotin care se gândea tot timpul cum să-i ceară intendentului mia de franci de care avea nevoie, un om care te înhamă la treabă, care nu glumeşte cu munca, şi care scoate tot ce poate da pământul şi unde mai pui că pentru stăpână-su! Bun băiat! Mereu se duce la Paris şi ia totdeauna numai trăsura mea, îmi dă un bacşiş gras şi o grămadă de comisioane pentru Paris. Câte trei, patru pachete pe zi, când pentru domnul, când pentru doamnă, ce să mai vorbim, o socoteală de cincizeci de franci pe lună doar pentru comisioane. Chiar dacă doamna se cam ţine cu nasul pe sus, da-şi iubeşte copiii, eu îi iau de la colegiu şi tot cu îi duc înapoi. De

fiecare dată îmi dă câte cinci franci; nici o boieroaică din alea mari nu s-ar purta mai frumos. Ah! de câte ori am pe cineva de la ei sau pentru ei, min până la poarta castelului… Aşa se şi cuvine, nu?

— Se zice că domnul Moreau n-avea cine ştie ce bănet când domnul conte l-a pus intendent la Presles, spuse valetul.

— Dar din 1806, în şaptesprezece ani, tot a făcut ceva; răspunse Pierrotin.

— Aşa-i, zise valetul dând din cap. La urma urmelor, stăpânii sunt nişte fraieri, şi sper pentru Moreau că a ştiut să ia caimacul.

— Deseori am venit la voi, la palatul din Chaussee-d'Antin, şi v-am adus coşuri cu peşte şi vânăt, zise Pierrotin, dar niciodată n-a devenit cazul că să am onoarea să-i văd nici pe domnul, nici pe doamna.

— Domnul conte este un om cumsecade, zise confidenţial valetul, dar dacă îţi cere să fii discret ca să-şi asigure un cognito, înseamnă că s-ar putea să iasă cu bubuială. Cel puţin aşa gândim noi, la palat; altfel de ce nu s-a mai dus cu Daumont-ul? De ce să meargă cu o trăsură de piaţă? Un pair al Franţei20 nu putea să închirieze o cabrioletă de lux?

— O cabrioletă poate să-i ceară dus-întors patruzeci de franci; află de la mine, dacă nu ştiai, drumul ăsta e drum de capre; când urcă, când coboară! zise Pierrotin. Pair al Franţei sau burghez, toată lumea îşi numără bine gologanii. Dacă plecarea asta ar fi în legătură cu domnul Moreau… zău că mi-ar părea tare rău să i se întâmple vreo nenorocire! Mă, să fie! n-am putea face cumva ca să afle? Pentru că e chiar un om tare de treabă, un om dintr-o bucată, cel mai grozav om din lume, ce să mai vorbim!

— Ei! Domnul conte ţine mult la ăsta, la domnul Moreau, zise valetul. Da' ia ascultă la mine, dacă vrei să-ţi dau un sfat bun: mai bine să-şi vadă fiecare de treburile lui. Avem destule cu-ale noastre; să ne vedem de ele. Fă numai ce ţi se cere, cu atât mai mult cu cât nu-i bine să te joci cu

Senioria Sa. Pe urmă, ce să mai vorbim, contele e darnic. Dacă-l serveşti atâtica, zise valetul arătând unghia unui deget, îţi dă înapoi atâta, continuă el lungindu-şi braţul.

Această reflecţie judicioasă şi mai ales imaginea, venite din partea unui om atât de important ca al doilea valet al domnului conte de Sérisy, avură ca efect răcirea zelului lui Pierrotin pentru intendentul moşiei de la Presles.

— Păi, la revedere, domnule Pierrotin, zise valetul.

O privire rapidă aruncată asupra vieţii contelui de Sérisy şi asupra vieţii intendentului său este necesară aici pentru a înţelege mai bine mica dramă care urma să se petreacă în trăsura lui Pierrotin.

Domnul Hugret de Sérisy descinde în linie dreaptă din faimosul preşedinte Hugret, înnobilat în timpul lui Francisc I.

Emblema familiei este un scut despicat, cu aur şi metal negru şi o orlă cu două vârfuri de lance de fiecare parte, cu inscripţia: I, SEMPER MEL1US ERIS21, deviză care, împreună cu cele două vârtelniţe luate ca suporturi, dovedesc modestia familiilor burgheze pe vremea când corporaţiile aveau o poziţie bine determinată în stat şi mai dovedesc naivitatea moravurilor noastre de demult prin calamburul lui ERIS, care, combinat cu I de la început şi cu S final din Melius, reprezintă numele (Sérisy) moşiei ridicată la rangul de comitat.

Tatăl contelui era Primul Preşedinte al unei Curţi supreme de justiţie înainte de Revoluţie. Cât despre el, Consilier de Stat în Marele-Consiliu22, încă din 1787, la vârsta de douăzeci şi doi de ani, se remarcă prin nişte rapoarte foarte judicioase asupra unor probleme delicate. Nici nu se gândi să emigreze în timpul Revoluţiei, petrecu acest timp la moşia sa din Sérisy, lângă Arpajon, unde respectul de care se bucura tatăl său îl feri de vreo nenorocire. După ce îşi petrecuse câţiva ani îngrijindu-l pe preşedintele de Sérisy, pe care l-a pierdut în 1794, fusese ales, cam tot în această perioadă, în Consiliul celor Cinci-Sute23 şi acceptase

această funcţie legislativă pentru a-şi uita durerea. La Optsprezece Brumar24, domnul de Sérisy deveni, ca toate vechile familii parlamentare, obiectul atenţiilor amabile ale Primului Consul, care îl numi în Consiliul de Stat şi îi dădu să reorganizeze una dintre cele mai dezorganizate administraţii. Descendentul acestei familii istorice deveni una dintre rotiţele cele mai active ale mării şi măreţei organizări datorate lui Napoleon. Aşa se face că domnul Consilier de Stat îşi părăsi după puţin timp postul său pentru un Minister. Făcut conte şi senator de către împărat, deţinu succesiv proconsulatul a două regate diferite. În 1806, la patruzeci de ani, senatorul se căsători cu sora fostului marchiz de Ronquerolles, o tânără de douăzeci de ani, văduva şi moştenitoarea lui Gaubert25, unul dintre cei mai iluştri generali republicani. Acest mariaj, convenabil ca nobleţe, dublă averea, şi aşa considerabilă, a contelui de Sérisy care deveni cumnatul fostului marchiz de Rouvre, numit de împărat conte şi şambelan. În 1814, istovit de munci neîntrerupte, domnul de Sérisy, căruia sănătatea ruinată îi cerea să se odihnească, renunţă de bună voie la toate funcţiile sale, părăsi guvernul în fruntea căruia îl numise împăratul, şi veni la Paris unde Napoleon, pus în faţa evidenţei, îi dădu dreptate. Acest stăpân neobosit, care nu credea în oboseala altora, luă mai întâi oboseală de care suferea contele drept o dezertare. Deşi senatorul nu era nicicum în dizgraţie, trecu drept o persoană care avea motive să se plângă de Napoleon. De aceea, când Bourbonii reveniră, Ludovic al XVIII-lea, în care domnul de Sérisy îl recunoscu pe suveranul său legitim, îi acordă o mare încredere senatorului, devenit pair al Franţei, însărcinându-l cu afacerile sale private şi numindu-l Ministru de Stat. La 20 martie26, domnul de Sérisy nu se duse la Gand, îl preveni pe Napoleon că rămâne fidel casei de Bourbon, nu acceptă rangul de pair în timpul celor O Sută de Zile şi petrecu această domnie atât de scurtă la moşia sa de la Sérisy. După a doua căderea a împăratului, redeveni

bineînţeles membru al Consiliului privat, fu numit Vicepreşedinte al Consiliului de Stat şi lichidator, din partea Franţei, în reglementarea indemnităţilor cerute de puterile străine. Fără fast personal, fără ambiţii chiar, se bucura de o mare influenţă în afacerile publice. Nu se făcea nimic important în politică fără să fie consultat; dar nu se ducea niciodată la curte şi se arăta puţin în propriile-i saloane. Această nobilă existenţă, consacrată mai întâi muncii, ajunsese cu timpul o muncă neîntreruptă. Contele se scula încă de la patru dimineaţa în toate anotimpurile, muncea până la amiază, se ocupa de atribuţiile ce-i reveneau ca pair al Franţei sau de Vicepreşedinte al Consiliului de Stat şi se culcă la orele nouă. În semn de recunoaştere a atâtor activităţi, regele îl făcuse cavaler al Ordinelor sale27. Domnul de Sérisy era de multă vreme titular al Marii Cruci a Legiunii de Onoare; avea ordinul Lânii de Aur, ordinul Sfântului Andrei al Rusiei, acela al Acvilei Prusiei, în sfârşit, aproape toate ordinele curţilor Europei. Nimeni nu ieşea mai puţin în evidenţă şi nu era mai util decât el în lumea politică. E lesne de înţeles că onorurile, tapajul provocat de distincţiile primite, succesele mondene îi erau indiferente unui om de valoarea sa. Dar nimeni, cu excepţia preoţilor, nu ajunge la un asemenea stil de viaţă fără motive serioase. Această comportare enigmatică îşi avea tâlcul său, un tâlc amar.

Îndrăgostit de soţia sa încă dinainte de a se fi căsătorit cu ea, această pasiune rezistase în sufletul contelui la toate urgiile intime ale mariajului cu o văduvă, întotdeauna stăpână pe sine înainte ca şi după cea de-a doua căsătorie a sa, şi care se bucură cu atât mai mult de libertatea ei, cu cât, domnul de Sérisy avea pentru ea indulgenţa unei mame pentru un copil răsfăţat. Activitatea lui permanentă îi servea ca scut împotriva frământărilor sufleteşti disimulate prin precauţiile pe care ştiu să le ia oamenii politici când e vorba de asemenea secrete. De altfel, înţelegea prea bine cât ar fi fost de ridicolă gelozia sa în ochii lumii, care n-ar fi

admis o pasiune conjugală la un bătrân demnitar. De ce oare, chiar din primele zile ale căsătoriei, fusese fascinat de soţia sa? De ce suferise fără să se răzbune? De ce nu mai îndrăznise să se răzbune? De ce lăsase să se scurgă timpul, amăgit de speranţă? Prin ce mijloace o femeie tânără, frumoasă, spirituală, îl făcuse să fie supus? Răspunsul la toate întrebările acestea ar necesita o istorisire lungă ce-ar dăuna subiectului acestei Scene, şi a cărei dezlegare, dacă nu bărbaţii, cel puţin femeile ar putea s-o întrezărească. Să remarcăm totuşi că atât activitatea imensă cât şi supărările îl făcuseră pe conte să fie lipsit de armele necesare unui bărbat pentru a lupta împotriva unor comparaţii periculoase28. În plus, cea mai groaznică dintre nenorocirile secrete ale contelui era aceea de a îndreptăţi repulsia soţiei sale pentru o boală datorită în exclusivitate muncii excesive29. Vădind o mare bunătate, şi chiar o nespusă bunătate pentru contesă, o lăsa stăpâna la ea acasă; primea toată elita Parisului, se ducea la ţară, se întorcea, exact ca şi cum ar fi fost văduvă; el avea grijă de averea ei şi îi procura luxul de care se bucura, aşa cum ar fi făcut un intendent. Contesa avea pentru soţul său cea mai mare stimă, îi plăcea chiar fineţea inteligenţei sale; ştia să-l facă fericit arătându-i că-l aprobă! de aceea făcea din bietul om tot ce voia ducându-se să stea câte o oră de vorbă cu el. La fel cu marii seniori de pe vremuri, contele îşi apăra atât de bine soţia, încât lipsind-o de respectul care i se datora, ar fi însemnat să-i aduci contelui cea mai mare injurie. Lumea admira pe deplin acest fel de a fi, şi doamna de Sérisy îi datora imens soţului său. Orice altă femeie, chiar dacă ar fi aparţinut unei familii atât de distinse ca familia Ronquerolles, ar fi putut fi compromisă pentru totdeauna. Contesa era teribil de ingrată; însă ingrată în chip fermecător. Turnă din când în când balsam pe rănile contelui.

Să explicăm acum motivul imprevizibilei călătorii şi incognito-ul ministrului de Stat.

Un fermier bogat din Beaumont-sur-Oise, numit Léger, luase în arendă o fermă ale cărei părţi componente erau incluse în întregime în moşia contelui, stricând astfel măreţia proprietăţii de la Presles. Ferma aparţinea unui târgoveţ înstărit din Beaumont-sur-Oise, numit Margueron. Contractul de închiriere făcut cu Léger în 1799, perioadă în care nu se puteau prevedea progresele agriculturii, era pe punctul de a expira şi proprietarul refuza ofertele lui Léger pentru un nou contract. De multă vreme domnul de Sérisy, care dorea să scape de toate necazurile şi contestaţiile pricinuite de loturile acelea, nutrise speranţa să cumpere ferma, aflând că singura ambiţie a domnului Margueron era ca fiul său unic, pe vremea aceea simplu perceptor, să fie numit administrator financiar la Senlis. Moreau semnală patronului său un adversar periculos în persoana lui moş Léger. Fermierul, care ştia cât de scump ar fi putut să-i vândă contelui această fermă, bucăţică cu bucăţică, era în stare să-i dea destui bani lui Margueron ca să depăşească avantajul pe care l-ar fi avut prin funcţia de administrator financiar oferită fiului său. Cu două zile mai înainte, contele, grăbit să termine cu această chestiune, îl chemase pe notarul său, Alexandre Crottat30 şi pe Derville, avocatul său31, ca să examineze detaliile afacerii. Deşi Derville şi Crottat puseseră la îndoială zelul intendentului, a cărui scrisoare îngrijorătoare provocase această consultaţie, contele îl apără pe Moreau, care, zicea el, îl servea cu credinţă de şaptesprezece ani. „- De! Dacă-i aşa, răspunsese Derville, o sfătuiesc pe Senioria Voastră să meargă personal la Presles şi să-l invite la masă pe negustorul acela, Margueron. Crottat îl va trimite pe primul său secretar cu un act de vânzare gata făcut, lăsând în alb paginile şi rândurile necesare desemnării terenurilor şi titlurilor. În sfârşit, Excelenţa Voastră să aibă la îndemână pentru orice eventualitate o parte din preţ într-un bon asupra băncii, neuitând nici ordinul de numire a fiului la administraţia financiară din Beaumont. Dacă nu terminaţi

pe loc, ferma vă va scăpa printre degete. Dumneavoastră nu ştiţi, domnule conte, sforăriile de care sunt în stare ţăranii. Între un ţăran şi un diplomat, diplomatul e cel care pierde”. Crottat sprijinise această părere, pe care, după confidenţele făcute de valet lui Pierrotin, pair-ul Franţei şi-o însuşise. În ajun contele îi trimesese un bilet lui Moreau prin diligenţa de Beaumont pentru a-i da dispoziţii să-l invite la cină pe Margueron, ca să termine cu problema de la Moulineaux. Înaintea acestei întâmplări, contele dăduse dispoziţii să fie restaurate apartamentele de la Presles şi, de un an, domnul Grindot32, un arhitect la modă, se ducea la castel o dată pe săptămână. Or, urmărind să încheie achiziţionarea fermei, domnul de Sérisy dorea să examineze în acelaşi timp şi lucrările, ca şi impresia pe care o producea amenajarea interioară. Dorea să-i facă o surpriză soţiei salo aducând-o la Presles şi considera ca o chestiune de amor propriu restaurarea acestui castel. Oare ce eveniment intervenise pentru că domnul conte, care până atunci se dusese pe faţă la Presles, fără să se ferească de cineva, să dorească acum să meargă incognito în trăsura lui Pierrotin?

Aici, câteva cuvinte despre viaţa intendentului devin indispensabile.

Moreau, intendentul moşiei de la Presles, era fiul unui procuror de provincie, devenit în timpul Revoluţiei procuror-sindic la Versailles. În această calitate, Moreau tatăl aproape că salvase bunurile şi viaţa domnilor de Sérisy tatăl şi fiul. Numitul cetăţean Moreau aparţinea partidei lui Danton; Robespierre, în ura lui necruţătoare îl urmări, reuşind să-l descopere şi ordonă executarea lui la Versailles. Moreau fiul, moştenitor al doctrinelor şi al prieteniilor tatălui său, se amestecă într-una dintre conjuraţiile făcute împotriva Primului Consul la venirea sa la putere. În acest timp, domnul de Sérisy, dornic să se achite de datoria sa de recunoştinţă, îl ajută pe Moreau, care fusese condamnat la moarte, să evadeze la timp; apoi

ceru graţierea sa în 1804 şi o obţinu, îi oferi mai întâi un post în birourile sale şi pe urmă îl luă definitiv că secretar, dându-i conducerea afacerilor sale private. Câtva timp după căsătoria protectorului său, Moreau se îndrăgosti de o cameristă a contesei şi se căsători cu ea. Pentru a evita falsa poziţie în care îl punea această căsătorie, din care găseai destule exemple la curtea imperială, ceru administrarea moşiei de la Presles, loc retras unde soţia sa putea să facă pe marea doamnă, unde nu se simţeau niciunul, nici altul atinşi în amorul lor propriu. Contele avea nevoie de un om de încredere la Presles, pentru că soţia sa prefera să locuiască pe domeniul de la Sérisy, care nu-i decât la cinci leghe de Paris. De trei sau patru ani, Moreau ţinea în mâini cheia afacerilor contelui, era om priceput, căci înainte de Revoluţie studiase tertipurile avocăţeşti în cabinetul tatălui său; domnul de Sérisy îi spuse atunci:

— N-ai să te îmbogăţeşti, eşti un om compromis, dar vei fi fericit, căci mă voi ocupa eu de fericirea ta". Într-adevăr, contele îi dădu lui Moreau o leafă fixă de o mie de scuzi şi dreptul de a locui într-un pavilion cochet, la capătul clădirilor anexe ale castelului; în plus, îi acordă un anumit număr de steri de lemne de foc din pădure pentru încălzit, o anumită cantitate de ovăz, de paie şi de fân pentru cei doi cai şi drepturi în natură asupra redevenţelor. Un subprefect nu avea un salariu atât de frumos. În primii opt ani ai gestiunii sale, Moreau administră Presles cu conştiinciozitate; îşi dădu tot interesul. Contele, venind să controleze domeniul, să decidă asupra achiziţiilor sau să aprobe lucrările, uimit de loialitatea lui Moreau, îşi arăta satisfacţia prin gratificaţii însemnate. Dar când Moreau se văzu tatăl unei fete, al treilea copil al său, trăia atât de îndestulat la Presles încât nu se mai simţi îndatorat pentru toate avantajele exorbitante pe care i le acordase domnul de Sérisy. De aceea, prin 1816, intendentul care până atunci se mulţumise să trăiască îndestulat la Presles, acceptă bucuros de la un negustor de lemne o sumă de

douăzeci şi cinci de mii de franci pentru a-l ajuta să încheie, cu suprapreţ de altfel, un contract pentru exploatarea pădurilor ţinând de domeniul Presles, pe doisprezece ani. Moreau ascultă de vocea raţiunii: nu va avea pensie, era tată de familie, contele oricum îi datora această sumă, împlinind în curând zece ani de când îi era intendent; pe urmă, cum era posesorul legitim a şaizeci de mii de franci economii, dacă mai adăuga această sumă, putea să-şi cumpere o fermă de o sută douăzeci de mii de franci la Champagne, comună situată mai sus de localitatea L'Isle-Adam, pe malul drept al râului Oise. Evenimentele politice îi împiedicară pe conte şi pe oamenii din ţinut să remarce acest plasament făcut pe numele doamnei Moreau, despre care se credea că moştenise pe o bătrână soră a bunicii, în regiunea ei de baştină, la Saint-Lo. De îndată ce intendentul apucase să guste din fructul delicios al Proprietăţii, purtarea sa rămase în aparenţă cea mai cinstită din lume; dar nu mai pierdu nici o singură ocazie de a-şi mări averea clandestină, şi interesele celor trei copii îi serveau drept balsam ca să-i potolească arsurile cinstei; totuşi, trebuie să-i recunoaştem meritul că, deşi primea şperţuri, deşi avea grijă de el însuşi la tranzacţii, întinzând de dreptul său până la abuz, în termenii Codului rămânea un om cinstit şi nici o dovadă n-ar fi putut să justifice o acuzaţie adusă împotriva lui. După jurisprudenţa celor mai puţin hoaţe bucătărese din Paris, Moreau împărţea între el şi conte profiturile datorate priceperii sale. Acest mod de a-şi rotunji averea era doar o problemă de conştiinţă, şi-atâta tot. Activ, înţelegând bine interesele contelui, Moreau pândea cu atât mai multă grijă ocaziile de a face achiziţii bune cu cât se alegea întotdeauna cu un cadou generos. Presles producea un venit net de şaptezeci şi două de mii de franci. De aceea, la zece leghe împrejur, oamenii din ţinut ziceau: „- Domnul de Sérisy are în Moreau un al doilea el însuşi!” Ca om prudent, din 1817, Moreau plasa în fiecare an beneficiile şi salariile sale în Cartea-Mare33, rotunjindu-şi în fiecare an

suma în cel mai mare secret. Refuzase diferite afaceri zicând că n-are bani, şi făcea aşa de bine pe săracul pe lângă conte, încât obţinuse două burse întregi pentru copiii săi la colegiul Henri IV34. În momentul acela, Moreau poseda un capital de o sută douăzeci de mii de franci plasaţi în titlurile de stat care ajunseseră la cinci la sută din valoarea nominală şi se ridicau încă de pe atunci la optzeci la sută. Aceşti o sută douăzeci de mii de franci neştiuţi de nimeni şi fermă să din Champagne, mărită prin noi achiziţii, alcătuiau o avere de circa două sute optzeci de mii de franci, aducând o rentă de şaisprezece mii de franci.

Aceasta era situaţia intendentului în momentul când contele voia să cumpere fermă Moulineaux, a cărei posesiune era indispensabilă pentru liniştea sa. Ferma cuprindea nouăzeci şi şase de parcele de pământ, mărginind, pământurile de la Presles alăturându-se şi mergând de-a lungul lor şi deseori erau îmbucate ca nişte pătrăţele de la jocul de dame, fără să mai punem la socoteală gardurile de mărăcini şi şanţurile despărţitoare unde se năşteau cele mai supărătoare discuţii în legătură cu un copac de tăiat, a cărui proprietate era contestată. Oricine, în afară de un ministru de Stat, ar fi avut zeci de procese pe an în legătură cu terenurile din Moulineaux. Moş Léger nu dorea să cumpere fermă decât ca s-o revândă contelui. Pentru a reuşi mai sigur să câştige cei treizeci sau patruzeci de mii de franci, obiect al dorinţelor sale, fermierul încercase de multă vreme să se înţeleagă cu Moreau. Împins de împrejurări, cu trei zile înaintea acestei sâmbete hotărâtoare, întâlnindu-se pe câmp, moş Léger îi demonstrase clar intendentului că-l putea face pe contele de Sérisy să plaseze bani cu doi şi jumătate la sută net în pământuri rentabile, adică, aşa cum făcea întotdeauna, să aibă aerul că-şi serveşte patronul, obţinând în acelaşi timp din această afacere un beneficiu secret de patruzeci de mii de franci pe care i-l oferea el. „- Pe cuvântul meu, îi spusese seara la culcare intendentul soţiei sale, dacă scot din

afacerea cu Moulineaux cincizeci de mii de franci, pentru că domnul conte îmi va da fără îndoială zece mii de franci, ne vom retrage la L'Isle-Adam în pavilionul de la Nogent.” Acest pavilion era o fermecătoare proprietate în care se folosiseră din plin toate rafinamentele posibile şi fusese clădit odinioară de prinţul Conţi pentru o doamnă. „Mi-ar plăcea, îi răspunsese soţia. Olandezul care a venit să se stabilească acolo a restaurat foarte bine proprietatea şi ne-o va lăsa cu treizeci de mii de franci, fiind silit să se întoarcă în India.

— Vom fi la doi paşi de Champagne, continuase soţul. Am speranţa să cumpăr cu o sută de mii de franci ferma şi moară de la Mours. În felul acesta, am avea o rentă de zece mii de livre pentru pământ, una dintre cele mai delicioase locuinţe de pe vale, la doi paşi de moşia noastră, şi ne-ar mai rămâne o rentă de vreo şase mii de livre trecută în Cartea-Mare.

— Dar de ce să nu ceri tu postul de Judecător de pace la L'Isle-Adam? am fi oameni cu influenţă şi cu o mie cinci sute de franci în plus.

— Oh! m-am gândit şi eu destul la asta.” În aceste împrejurări, aflând că stăpânul său doreşte să vină la Presles şi-i spune să-l invite pe Margueron la masă sâmbăta seara, Moreau se grăbise să trimită un curier care încredinţă primului valet al contelui o scrisoare la o oră prea înaintată a serii pentru că domnul de Sérisy să mai poată lua cunoştinţă de ea; dar Augustin o puse pe birou, conform obiceiului său în asemenea situaţii. În această scrisoare, Moreau îl rugă pe conte să nu se mai deranjeze şi să aibă încredere în zelul său. Or, după el, Margueron nu mai voia să vândă în bloc şi vorbea de împărţirea proprietăţii de la Moulineaux în nouăzeci şi şase de loturi; trebuia să-l facă să renunţe la ideea aceasta şi poate, spunea intendentul, să recurgă la un om de paie.

Toată lumea are duşmani. Intendentul şi soţia sa jigniseră, la Presles, pe un ofiţer pensionar, numit domnul de Reybert,

şi pe soţia acestuia. De la vorbe înţepătoare ca acul se ajunsese la vorbe ucigătoare ca pumnalul. Domnul de Reybert respira răzbunarea prin toţi porii, voia să-l facă pe Moreau să-şi piardă postul şi să-i ia locul. Aceste două idei sunt gemene. De aceea, purtarea intendentului, spionată timp de doi ani, nu mai avea secrete pentru familia Reybert. În timp ce Moreau îşi trimitea curierul la contele de Sérisy, Reybert îşi trimitea soţia la Paris. Doamna de Reybert cerea atât de insistent şi de presant să stea de vorbă cu contele, încât, amânată la nouă seara, moment în care contele se culca, fu introdusă a doua zi dimineaţă la orele şapte.

— Monseniore, îi spusese ea ministrului de Stat, suntem incapabili, soţul meu şi cu mine, să scriem scrisori anonime. Sunt doamna de Reybert, născută de Corroy. Soţul meu nu are decât şase sute de franci pensie şi locuim la Presles, unde intendentul dumneavoastră ne face afront peste afront, deşi suntem persoane onorabile. Domnul de Reybert, care nu-i un intrigant, departe de el una ca asta! s-a pensionat cu gradul de căpitan de artilerie în 1816, după ce slujise ţara douăzeci de ani, mereu departe de împărat, domnule conte! Şi ştiţi, fără îndoială, cât de greu avansau ofiţerii care nu se găseau sub ochii lui; fără să mai punem la socoteală că cinstea şi francheţea domnului de Reybert displăceau şefilor săi. Soţul meu n-a încetat, de trei ani, să-l observe pe intendentul dumneavoastră cu scopul de a-l face să-şi piardă locul. După cum vedeţi, vorbim deschis. Moreau ne-a făcut să fim duşmanii lui, l-am supravegheat. De aceea vin să vă spun că în afacerea cu Moulineaux sunteţi înşelat. Vor să vă ia o sută de mii de franci care se vor împărţi între notar, Léger şi Moreau. Aţi spus să fie invitat Margueron, aveţi de gând să mergeţi mâine la Presles; dar Margueron va face pe bolnavul, iar Léger e atât de sigur că are ferma, încât a venit la Paris să-şi vândă titlurile de credit. Dacă socotiţi că v-am deschis ochii, dacă doriţi un intendent cinstit, îl veţi lua pe soţul meu; deşi nobil, vă va sluji cum a

slujit şi Statul. Intendentul dumneavoastră are o avere de două sute cincizeci de mii de franci, nu va fi de plâns.

Contele îi mulţumise cu răceală doamnei de Reybert, făcându-i nişte promisiuni vagi, pentru că dispreţuia delaţiunea; dar, amintindu-şi de toate bănuielile lui Derville, se simţi tulburat; pe urmă, zărind deodată scrisoarea de la administratorul său, o citi; şi în asigurările de devotament, în respectuoasele reproşuri care i se făceau în legătură cu neîncrederea pe care o presupunea dorinţa de a trata el însuşi afacerea, ghicise adevărul în legătură cu Moreau.

— Corupţia a venit odată cu averea, ca de obicei! îşi spuse el.

Atunci contele începu să-i pună întrebări doamnei de Reybert, nu atât pentru a afla nişte detalii, ci mai mult ca să aibă timp să o observe mai bine şi îi scrise notarului său câteva cuvinte ca să-i spună să nu mai trimită la Presles pe primul său secretar, ci să vină el însuşi la masa de seară.

— Dacă domnul conte, spusese doamna de Reybert terminând, m-a judecat defavorabil după demersul pe care mi-am permis să-l fac fără ştirea domnului de Reybert, domnul conte trebuie să se fi convins acum că am obţinut informaţiile despre intendentul domniei sale în modul cel firesc cu putinţă: nici conştiinţa cea mai temătoare n-ar putea găsi nimic să-şi reproşeze.

Doamna de Reybert, născută de Corroy, stătea dreaptă ca un băţ. Investigaţiilor rapide ale contelui le oferise o figură ciuruită de vărsat ca o sită, o talie plată şi uscată, doi ochi arzători şi limpezi, bucle blonde teşite pe o frunte îngrijorată, o pălărie uzată de tafta verde căptuşită cu roz, o rochie albă cu buline mov, pantofi de piele. Contele recunoscuse în ea pe soţia căpitanului sărac, tipul de puritană abonată la Courrier français35, arzând de virtute, dar sensibilă la bună-starea unui post bun, şi râvnindu-l.

— Aţi spus că pensia e de şase sute de franci, răspunsese contele răspunzându-şi lui însuşi în loc să răspundă la ceea ce tocmai îi povestise doamna de Reybert.

— Da, domnule conte.
— Sunteţi născută de Corroy?
— Da, domnule, o familie nobilă din regiunea Moselle, locul de baştină al soţului meu.
— În ce regiment a servit domnul de Reybert?
— În regimentul 7 artilerie.
— Bun! răspunsese contele scriind numărul regimentului.
Se gândise că ar putea să-şi încredinţeze administrarea moşiei sale unui fost ofiţer, despre care ar fi obţinut de la Ministerul de Război informaţii mai exacte.
— Doamnă, continuă contele sunându-şi valetul, întoarceţi-vă la Presles cu notarul meu care va găsi un pretext ca să vină la castel la masa de seară şi căruia v-am recomandat; poftim adresa lui. Eu însumi mă duc în secret la Presles şi am să-l anunţ pe domnul de Reybert să vină că să stăm de vorbă…
De aceea vestea despre călătoria domnului de Sérisy cu o trăsură publică şi recomandarea de a ţine sub tăcere numele contelui nu-l alarmau pe degeaba pe mesager, presimţea pericolul gata să se năpustească asupra unuia dintre cei mai buni clienţi ai săi.
Ieşind de la Cafeneaua Eşichierului, Pierrotin zări la poarta Leului de Argint pe femeia şi pe băiatul în care perspicacitatea lui recunoscuse nişte muşterii; căci doamnă, cu gâtul întins, cu figura neliniştită, îl căuta în mod evident. Această doamnă, îmbrăcată într-o rochie de mătase neagră revopsită, cu o pălărie de culoare maro-deschis şi cu un vechi şal de caşmir franţuzesc, încălţată cu ciorapi de mătase groasă şi pantofi de şevro, ţinea în mână un coş de paie şi o umbrelă albastru-ultramarin. Această femeie, frumoasă pe vremuri, părea în vârstă de vreo patruzeci de ani; dar ochii săi albaştri, lipsiţi de flacăra pe care o pune în ei fericirea, arătau că de multă vreme renunţase la lume. De aceea ţinuta ei, ca şi înfăţişarea, indicau o mamă dedicată în întregime gospodăriei şi fiului său. Dacă panglicile pălăriei erau spălăcite, modelul era vechi de mai

mult de trei ani. Şalul era prins cu un ac rupt, transformat în spelcă cu ajutorul unei gămălii de ceară roşie. Necunoscuta îl aştepta cu nerăbdare pe Pierrotin ca să i-l încredinţeze pe fiul său, care fără îndoială călătorea singur pentru prima oară, şi pe care ea îl însoţise până la trăsură, atât din neîncredere cât şi din dragoste de mamă. Această mamă era întrucâtva completată de fiul său; după cum, fără mamă, nu l-ai fi înţeles bine pe fiu. Dacă mama se umilea lăsând să i se vadă nişte mănuşi cârpite, fiul purta o redingotă oliv ale cărei mâneci cam scurte la încheietura mâinii anunţau că va mai creşte încă, aşa cum se întâmpla cu adulţii de optsprezece-nouăsprezece ani. Pantalonii albaştri, peticiţi de mamă, ofereau privirilor un fund nou, când redingota avea răutatea să se întredeschidă la spate.

— Nu-ţi mai chinui aşa mănuşile, le boţeşti şi mai mult, zicea ea când se arătă Pierrotin. Dumneata eşti vizitiul… A! Dumneata eşti, Pierrotin? continuă ea lăsându-şi un moment băiatul şi depărtându-se câţiva paşi cu mesagerul.

— Ce mai faceţi, doamnă Clapart? zise Pierrotin al cărui chip oglindea în acelaşi timp respect şi familiaritate.

— Bine, Pierrotin. Ai grijă de Oscar al meu, pleacă pentru prima dată singur.

— Oh! merge singur la domnul Moreau?.. exclamă el, ca să ştie dacă tânărul mergea efectiv acolo.

— Da, răspunse mama.

— Vrea şi doamna Moreau, nu? continuă insinuant Pierrotin.

— Ce să-i faci! zise mama, n-or să fie numai zile însorite pentru el, bietul copil; dar viitorul lui cere neapărat călătoria asta.

Acest răspuns îl miră pe Pierrotin, care ezită să-i mărturisească doamnei Clapart temerile sale în legătură cu intendentul după cum ea se temu să nu-i dăuneze fiului său făcându-i lui Pierrotin câteva recomandaţii care l-ar fi transformat pe vizitiu în mentor. În timpul acestei sondări reciproce, care se traduse prin câteva fraze despre vreme,

despre drum, despre staţiile de pe traseu, nu-i inutil să clarificăm ce legături existau între Pierrotin şi doamna Clapart, explicând cele câteva cuvinte confidenţiale pe care tocmai le schimbaseră. Deseori, adică de trei-patru ori pe lună, Pierrotin găsea în La Cave, când mergea la Paris, pe Moreau care îi făcea semne unui grădinar când vedea trăsura venind. Atunci grădinarul îl ajuta pe Pierrotin să încarce unul sau două coşuri pline cu fructe sau legume, după anotimp, pui, ouă, unt, vânat. Moreau plătea întotdeauna comisionul lui Pierrotin, dându-i banii necesari ca să achite taxele la barieră, dacă trimiterea conţinea lucruri supuse dreptului de acciz. Niciodată coşurile acestea, paporniţele de peşte sau vânat, pachetele, nu aveau adresă. O singură dată, care fusese valabilă pentru totdeauna, intendentul indicase prin viu grai domiciliul doamnei Clapart discretului mesager, rugându-l să nu încredinţeze niciodată altcuiva acest preţios comision. Pierrotin, visând la o aventură galantă între o fată fermecătoare şi administrator, se dusese în strada Cerisaie numărul 7, în cartierul Arsenalului, unde o văzuse pe doamna Clapart, care tocmai v-a fost descrisă, în locul tinerei şi frumoasei făpturi pe care se aştepta s-o găsească. Mesagerii sunt chemaţi prin starea lor să pătrundă în multe interioare şi în multe secrete; dar hazardul social, această sub-providenţă, întrucât hotărâse ca ei să fie fără educaţie şi lipsiţi de darul observaţiei, rezulta că nu sunt periculoşi. Totuşi, după câteva luni, Pierrotin nu ştia cum să-şi explice relaţiile dintre doamna Clapart şi domnul Moreau, din ceea ce îi fusese îngăduit să întrevadă în menajul din strada Cerisaie. Deşi chiriile nu erau prea scumpe pe vremea aceea în cartierul Arsenalului, doamna Clapart locuia la etajul al treilea, în fundul unei curţi, într-o casă care fusese pe vremuri reşedinţa cine ştie cărui mare senior, pe vremea când marea nobilime a regatului locuia în vechiul amplasament al palatului Tournelles şi al reşedinţei Saint-Paul. Spre sfârşitul secolului al şaisprezecelea, marile

familii îşi împărţiră aceste spaţii vaste, altă dată ocupate de grădinile palatului regilor noştri, după cum o arată şi numele străzilor Livadă cu cireşi, Bolta-cu-viţă-de-vie, Leilor36 etc. Acest apartament, cu toate camerele îmbrăcate în lambriuri vechi, se compunea din trei camere aşezate în şir, o sufragerie, un salon şi un dormitor. Deasupra se afla o bucătărie şi camera lui Oscar. În faţa uşii de la intrare, pe ceea ce la Paris se numeşte palier, se vedea uşa unei camere lăturalnice, pe colţ, clădită la fiecare etaj într-un fel de construcţie care cuprindea şi casa unei scări de lemn, şi care forma un turn pătrat, clădit din pietre mari. Aceasta era camera lui Moreau când dormea la Paris. Pierrotin văzuse în prima cameră, unde pusese coşurile, şase scaune din lemn de nuc cu fundul şi spetează din paie, o masă şi un bufet; la ferestre, perdeluţe roşii. Mai târziu, când intră în salon, observă nişte mobile vechi de pe timpul Imperiului, care însă erau uzate. De altfel, în acest salon nu se găsea decât mobilierul socotit de proprietar strict necesar ca să garanteze chiria. Pierrotin, după salon şi sufragerie, îşi dădu seama cum trebuie să arate dormitorul. Lambriurile, scoase în relief de vopseaua îngroşată cu clei şi de albul-roşcat dat în mai multe straturi pe ciubuce, ca şi desenele şi figurinele, departe de a fi o podoabă, întristau privirea. Parchetul, care nu se ceruia niciodată, avea o nuanţă cenuşie ca parchetul de la internate. Când Pierrotin îi găsi la masă pe domnul şi doamna Clapart, farfuriile, paharele, cele mai mici detalii scoteau în relief o înspăimântătoare strâmtorare; totuşi ei se foloseau de tacâmuri de argint; dar farfuriile, supiera, tot atât de ştirbite şi reparate ca vesela celor mai săraci oameni, inspirau mila. Domnul Clapart, îmbrăcat cu o redingotă prăpădită, încălţat cu nişte papuci jerpeliţi, şi purtând mereu ochelari verzi, când îşi scotea de pe cap o oribilă şapcă veche de cinci ani, dădea la iveală un craniu ascuţit din vârful căruia cădeau filamente subţiri şi murdare pe care un poet ar fi refuzat să le numească păr. Acest om cu

faţa lividă părea timorat şi probabil că era tiranic. În apartamentul acela trist, situat la nord, fără altă perspectivă decât aceea a viţei de vie întinsă pe zidul din faţă şi a puţului din colţul curţii, doamna Clapart lua aere de regină şi mergea ca o femeie care nu ştie să meargă pe jos. Deseori, mulţumindu-i lui Pierrotin, îi arunca nişte priviri care ar fi înduioşat pe un observator; din când în când îi strecură în palmă câteva monede de doisprezece bănuţi. Avea o voce fermecătoare. Pierrotin nu-l cunoştea pe Oscar, din cauză că acest copil abia terminase colegiul şi pentru că nu-l întâlnise niciodată acasă.

Iată povestea tristă pe care Pierrotin n-ar fi bănuit-o niciodată, chiar dacă, după cum făcea de câtva timp, ar fi cerut informaţii portăresei; pentru că nici această femeie nu ştia altceva decât că familia Clapart plătea o chirie de două sute cincizeci de franci, n-avea decât o servitoare, pentru câteva ore dimineaţa, doamna spăla uneori ea însăşi rufele mărunte şi plătea în fiecare zi taxele37 pentru scrisori, părând că nu-i în stare să le lase să se adune, ca să nu fie o sumă prea mare.

Nu există, sau mai curând există foarte rar un criminal care să fie pe de-a-ntregul criminal. Cu atât mai mult vom găsi cu greu o necinste compactă. Poţi să numeri în avantajul tău când te socoteşti cu patronul său poţi să tragi cât mai mult spuza pe turta ta; dar în timp ce-şi constituie un capital prin mijloace mai mult sau mai puţin oneste, există puţini oameni care să nu-şi îngăduie din când în când şi câte o faptă bună. Chiar dacă n-ar fi decât din curiozitate, din amor propriu, din spirit de contrast sau din întâmplare, orice om a avut momentele sale de filantropie; zice că asta-i greşeala lui, că nu mai face, dar aduce un sacrificiu Binelui, după cum cel mai ursuz om aduce jertfă Graţiilor o dată sau de două ori în viaţă. Iată de ce greşelile lui Moreau ar putea fi scuzate, fie numai şi pentru perseverenţa cu care o ajuta pe o biată femeie de favorurile căreia se simţise mândru odinioară şi la care se ascunsese în timp de primejdie!

Această femeie, celebră sub Directorat prin legăturile sale cu unul dintre cei cinci regi ai epocii38, se căsătorise prin această atotputernică protecţie cu un furnizor care câştiga milioane şi pe care Napoleon îl ruinase în 180239. Acesta, numit Husson, înnebunise din cauza trecerii bruşte de la opulenţă la mizerie şi se aruncase în Sena, lăsând-o pe frumoasa doamnă Husson însărcinată. Moreau, foarte intim legat de doamna Husson, era pe-atunci condamnat la moarte; nu putu deci să o ia în căsătorie pe văduva furnizorului, fiind chiar obligat să părăsească Franţa pentru câtăva vreme. În vârstă de douăzeci şi doi de ani, doamna Husson, în disperarea ei, îl luă în căsătorie pe un funcţionar numit Clapart, tânăr de douăzeci şi şapte de ani, care, cum se spune, promitea. Dumnezeu să le ferească pe femei de bărbaţii frumoşi care promit! Pe vremea aceea funcţionarii deveneau rapid persoane importante, căci împăratul căuta oameni de valoare. Dar Clapart, înzestrat cu o frumuseţe vulgară, nu era nicicum inteligent. Crezând-o pe doamna Husson foarte bogată, simulase o mare pasiune pentru ea; îi fusese o povară, nesatisfăcându-i nici atunci, nici mai târziu nevoia de confort cu care se deprinsese în zilele sale de opulenţă. Clapart îşi îndeplinea destul de prost slujba de la Fisc, care nu-i aducea un salariu mai mare de o mie opt sute de franci. Când Moreau, reîntors la contele de Sérisy, află despre situaţia oribilă în care se găsea doamna Husson, putu, înainte de a se căsători, să o plaseze ca primă cameristă la MADAME, mama împăratului. Cu toată această protecţie puternică, Clapart nu putu niciodată să avanseze, incapacitatea sa făcându-se imediat observată. Ruinată în 1815 prin căderea împăratului, strălucitoarea Aspasie40 din timpul Directoratului rămase fără alte resurse decât o slujbă plătită cu o mie două sute de franci care s-a găsit pentru Clapart, datorită trecerii pe care o avea contele de Sérisy la birourile Primăriei din Paris. Moreau, singurul protector al acestei femei pe care o ştiuse cu multe milioane, obţinu pentru Oscar Husson o jumătate de bursă

dată de Oraşul Paris la colegiul Henri IV şi trimitea prin Pierrotin în strada Cerisaie tot ceea ce putea fi oferit în mod decent pentru a ajuta o familie în mizerie. Oscar era tot viitorul, toată viaţa mamei sale. Singurul cusur pe care-l puteai reproşa mamei era dragostea exagerată pentru copilul acesta, pe care tatăl său vitreg nu-l putea suferi. Oscar era din nenorocire dotat cu o doză de prostie pe care mama să n-o putea bănui, în ciuda epigramelor lui Clapart. Această prostie, sau, ca să vorbim mai precis, această înfumurare, îl neliniştea în asemenea măsură pe intendent, încât o rugase pe doamna Clapart să i-l trimit pe tânăr pentru o lună să-l studieze ca să-şi dea seama cărei cariere trebuia să-l hărăzească. Moreau se gândea să le prezinte într-o bună zi contelui ca pe succesorul său. Dar ca să le recunoaştem atât Dracului cât şi lui Dumnezeu exact partea care li se cuvine, poate că nu-i inutil să constatăm cauzele stupidului amor propriu al lui Oscar, atrăgând atenţia că se născuse în casa DOAMNEI, mama împăratului. Din fragedă copilărie, ochii săi fuseseră orbiţi de splendorile imperiale. Imaginaţia sa sensibilă păstrase fără îndoială amprentele acestor tablouri ameţitoare, păstrase o imagine a acestei epoci de aur şi de sărbătoare, cu speranţa de a o regăsi. Aroganţa firească a colegienilor, stăpâniţi cu toţii de dorinţa de a străluci unii în detrimentul celorlalţi, sprijinită pe amintirile lui din copilărie, se dezvoltase peste măsură. Poate că şi mama îşi amintea la ei acasă eu ceva prea multă plăcere de zilele când fusese una dintre reginele Parisului directorial. În sfârşit, Oscar, care tocmai îşi terminase studiile, poate că avusese de luptat în şcoală cu umilinţele la care elevii ce plătesc îi supun neîncetat pe bursieri, dacă bursierii nu ştiu să le impună un anumit respect printr-o forţă fizică superioară. Acest amestec de veche splendoare stinsă, de frumuseţe veştejită, de tandreţe acceptând mizeria, de speranţă în fiul ci, de orbire maternă, de suferinţe suportate eroic, făceau din mamă una dintre

figurile acelea sublime care, la Paris, solicită privirile observatorului.

Incapabil să-şi dea seama de ataşamentul profund al lui Moreau pentru această femeie, nici de acela al acestei femei pentru protejatul său din 1797, devenit unicul său prieten, Pierrotin nu voi să-i comunice bănuiala pe care o avea în legătură cu pericolul prin care trecea Moreau. Teribilul „mai bine să-şi vadă fiecare de treburile lui!” al valetului reveni în mintea lui Pierrotin, ca şi sentimentul de ascultare faţă de aceia pe care-i numea cei care sunt în fruntea coloanei. De altfel, în acest moment Pierrotin simţea în cap tot atâtea înţepături citi bănuţi sunt într-o mie de franci.

O călătorie de şapte leghe se profila, fără îndoială, ca o călătorie de cursă lungă în imaginaţia bietei mame care, în viaţa sa mondenă, rareori trecuse dincolo de barierele Parisului; căci cuvintele:

— Bine, doamnă!

— Da, doamnă! repetate de Pierrotin, spuneau îndeajuns că acesta dorea să se sustragă recomandaţiilor ei prea prolixe şi cu totul inutile.

— Să pui pachetele aşa fel ca să nu se ude, dacă cumva se strică vremea.

— Am o prelată, zise Pierrotin. Şi-apoi, ia uitaţi-vă, doamnă, cu câtă grijă încarc!

— Oscar, să nu rămâi mai mult de cincisprezece zile, oricât ar insista, continuă doamna Clapart, revenind la fiul său. Orice ai face, n-ai să reuşeşti să-i placi doamnei Moreau; de altfel, la sfârşitul lui septembrie trebuie să fii înapoi. Ştii doar, trebuie să plecăm la Belleville, la unchiul tău Cardot41.

— Da, mamă.

— Şi ţine minte, îi spuse ea încet, nu pomeni niciodată de slugi… Nu uita că doamna Moreau a fost fată-n casă…

— Da, mamă.

Oscar, ca toţi tinerii la care amorul propriu este excesiv de sensibil, părea contrariat de faptul că se vedea astfel dădăcit în pragul hanului Leul de Argint.

— Lasă, mămică! La revedere, plecăm, uite că a înhămat calul!

Mama, uitând că se găsea în plin foburg42 Saint-Denis, îl sărută pe Oscar şi îi spuse, scoţând o chiflă fragedă din sacoşă:

— Uite, era să-ţi uiţi chiflă şi ciocolată! Oscar dragă, repet, nu mânca nimic la hanuri, acolo plăteşti toate fleacurile de zece ori mai scump decât fac.

Oscar ar fi vrut să-şi vadă mama cât mai departe, când îi vârî în buzunar chiflă şi ciocolată. Scena aceasta avea doi martori, doi tineri cu câţiva ani mai mari decât cel scăpat din şcoală, îmbrăcaţi mai bine decât el, veniţi fără mame şi a căror ţinută, toaletă şi maniere trădau o independenţă desăvârşită, perfectă, obiectul dorinţelor totale ale unui copil aflat încă sub jugul despotic al mamei sale. Tinerii aceştia deveniră atunci pentru Oscar lumea întreagă.

— Zice mămica, exclamă râzând unul dintre cei doi necunoscuţi.

Vorbele acestea ajunseră la urechile lui Oscar şi provocară un răspuns repezit şi teribil de enervat:

— Bine, mamă, gata, la revedere!

Să vorbim cinstit? Doamna Clapart vorbea ceva cam prea tare, de parcă ar fi vrut să-i pună la curent şi pe trecători cu sentimentele ei de mamă.

— Ce-i cu tine, Oscar? îl întrebă biata mamă, rănită. Nu te mai recunosc, continuă ea cu aer sever, crezându-se capabilă (greşeală pe care o fac toate mamele care-şi răsfaţă copiii) să-i impună respect. Ascultă, Oscar dragă, spuse ea reluându-şi imediat vocea ei caldă, tu eşti înclinat să vorbeşti, să spui tot ce ştii şi tot ce nu ştii, şi asta ca să faci pe grozavul, dintr-un amor propriu prostesc, de băiat tânăr; repet, gândeşte-te că trebuie să-ţi struneşti limba. Tu nu te-ai frecat destul cu viaţa, scumpul meu copil, ca să-i

poţi judeca corect pe oamenii cu care te întâlneşti şi nimic nu-i mai periculos decât să vorbeşti în vehicule publice. De altfel, în diligenţă, oamenii cu o anumită educaţie tac..

Cei doi tineri care, fără îndoială, fuseseră până în fundul localului, se înapoiară şi se auzi din nou pe sub poartă zgomotul tocurilor de la ghete; ar fi putut să audă dădăceala; de aceea, ca să scape de mama sa. Oscar recurse la un mijloc eroic, care arată cât de mult stimulează inteligenţa amorul propriu.

— Mamă, spuse el, tu stai în curent aici, ai putea să faci o pneumonie; şi-apoi, e momentul să mă urc în trăsură.

Copilul trebuie să fi atins un punct sensibil pentru că mama să îl luă în braţe şi-l sărută ca şi cum ar fi fost vorba de o călătorie îndelungată şi îl conduse până la cabrioletă, nemaistăpânindu-şi lacrimile.

— Nu uita să dai cinci franci slugilor, adăugă ea. Îmi scrii cel puţin de trei ori în astea cincisprezece zile, nu-i aşa? Poartă-te bine şi ţine seama de toate sfaturile mele. Ai destule rufe ca să nu dai la spălat. În sfârşit, adu-ţi mereu aminte de bunătatea domnului Moreau, ascultă-l ca pe un tată şi urmează-i cu grijă sfaturile.

Urcând în cabrioletă, lui Oscar i se văzură ciorapii albaştri, datorită pantalonilor care se ridicaseră brusc, şi fundul nou al pantalonilor datorită mişcării redingotei care se desfăcu la spate. De aceea zâmbetul celor doi tineri, cărora nu le scăpaseră aceste semne ale unei mediocrităţi onorabile, făcu o nouă rană în amorul propriu al tânărului.

— Oscar a reţinut primul loc, îi spuse doamna Clapart lui Pierrotin. Aşază-te în fund, urmă ea privindu-l în continuare pe Oscar cu dragoste şi zâmbindu-i duios.

Vai! Cât de mult regretă Oscar că nenorocirile şi grijile spulberaseră frumuseţea mamei sale, că mizeria şi devotamentul pentru copil o împiedicaseră să fie bine îmbrăcată! Unul dintre cei doi tineri, acela care avea cizme şi pinteni, îi dădu cu cotul celuilalt ca să i-o arate pe mama

lui Oscar, iar celălalt îşi răsuci mustaţa printr-un gest care însemna: Arată grozav!

„Cum să scap de maică-mea?” îşi spuse Oscar luând un aer preocupat.

— Ce-i cu tine? îl întrebă doamna Clapart.

Oscar se făcu că nu aude, monstrul! Poate că în această împrejurare doamna Clapart era lipsită de tact. Dar sentimentele absolute sunt pline de egoism.

— Georges, îţi plac copiii când călătoreşti? îl întrebă tânărul pe prietenul său.

— Da, dacă sunt înţărcaţi, dacă-i cheamă Oscar şi dacă au ciocolată, dragă Amaury.

Aceste două fraze fuseseră schimbate cu glas scăzut, ca să-i lase lui Oscar libertatea de a auzi sau de a nu auzi; atitudinea lui urma să-i indice călătorului în ce măsură ar putea întreprinde ceva împotriva tânărului, ca să se distreze, în timpul călătoriei. Oscar nu voia să fi auzit nimic. Privea în jur ca să ştie dacă mama sa, care îl apăsa ca un coşmar, se mai afla acolo, căci se ştia prea iubit de ea pentru a fi părăsit atât de repede. Nu numai că făcea involuntar comparaţie între ţinuta sa şi ţinuta tovarăşului său de călătorie, dar mai simţea şi că toaleta mamei sale juca un rol important în zâmbetul batjocoritor al celor doi tineri.

„Ce-ar fi să plece ăştia?” îşi făcu iluzii Oscar.

Nici gând! Amaury tocmai îi spunea lui Georges, lovind uşor cu bastonul în roata trăsurii:

— Şi ai de gând să-ţi încredinţezi viitorul acestei bărci fragile?

— Trebuie! zise Georges cu un aer fatal.

Oscar oftă văzând modul degajat în care îşi pusese pălăria pe-o ureche ca pentru a scoate în evidenţă un superb păr blond bine pieptănat; în timp ce el, în urma ordinului tatălui său vitreg, avea părul negru tuns ca o perie în faţă şi râs la ceafă ca al soldaţilor. Vanitosul tinerel avea obrajii rotunzi şi bucălaţi, însufleţiţi de culorile unei sănătăţi înfloritoare, în

timp ce chipul tovarăşului său de drum era lunguieţ, palid, cu trăsături fine. Fruntea acestui tânăr era înaltă şi pe pieptul său se mula o vestă din material gen caşmir. Admirând un pantalon colant gris-fer, o redingotă cu brandeburguri şi cu nasturi oliv lunguieţi, strânsă pe talie, lui Oscar i se părea că acest necunoscut romanesc, înzestrat cu atâtea avantaje, abuza faţă de el prin superioritatea sa, la fel cum o femeie urâtă e rănită doar de înfăţişarea unei femei frumoase. Zgomotul tocurilor potcovite ale cizmelor pe care necunoscutul le făcea să sune ceva cam prea tare, după părerea lui Oscar, îi răsuna parcă până în inimă. În sfârşit, Oscar era tot atât de stingherit în hainele sale făcute poate în casă şi croite din unele vechi ale tatălui său vitreg, pe cât de în largul său se simţea în hainele sale tânărul acela pe care-l invidia.

„Băiatul ăsta trebuie să aibă nişte monede de zece franci în buzunarul de la vestă”, se gândea Oscar. Tânărul se întoarse. Ce să mai spunem de Oscar când zări un lanţ de aur trecut pe după gât şi la capătul căruia se afla fără îndoială un ceas de aur. Acest necunoscut căpătă atunci în ochii lui Oscar proporţiile unui personaj.

Crescut pe strada Cerisaie din 1815, luat şi dus înapoi la colegiu în vacanţe de tatăl său, Oscar nu avusese alţi termeni de comparaţie, de la vârsta pubertăţii, decât biata gospodărie a mamei sale. Ţinut din scurt după sfatul lui Moreau, nu se ducea prea des la spectacole şi atunci nu mergea la ceva de mai bună calitate decât teatrul Ambigu-Comique43 unde ochii lui nu întâlneau prea multă eleganţă, dacă totuşi atenţia pe care un copil o acordă melodramei îi permite să mai examineze şi sala.

Tatăl său vitreg purta încă, după moda Empire, ceasul în buzunarul pantalonilor şi lăsa să-i atârne pe abdomen un lanţ gros de aur terminat printr-un snop de brelocuri eteroclite, sigilii, o cheie cu urechea rotundă şi plată pe care se vedea un peisaj în mozaic. Oscar, cure aprecia acest lux demodat ca pe un nec plus ultra44, fu deci uimit de

revelaţia unei eleganţe superioare şi neglijenţe. Tânărul îşi arăta abuziv mănuşile fine şi părea că vrea să-i ia ochii lui Oscar mişcând graţios un baston elegant cu măciulie de aur. Oscar se afla la sfârşitul adolescenţei când lucrurile mărunte produc mari bucurii şi mari mizerii, şi când preferi o nenorocire unei toalete ridicole, când amorul propriu, neataşându-se de marile preocupări ale vieţii, se leagă de frivolităţi, de ţinută, de dorinţa de a părea bărbat. Atunci îţi dai importanţă, simţi cum te înalţi, şi aroganţa este cu atât mai exorbitantă cu cât se exercită în legătură cu nişte fleacuri, dar dacă invidiezi pe un nerod îmbrăcat elegant, te entuziasmezi şi pentru talentul adevărat, îl admiri pe omul de geniu. Aceste defecte, când sunt fără o rădăcină adânc înfiptă în inimă, dezvăluie exuberanţa sevei, harurile imaginaţiei. Faptul că un băiat de nouăsprezece ani, fiu unic, ţinut din scurt în casa părintească din cauza sărăciei şi lipsurilor în care se zbate un funcţionar cu un venit de o mie două sute de franci, dar adorat, şi pentru care mama să îşi impune privaţiuni aspre, se minunează de un tânăr de douăzeci şi doi de ani, îi invidiază o poloneză cu brandeburguri căptuşită cu mătase, jiletca din imitaţie de caşmir şi cravata petrecută printr-un inel de prost gust, toate astea nu-i aşa că sunt păcate mărunte, comise la toate nivelurile societăţii de inferiorul care-şi invidiază superiorul? Chiar şi omul de geniu se supune acestei prime pasiuni. Rousseau din Geneva nu i-a admirat pe Venture şi pe Bacle? 45 Dar Oscar trecu de la păcatul neînsemnat la greşeala gravă, se simţi umilit, dădu vina pe tovarăşul său de drum şi îşi stârni în suflet dorinţa secretă de a-i dovedi că nu-i mai prejos decât el. Cei doi tineri falnici se tot plimbau de la poartă la grajduri şi de la grajduri la poartă, ajungând până în stradă, şi când se întorceau, se tot uitau la Oscar, ghemuit în colţul lui. Oscar, convins că rânjetele celor doi tineri îl priveau pe el, afectă cea mai profundă indiferenţă. Începu să fredoneze refrenul unui cântec lansat de liberali: îi vina lui Voltaire, e vina lui Rousseau.46

Această atitudine îl făcu, fără îndoială, să fie luat drept un biet secretar de avocat.

— Ia te uită, poate că-i în corul Operei, zise, Amaury.

Exasperat, bietul Oscar sări în sus, ridică spătarul şi-l întrebă pe Pierrotin:

— Când plecăm?

— Imediat, răspunse acesta, cu biciul în mână şi privind înspre strada d'Enghien.

În această clipă scena fu animată de sosirea unui tânăr însoţit de un băieţandru care îşi făcură apariţia urmaţi de un comisionar ce trăgea un cărucior cu ajutorul unei chingi. Tânărul se duse să-i vorbească confidenţial lui Pierrotin, care dădu din cap şi începu să-şi strige omul de serviciu. Acesta alergă să ajute la descărcatul căruciorului care conţinea, în afară de două cufere, găleţi, pensule, cutii cu forme ciudate, o infinitate de pachete şi de ustensile pe care cel mai tânăr din noii călători, urcat pe imperială, le aşeza şi le potrivea cu atâta repeziciune încât bietul Oscar, zâmbind mamei sale care pândea de cealaltă parte a străzii, nu zări niciunul dintre instrumentele acelea care ar fi putut dezvălui profesiunea acestor noi tovarăşi de drum. Puştiul, de vreo şaisprezece ani, purta o bluză gri strânsă pe talie de o curea de lac. Şapca, pusă strengăreşte pe-o ureche, arăta o fire veselă, după cum arăta şi dezordinea pitorească a buclelor sale castanii împrăştiate pe umeri. Cravata de tafta neagră trasa o linie neagră pe un gât foarte alb, scoţând şi mai mult în evidenţă vioiciunea ochilor săi cenuşii. Însufleţirea chipului său brun, colorat, forma buzelor cărnoase, urechile dezlipite, nasul în vânt, toate detaliile fizionomiei sale arătau spiritul ironic al lui Figaro, toată nepăsarea tinereţii; după cum vioiciunea gesturilor şi privirea batjocoritoare arătau o inteligenţă dezvoltată prin practicarea unei profesiuni îmbrăţişate încă de timpuriu. Ca şi cum ar fi avut încă de pe acum o anumită valoare morală, copilul acesta, devenit bărbat prin Artă sau prin Vocaţie, părea indiferent faţă de chestiunea vestimentară, căci îşi

privea ghetele nelustruite având aerul că puţin îi pasă, şi pantalonul de doc simplu pe care căuta pete, nu atât pentru a le face să dispară, cât pentru a vedea ce efect artistic fac.

— Arăt bine! îi zise el tovarăşului său, scuturându-se de praf.

Pentru nişte ochi antrenaţi, privirea acestuia arăta că are o anumită autoritate asupra adeptului său, în care observatorul ar fi recunoscut pe veselul ucenic-pictor, numit în jargon de atelier un rapin.47

— Ţinuta, Mistigris48! răspunse maestrul, dându-i o poreclă cu care fără îndoială îl botezaseră cei din atelierul de pictură.

Călătorul acesta era un tânăr subţirel şi palid, cu părul negru, extrem de bogat şi într-o dezordine foarte ciudată; dar părul acesta bogat părea necesar pentru un cap enorm a cărui frunte lată vădea o inteligenţă precoce. Chipul frământat, prea original ca să fie urât, era supt ca şi cum tânărul acesta ciudat ar fi suferit fie de o boală cronică, fie de lipsurile impuse de mizerie, această cumplită maladie cronică, fie de necazuri prea recente pentru a fi uitate49. Îmbrăcămintea, aproape aidoma cu cea a lui Mistigris, ţinând seama de specificul fiecăruia, consta dintr-o redingotă uzată şi prăpădită, dar curată, bine periată, de culoare verde-deschis, o jiletcă neagră, încheiată în nasturi până sus, ca şi redingota, şi care abia lăsa să se vadă în jurul gâtului un fular roşu. Un pantalon negru, tot atât de uzat ca şi redingota, fâlfâia în jurul picioarelor lui slabe, în sfârşit, ghetele pline de noroi arătau că venea pe jos şi de departe. Printr-o privire rapidă, artistul îmbrăţişa profunzimile hanului Leul de Argint, grajdurile, diferitele lor despărţituri, detaliile şi se uită la Mistigris, care făcuse şi el la fel privind ironic.

— Drăguţ! zise Mistigris.

— Da, e drăguţ, repetă necunoscutul.

— Iar am ajuns prea devreme, spuse Mistigris. N-am putea să ciugulim ceva? Stomacul meu e ca natura, are oroare de

vid!

— Avem timp să bem o cafea? îl întrebă tânărul cu glas mieros pe Pierrotin.

— Nu întârziaţi prea mult, răspunse Pierrotin.

— E-n regulă, avem un sfert de oră la dispoziţie, aprecie Mistigris, scoţând astfel în evidenţă spiritul fin de observaţie, înnăscut la ucenicii-pictori din Paris.

Cei doi călători dispărură. În bucătăria hanului tocmai băteau orele nouă. Georges găsi că-i just şi raţional să-l apostrofeze pe Pierrotin.

— Hei, amice, tragi foloase de pe urma unui sabot ca ăsta, zise el dând cu bastonul în roată, măcar cu punctualitatea să te poţi lăuda. Ce naiba, doar nu te bagi în el de plăcere, trebuie să ai afaceri ale naibii de urgente ca să ai curajul să-ţi încredinţezi oasele chestiei ăsteia; şi nici mârţoaga asta pe care o strigi Rougeot n-o să ne facă să câştigăm timpul pierdut!

— Las' c-o înhămăm pe Bichette în timp ce-şi beau cafeaua cei doi călători, răspunse Pierrotin. Tu du-te şi vezi dacă moş Léger vrea să vină cu noi, spuse el grăjdarului.

— Şi moş Léger ăsta unde naiba o mai fi umblând? zise Georges.

— În faţă, la numărul 50, n-a găsit loc în trăsura de Beaumont, îi zise Pierrotin grăjdarului, fără să-i răspundă lui Georges şi plecând să o aducă pe Bichette.

Georges, după ce prietenul său îi strânse mâna, se urcă în trăsură, aruncând mai întâi, plin de importanţă, o servietă mare pe care o aşează sub pernă. Se aşează în colţul opus aceluia ocupat de Oscar.

— Moş Léger ăsta îmi cam dă de gândit, spuse el.

— Nu poate să ne ia locurile, am numărul unu, răspunse Oscar.

— Şi eu doi, zise Georges.

În timp ce Pierrotin apăru cu Bichette, se ivi şi grăjdarul trăgând după el un om gras, de vreo sută douăzeci de kilograme, cel puţin. Moş Léger aparţinea genului de

fermier cu burtă mare, cu spatele pătrat, cu coada perucii pudrată şi îmbrăcat cu o modestă redingotă de pânză albastră. Jambierele lui albe, înalte până deasupra genunchilor, strângeau pantalonii de velur reiat, prinşi cu catarame de argint. Pantofii cu ţinte cântăreau fiecare câte două livre. În sfârşit, ţinea în mână un ciomag roşcat şi uscat, lucios, cu măciulie, agăţat cu un şnur de piele de încheietura mâinii.

— Vă numiţi moş Léger? întrebă serios Georges când fermierul încerca să pună un picior pe scăriţă trăsurii.

— La dispoziţia dumneavoastră, răspunse fermierul arătându-şi chipul care semăna cu acela al lui Ludovie al XVIII-lea, cu obrajii rubiconzi căzuţi, în mijlocul cărora se înălţa un nas care pe orice alt chip ar fi părut enorm. Ochii lui surâzători erau apăsaţi de perniţe de grăsime.

— Hai, dă-mi o mână de ajutor, băiete, îi spuse el lui Pierrotin.

Fermierul fu împins în sus de grăjdar şi de Pierrotin în strigătele de:

— Hei rup! Hopa sus! scoase de Georges.

— O! nu merg departe, nu merg decât până în La Cave50, zise fermierul, răspunzând unei glume prin alta.

În Franţa toată lumea ştie de glumă.

— Aşază-te în spate, zise Pierrotin, veţi fi şase.

— Şi celălalt cal al dumitale? întrebă Georges, e tot atât de fantastic ca un al treilea cal înhămat la căruţă?

— Uite, coane, zise Pierrotin arătând mica iapă care venise singură.

— Spune că insecta asta e cal, făcu Georges mirat.

— Ei, e bun căluţul ăsta, răspunse fermierul care între timp se aşezase. Vă salut, domnilor. Îi dăm drumul, Pierrotin?

— Am doi călători care-şi beau cafeaua, răspunse el.

Tânărul cu chipul supt şi ucenicul său îşi făcură atunci apariţia.

— Să plecăm! se auzi un strigăt general.

— Plecăm, răspunse Pierrotin. Hai, plecarea, spuse el grăjdarului care dădu la o parte pietrele cu care fuseseră înţepenite roţile.

Pierrotin îl luă de frâu pe Rougeot şi scoase strigătul acela gutural – dii! dii! pentru a spune cailor ca să-şi adune puterile şi, cu toate că erau deosebit de îngreuiaţi, urniră trăsura pe care Pierrotin o trase în faţa porţii Leului de Argint. După această manevră pur preparatorie, privi înspre strada d'Enghien şi dispăru, lăsându-şi trăsura în paza grăjdarului.

— Hei! Îl apucă des aşa pe cumătrul ăsta? îl întrebă Mistigris pe grăjdar.

— S-a dus să ia ovăzul de la grajd, răspunse auvergnatul, la curent cu toate trucurile de rigoare ca să-i facă pe călători să nu-şi piardă răbdarea.

— La urma urmei, vremea este al tuturor dascăl şi înşelător51 zise Mistigris.

Pe vremea aceea, moda de a estropia proverbele domnea în atelierele de pictură. Era un triumf să găseşti o schimbare a câtorva litere sau a unui cuvânt aproape asemănător care dădea proverbului un sens ciudat sau comic.

— Încetul cu-ncetul se face coteţul52, răspunse maestrul.

Pierrotin reveni împreună cu contele de Sérisy care sosise pe strada Eşichierului şi cu care fără îndoială avusese câteva minute de conversaţie.

— Moş Léger, vrei să-i dai locul dumitale domnului conte? trăsura ar fi încărcată mai egal.

— Nu mai plecăm nici într-un ceas, dacă o ţii tot aşa, zise Georges. Iar trebuie să ridicăm bara asta infernală, după ce ne-am chinuit atâta ca s-o punem, şi toată lumea e obligată să coboare pentru un călător care vine ultimul. Fiecare are drept la locul pe care l-a reţinut; care-i locul domnului? Hai, fă apelul! Ai o hârtie, un registru? Care-i locul domnului Lecomte, conte de ce anume?

— Domnule conte… zise Pierrotin vizibil încurcat, veţi sta rău.

— Nu-ţi cunoşti contul dumitale? întrebă Mistigris. Mai bine să ai un cont decât un conte.53

— Mistigris, fii cuviincios, spuse grav maestrul său.

În mod vădit, Domnul de Sérisy fusese luat de toţi călătorii drept un burghez care se numea Lecomte.

— Nu deranja pe nimeni, spuse contele lui Pierrotin, mă voi aşeza pe capră lângă dumneata.

— Hai, Mistigris, spuse tânărul ucenicului său, aminteşte-ţi de respectul pe care-l datorezi bătrâneţii. Nici nu-ţi închipui cât de înspăimântător de bătrân poţi să fii, călătoriile îi deformează pe tineri, aşa că cedează locul tău domnului.

Mistigris deschise partea din faţă a cabrioletei şi sări jos cu repeziciunea unei broaşte care sare în apă.

— Nu puteai fi un iepure, auguste bătrân, spuse el domnului de Sérisy.

— Mistigris, Artele sunt prietenii oamenilor, îi răspunse maestrul.

— Vă mulţumesc, domnule, îi spuse contele maestrului lui Mistigris care deveni astfel vecinul său.

Şi omul de Stat aruncă o privire pătrunzătoare spre fundul trăsurii, care-i ofensă adânc pe Oscar şi Georges.

— Suntem în întârziere cu o oră şi un sfert, zise Oscar.

— Când vrei să pui stăpânire pe o trăsură, reţii toate locurile, remarcă Georges.

Sigur acum de incognito-ul său, contele de Sérisy nu răspunse nimic la aceste observaţii şi luă un aer de burghez paşnic.

— Dacă o să întârziaţi, nu-i aşa c-o să vă pară bine că aţi fost aşteptaţi? le spuse fermierul celor doi tineri.

Pierrotin privea spre poarta Saint-Denis, cu biciul în mână, şi ezită să se urce pe capră tare unde se vânzolea Mistigris.

— Dacă mai aştepţi pe cineva, spuse atunci contele, înseamnă că nu sunt eu ultimul.

— Aprob acest raţionament, zise Mistigris.

Georges şi Oscar începură să râdă cu destulă insolenţă.

— Nu-i prea tare bătrânul, îi spuse Georges lui Oscar, pe care această aparenţă de intimitate cu Georges îl încântă.

După ce Pierrotin se aşezase în partea dreaptă a caprei, se aplecă pentru a privi îndărăt fără să poată găsi în mulţime pe cei doi călători care-i lipseau pentru a fi plin vârf.

— Fir-ar să fie! doi călători în plus nu mi-ar fi prins rău.

— Eu n-am plătit, mă dau jos, spuse Georges speriat.

— Acuma ce mai aştepţi, Pierrotin? întrebă moş Léger.

Pierrotin scoase un anumit strigăt, Hai! în care Bichette şi Rougeot recunoscură o hotărâre definitivă şi amândoi caii se avântară spre strada în pantă cu pas accelerat, care însă curând se domoli.

Contele avea tot chipul roşu, dar de un roşu-aprins pe care se detaşau câteva porţiuni inflamate şi pe care părul său în întregime alb le scotea în relief. Pentru cei care nu mai sunt tineri, tenul acesta ar fi indicat cu certitudine inflamarea constantă a sângelui produsă de o muncă imensă. Aceste coşuri dăunau în asemenea măsură aerului nobil al contelui, încât trebuia să-l observi atent ca să regăseşti în ochii lui verzi fineţea magistratului, profunzimea omului politic şi erudiţia legislatorului. Figura era plată, nasul parcă fusese turtit. Pălăria ascundea graţia şi frumuseţea frunţii. În sfârşit, tineretul acela nepăsător avea de ce să râdă văzând contrastul bizar dintre părul alb-argintiu şi sprâncenele groase, stufoase, rămase negre. Contele, care purta o redingotă lungă, albastră încheiată milităreşte, până sus, avea o eşarfă albă în jurul gâtului, vată în urechi şi un guler de cămaşă destul de lat care desenă pe fiecare obraz un pătrat alb. Pantalonul său negru îi acoperea ghetele al căror vârf abia se zărea. Nu avea decoraţii la butonieră, în sfârşit, mănuşile de piele de căprioară îi ascundeau mâinile. Desigur, pentru tinerii aceia nimic nu trăda în acest om pe un pair al Franţei, unul dintre oamenii cei mai utili ţării. Moş Léger nu-l văzuse niciodată pe conte, care, la rândul său, nu-l cunoştea decât după nume. Dacă, urcându-se în

trăsură, contele aruncase privirea aceea pătrunzătoare care îi şocase pe Oscar şi pe Goerges, o făcuse căutând să dea de secretarul notarului său, ca să-i recomande cea mai deplină tăcere, în cazul că ar fi fost silit, ca şi el, să ia trăsura lui Pierrotin; dar liniştit de aerul lui Oscar, de acela al lui moş Léger şi mai ales de aerul aproape milităresc, de mustăţile şi manierele de pişicher care-l caracterizau pe Georges, se gândea că biletul său ajunsese fără îndoială la timp la maestrul Alexandre Crottat.

— Moş Léger, zise Pierrotin când ajunseră la partea grea a pantei foburgului Saint-Denis spre strada Fidélité, hai să coborâm, hopa!

— Cobor şi eu, zise contele auzind acest nume, trebuie să uşurăm caii.

— Ah! dacă o ţinem tot aşa, facem paisprezece leghe în cincisprezece zile, exclamă Georges.

— Ce-i vina mea? răspunse Pierrotin, un călător vrea să coboare.

— Ai zece ludovici de la mine dacă păstrezi cinstit secretul pe care ţi l-am încredinţat, zise contele în şoaptă strângându-l pe Pierrotin de mână.

„Ehei! mia mea de franci”, îşi spuse Pierrotin în sinea lui, după ce făcuse cu ochiul contelui de Sérisy în sensul: Contaţi pe mine!

Oscar şi Georges rămaseră în trăsură.

— Ascultă, Pierrotin, de vreme ce aşa îţi zice, exclamă Georges când, după urcuş, călătorii se aşezaseră din nou; dacă o ţii tot aşa, spune-mi, îmi plătesc locul şi iau un căluţ la Saint-Denis, pentru că am treburi importante care ar fi date peste cap dacă întârzii.

— Lasă! merge bine, zise moş Léger. Şi-apoi drumul nu-i prea lung.

— Niciodată nu întârzii mai mult de o jumătate de oră, răspunse Pierrotin.

— Hai, doar nu umbli cu ouă, nu? zise Georges, aşa că dă-i bătaie!

— Nu trebuie să faci favoritisme şi, dacă te temi să nu-l hurduce pe domnul, zise Mistigris arătându-l pe conte, nu-i corect.

— Toţi călătorii sunt egali în faţa droaştei, ca francezii în fala Cartei54, zise Georges.

— Staţi liniştiţi, zise moş Léger, ajungem sigur în La Chapelle înainte de amiază.

La Chapelle este satul care vine imediat după Saint-Denis.

Toţi cei care au călătorit ştiu că persoanele reunite de hazard într-o diligenţă nu intră imediat în legătură; şi, în afară de rare ocazii, nu-şi vorbesc decât după ce au făcut o bucată de drum împreună. Timpul acesta de tăcere este folosit atât pentru un examen reciproc cât şi pentru luarea în stăpânire a locului pe care te afli. Sufletele au tot atâta nevoie ca şi corpul ca să intre în starea de echilibru. Când fiecare crede că a descifrat vârsta adevărată, profesiunea, caracterul tovarăşilor săi, cel mai vorbăreţ dintre ei îşi dă drumul şi conversaţia se înfiripă cu atât mai multă căldură cu cât toată lumea a simţit nevoia să înfrumuseţeze călătoria şi să amăgească plictiseala drumului. Aşa se petrec lucrurile în diligenţele franţuzeşti. La alte popoare, obiceiurile sunt foarte diferite. Englezii; e ambiţionează să nu-şi descleşteze dinţii, neamţul este trist în diligenţă, iar italienii sunt prea prudenţi ca să converseze; spaniolii nici n-au diligenţe, iar ruşii n-au drumuri. Prin urmare, lumea nu se amuză decât în diligenţele greoaie ale Franţei, în ţara aceasta atât de gureşă şi atât de băgăcioasă, unde toată lumea este aşa de zorită să râdă şi să-şi arate ascuţimea minţii, unde zeflemeaua însufleţeşte totul, de la nevoile în care se zbat clasele de jos până la gravele interese ale marii burghezii. Poliţia de altfel a pus prea puţin frâu limbilor şi Tribuna55 a adus discuţia la modă.

Când un tânăr de douăzeci şi doi de ani ca acela care se camufla sub numele de Georges este spiritual, atunci e în mod excesiv îndemnat să abuzeze de aceasta, mai ales în situaţia despre care vorbim. De altfel, Georges decretase

din capul locului că el este singura fiinţă superioară din tot grupul acela. Pe conte îl socotea un manufacturier de mâna a doua, luându-l drept un fabricant de cuţite, pe tânărul jerpelit însoţit de Mistigris îl luase drept un sfrijit oarecare, pe Oscar cine ştie ce nătărău, iar în bătrânul fermier descoperise un burtă-verde numai bun de păcălit.

După ce cântări astfel lucrurile, hotărî să se distreze pe socoteala tovarăşilor săi de drum.

„Ia să vedem, îşi spuse el în timp ce trăsura lui Pierrotin coborâse din La Chapelle şi se pornise la drum întins pe câmpia Saint-Denis, să mă dau drept Etienne sau Beranger56?.. nu, nătărăii ăştia habar n-au nici de unul, nici de altul. Să zic că-s un carbonaro? 57… Pe naiba! aş putea fi înjunghiat58. Dacă m-aş da drept unul dintre fiii mareşalului Ney? 59… Aiurea! Ce-aş putea să le spun? Despre execuţia tatălui meu. Nu-i prea amuzant. Dacă m-aş întoarce din Champ-d'Asile? 60… ar putea să mă ia drept spion, ar fi bănuitori. Hai să zicem că sunt un prinţ rus deghizat; i-aş face să înghită detalii senzaţionale despre împăratul Alexandru… Dacă aş pretinde că sunt Cousin, profesorul de filosofie? 61… oh, ce-aş mai putea să-i învârt şi să-i răsucesc! Nu, sfrijitul cu părul zburlit are aerul că şi-a târşit ghetrele pe la cursurile de la Sorbona. De ce nu m-am gândit mai devreme la treaba asta? îi imit aşa de bine pe englezi, aş fi făcut pe lord Byron62, călătorind incognito… Ce mai! Am pierdut ocazia! Să fiu feciorul călăului? O idee grozavă ca să-ţi asiguri locul la dejun. A, perfect, să zicem că am comandat trupele lui Ali, paşa din Ianina! 63…

În timpul acestui monolog, trăsura înainta în valurile de praf care se ridicau mereu de pe marginile acestui drum atât de umblat.

— Ce praf! zise Mistigris.

— A murit Henric al IV-lea, îi răspunse prompt tovarăşul său. Măcar dacă ai fi spus că miroase a vanilie, ai fi emis şi tu o părere originală.

— Ţi se pare că glumeşti, nu? răspunse Mistigris, de fapt, din când în când chiar aduce cumva a vanilie.

— În Levant… spuse Georges dorind să-şi înceapă povestea.

— Un levent, zise maestrul lui Mistigris întrerupându-l pe Georges.

— Am spus Levant, de unde mă întorc, continuă George, praful miroase foarte frumos; dar aici, nu miroase a nimic decât dacă dă de nişte urme de bălegar uscat.

— Domnul vine din Levant? întrebă Mistigris cu un aer maliţios.

— Vezi doar că domnul e atât de obosit, încât, din răsărit, s-a pus jos64, îi răspunse maestrul.

— Nu sunteţi prea bronzat de soare, zise Mistigris.

— Oh! abia în-am sculat din pat după o boală de trei luni, a cărui germen era, după cum spun doctorii, o ciumă mocnită.

— Aţi avut ciumă! strigă contele făcând un gest de spaimă. Pierrotin, opreşte!

— Dă-i înainte, Pierrotin, interveni Mistigris. V-a spus doar că-i mocnită, ciuma naibii! spuse el, interpelându-l pe domnul de Sérisy. E un fel de ciumă care trece mocnind, din vorbă-n vorbă.

— O ciumă din acelea despre care se zice: Ce ciumă! interveni maestrul.

— Sau: Lua-i-ar ciuma de burghezi, continuă Mistigris.

— Mistigris! interveni maestrul, te dau jos dacă nu eşti cuviincios. Aşadar, zise el întorcându-se spre Georges, domnul a fost în Orient?

— Da, domnule, mai întâi în Egipt şi pe urmă în Grecia unde am fost în slujba lui Aii, paşa din Ianina, cu care am avut un schimb de cuvinte teribil de violent. Nu-i de rezistat în clima aceea. Şi emoţiile de tot felul pe care ţi le dă viaţa orientală mi-au întors ficatul pe dos.

— Ah, aţi fost în armată? zise fermierul cel gras. Dar ce vârstă aveţi?

— Am douăzeci şi nouă de ani65, răspunse Georges pe care toţi călătorii îl priviră. La optsprezece ani am plecat ca simplu soldat în faimoasa campanie din 1813, dar n-am văzut decât bătălia de la Hanau66 şi acolo am câştigat gradul de sergent-major. În Franţa, la Montereau67, am fost numit sublocotenent şi am fost decorat de… (nu-i vreun turnător pe-aici?) de împărat.

— Aţi fost decorat, zise Oscar şi nu purtaţi crucea?

— Crucea ăstora? aiurea, mă doare-n cot. De altfel, ce om serios îşi poartă decoraţiile în călătorie? Uitaţi-vă la domnul, spuse el arătându-l pe contele de Sérisy, pariez pe tot ce doriţi că…

— Să pariezi pe tot ce doreşti înseamnă în Franţa un mod de a nu paria pe nimic, îi replică maestrul lui Mistigris.

— Pariez pe tot ce doriţi, continuă Georges cu afectare, că domnul acesta e plin de tinichele.

— Am, răspunse râzând contele de Sérisy, Ordinul Marea Cruce a Legiunii de Onoare, Ordinul Sfântul Andrei al Rusiei, Ordinul Acvila Prusiei, Buna Vestire a Sardiniei şi Lâna de Aur.

— Facem şi noi ce putem! zise Mistigris. Şi toate chestiile astea merg în coucou?

— Oh, îi trage tare cărămiziul ăsta, îi spuse Georges la ureche lui Oscar. Ei? Ce vă spuneam eu? continuă el eu glas tare. Eu, n-am de ce mă feri, îl ador pe împărat…

— L-am slujit, zise contele.

— Ce om, nu-i aşa? exclamă Georges.

— Un om faţă de care am multe obligaţii, răspunse contele cu un aer naiv foarte bine jucat.

— Decoraţiile?.. zise Mistigris.

— Şi ce de tutun mai priză! continuă domnul de Sérisy.

— Îl lua şi din buzunare, direct, zise Georges.

— Am auzit şi eu, zise moş Léger aproape incredul.

— Ba mai mult, mesteca tutun şi fuma, continuă Georges. L-am văzut fumând şi încă într-un fel foarte ciudat, la Waterloo, când mareşalul Soult l-a luat de mijloc şi l-a

aruncat în trăsura lui, în clipa când pusese mâna pe o puşcă şi voia să tragă în englezi!..

— Aţi fost la Waterloo? întrebă Oscar cu ochii cât cepele.

— Da, tinere, am făcut campania din 1815. Eram căpitan la Mont-Saint-Jean, şi m-am retras pe valea Loarei când ne-am demobilizat. Pe cuvântul meu, Franţa mă dezgustă, şi n-am mai rezistat. Ce mai, îmi venea să mă las înjunghiat. De aceea am plecat cu încă vreo doi-trei băieţi de viaţă, Selves, Besson68, care sunt la ora actuală în Egipt, în serviciul paşei Mohammed69, un tip dat naibii! Simplu negustor de tutun la Cavalle70, pe vremuri, e acum pe cale să ajungă prinţ domnitor. L-aţi văzut în tabloul lui Horace Vernet, Masacrul Mamelucilor71. Ce bărbat falnic! Eu n-am vrut să-mi las credinţa părinţilor mei şi să îmbrăţişez islamismul, cu atât mai mult cu cât abjurarea cere şi o operaţie chirurgicală care nu mă interesa. În afară de asta, toată lumea îl dispreţuieşte pe un renegat. Ei, dacă mi-ar fi oferit o rentă de o sută de mii de franci, poate… dar nu, nici atunci… nu. Paşa mi-a dat o gratificaţie de o mie de taleri…

— Cât înseamnă asta? întrebă Oscar, care îl asculta pe Georges cu gura căscată.

— Eh, nu-i mare lucru. Talerul ar fi cam ca o monedă de aur de cinci franci. Şi, pe cuvântul meu, n-am câştigat nici renta viciilor pe care le-am contractat în ţara asta blestemată, dacă se poate numi ţară. Acum nu mă mai pot lipsi de fumatul unei narghilele de două ori pe zi, şi costă scump…

— Şi de fapt cum e Egiptul? întrebă domnul de Sérisy.

— Egiptul nu-i decât nisip, răspunse Georges fără să se descumpănească. Verde nu-i decât pe valea Nilului. Trage o linie verde pe o hârtie galbenă şi vezi Egiptul. În schimb, egiptenii, felahii, au un avantaj faţă de noi: la ei nu există jandarmi. Ce mai! Poţi colinda tot Egiptul fără să vezi picior de jandarm…

— Bănui că sunt mulţi egipteni pe acolo, zise Mistigris.

— Nu chiar atâţia cât crezi, continuă Georges, sunt o mulţime de abisinieni, de ghiauri, de vecabiţi, de beduini şi de copţi… În sfârşit, toate lighioanele astea sunt atât de puţin amuzante încât am fost foarte fericit să mă îmbarc pe o polacră72 genoveză care trebuia să încarce praf de puşcă şi muniţii în insulele Ioniene pentru Ali din Tebelen. Ştiţi? englezii vând praf de puşcă şi muniţii la toată lumea, turcilor, grecilor, dracului, dacă dracul ar avea bani. De aceea, de la Zante trebuia să mergem pe coasta Greciei, navigând în zig-zag. Aşa cum mă vedeţi, numele ăsta, Georges, este renumit în ţările alea. Eu sunt nepotul celebrului Czerni-Georges73 care a făcut război împotriva Porţii, şi care, din păcate, în loc să o sfărâme, s-a sfărâmat el însuşi. Fiul său s-a refugiat în casa consulului francez din Smirna şi, în 1792, s-a întors la Paris, ca să moară, lăsând-o pe mama mea însărcinată cu mine, cel de-al şaptelea copil al ei. Marea noastră avere a fost furată de unul dintre prietenii bunicului, aşa încât ne-am pomenit ruinaţi. Mama, care trăia din ce scotea pe diamantele ei vândute unul câte unul, s-a căsătorit în 1799 cu domnul Yung, tatăl meu vitreg, un furnizor. Dar mama a murit, m-am certat cu tatăl meu vitreg, care, fie vorba între noi, e un ticălos; mai trăieşte încă, dar nu ne mai vedem deloc. Omul ăsta ne-a lăsat pe toţi şapte fără să ne zică măcar:

— Aveţi ce mânca? Aveţi cu ce vă îmbrăca? Aşa se face că, de disperare, am plecat în 1813 ca simplu recrut… Nici nu vă puteţi închipui cu câtă bucurie bătrânul Aii din Tebelen l-a primit pe nepotul lui Czerni-Georges. Aici mi se spune pur şi simplu Georges. Paşa nu-a dat un serai.

— Aţi avut un serai? întrebă Oscar.

— Eraţi paşă din ăla cu mai multe cozi? întrebă Mistigris.

— Cum de nu ştii, continuă Georges, că numai sultanul poate face paşă pe cineva şi că prietenul meu Tebelen, pentru că eram prieteni ca Bourbonii, se revoltă împotriva padişahului! Ştii, sau poate nu ştii, că adevăratul nume al Marelui Senior este Padişah, şi nu Marele Turc sau Sultan.

Să nu crezi că-i cine ştie ce un serai. Ca şi cum ai avea o turmă de capre. Femeile astea sunt proaste rău şi-mi plac de o sută de ori mai mult grizetele74 de la Chaumičre75, din Montparnasse.

— E mai aproape, zise contele de Sérisy.

— Femeile din serai nu ştiu nici o boabă franţuzeşte şi limba este indispensabilă ca să te înţelegi. Ali mi-a dat cinci soţii legitime şi zece sclave. La Ianina, e ca şi cum n-aş fi avut nimic. În Orient, vezi, dumneata, să ai neveste e ceva de foarte prost gust; e cum ai avea la noi opera lui Voltaire şi Rousseau; dar cine deschide vreodată Voltaire-ul sau Rousseau-ul pe care-l are? Şi totuşi e de bonton să fii gelos. Coşi nevasta într-un sac şi o arunci în apă pe o simplă bănuială, după un articol din legea lor.

— Ai aruncat vreuna? întrebă fermierul.

— Eu, un francez, ce naiba! Eu le-am iubit.

Ajuns aici, Georges îşi aranjă mustaţa, o răsuci în sus şi luă un aer visător.

Tocmai ajunseseră la Saint-Denis unde Pierrotin se opri în faţa porţii hangiului care vindea plăcintele acelea faimoase, triunghiulare, cu brânză şi unde toţi călătorii coboară. Intrigat de aparenţele de adevăr din aiurelile lui Georges, contele se urcă repede în trăsură, se uită la servieta de sub pernă despre care Pierrotin îi spusese că fusese pusă acolo de acest personaj enigmatic şi văzu scris cu litere aurii: „Maestrul Crottat, notar”. Imediat contele îşi permise să deschidă servieta, temându-se pe bună dreptate că moş Léger ar putea fi cuprins de o curiozitate asemănătoare, scoase din servietă actul care privea fermă din Moulineaux, îl îndoi, îl băgă în buzunarul de la piept al redingotei şi se întoarse ca să examineze călătorii.

„Georges ăsta e pur şi simplu al doilea secretar al lui Crottat. Am să-i transmit complimentele melc patronului său, care trebuia să-mi trimită pe primul secretar”, îşi zise el.

După aerul respectuos al lui moş Léger şi al lui Oscar, Georges pricepu că a găsit în ei doi admiratori înfocaţi, făcu pe marele senior, le plăti plăcintele şi un pahar de vin de Alicante, ca şi lui Mistigris şi maestrului său, profitând de această generozitate ca să-i întrebe cum îi cheamă.

— Vai, domnule, răspunse maestrul lui Mistigris, eu nu sunt înzestrat cu un nume ilustru ca al dumitale, eu nu mă întorc din Asia…

În acest moment, contele, care se grăbise să intre în uriaşa bucătărie a hanului, ca să nu dea nimic de bănuit în legătură cu descoperirea sa, putu să asculte sfârşitul acestui răspuns.

— Sunt pur şi simplu un biet pictor care se întoarce de la Roma unde am fost pe cheltuiala guvernului, după ce am câştigat marele premiu acum cinci ani. Mă numesc Schinner76…

— Ei, coane, pot să-ţi fac cinste cu un pahar de Alicante şi nişte plăcinte? îl întrebă Georges pe conte.

— Mulţumesc, zise contele, nu plec niciodată fără să-mi beau cafeaua cu lapte.

— Şi nu mănânci nimic între mese? Aşa cum se obişnuieşte în cartierul Marais77, Place Royale şi insula Saint-Louis, zise Georges. Când ne spunea bărbi mai adineauri despre decoraţiile lui îl credeam mai al naibii decât este, îi spuse el cu glas scăzut pictorului, dar îl facem noi pe lumânărarul ăsta să aducă iar vorba despre decoraţii. Hai, flăcăule, ia trage la mustaţă paharul de vin turnat pentru băcanul ăsta, sau ce-o mai fi, ca să-ţi crească mustăţile.

Oscar vru să facă pe bărbatul, bău al doilea pahar şi mai mânca trei plăcinte.

— Bun vin, zise moş Léger plescăind din limbă.

— E foarte bun, zise Georges, mai ales că vine de la Bercy. Am fost la Alicante, şi, cum să vă spun, e ăsta vin spaniol cum e mâna mea moară de vânt. Vinurile noastre drese sunt mult mai bune decât vinurile naturale. Ce zici,

Pierrotin, un păhărel?.. Hm! păcat că nu pot şi caii să tragă o duşcă, am merge mai repede.

— Ei! nu-i nevoie, am un cal fumuriu, zise Pierrotin arătând-o pe Bichette, nu-mi mai trebuie şi unul afumat.

Auzind calamburul acesta vulgar, Oscar găsi că Pierrotin e un băiat grozav.

— Plecarea!

Vorba asta a lui Pierrotin răsună în mijlocul unui plesnet de bici, în timp ce călătorii se şi aflau înghesuiţi în trăsură.

Era ora unsprezece. Cerul, puţin acoperit, se limpezi, vântul din înălţimi alungă norii, în câteva locuri străluci albastrul cerului; aşa că, atunci când trăsura lui Pierrotin o luă în viteză pe mica panglică de drum care separă Saint-Denis de Pierrefitte, soarele terminase de sorbit ultimii şi gingaşii aburi al căror voal diafan învelea peisajele acestei celebre periferii.

— Ia zi, de ce l-ai părăsit pe prietenul dumitale, paşa? îl întrebă moş Léger pe Georges.

— Era un derbedeu ciudat, răspunse Georges cu un aer care ascundea multe mistere. Închipuiţi-vă, mi-a dat să-i comand cavaleria!.. asta e.

„Aha! de asta poartă pinteni”, se gândi bietul Oscar.

— Pe vremea mea, Ali de Tebelen voia s-o rupă cu Chosrew-Paşa78, şi ăsta dat naibii! Aici voi îi spuneţi Şoref, dar numele lui în turcă se pronunţă Cosrî. Cred că aţi citit pe vremuri în ziare că bătrânul Ali l-a bătut pe Chosrew, şi încă zdravăn. Păi, fără mine, Ali de Tebelen ar fi fost curăţat cu câteva zile mai devreme. Eram în aripa dreaptă şi-l văd pe Chosrew, o vulpe bătrână, că străpunge mijlocul frontului nostru… ferm şi printr-o manevră frumoasă ŕ la Murat79. Bun! Stau, cumpănesc, execut o şarjă cu maximum de viteză şi tai în două coloana lui Chosrew, care depăşise mijlocul liniei noastre şi rămăsese descoperit. Pricepeţi, nu? Ah, Dumnezeule? după povestea asta Ali m-a sărutat…

— Se obişnuieşte aşa ceva în Orient? întrebă contele de Sérisy cu aer ironic.

— Da, domnule, răspunse pictorul, peste tot se obişnuieşte aşa ceva.

— L-am fugărit pe Chosrew pe parcursul a treizeci de leghe… ca la vânătoare, ce mai! Turcii ăştia sunt nişte călăreţi desăvârşiţi. Ali mi-a dat iatagane, puşti, săbii!.. ia cât vrei! La întoarcerea în capitala lui, farsorul ăla blestemat mi-a făcut nişte propuneri care nu-mi conveneau deloc. Sunt ciudaţi orientalii ăştia, când le intră ceva în cap… Ali voia să fiu favoritul lui, moştenitorul lui. Eu mă săturasem până peste cap de viaţa aceea; pentru că, la urma urmei, Ali de Tebelen se răsculase împotriva Porţii şi am socotit că-i mai sănătos să ies pe poartă. Dar trebuie să-i recunosc meritele domnului de Tebelen, m-a umplut, de daruri: diamante, zece mii de taleri, o mie de monezi de aur, o grecoaică frumoasă ca însoţitoare, un mic arnăut ca groom şi un cal arab. Ce mai, Ali paşa din Ianina este un om neînţeles; ar avea nevoie de un biograf. Doar în Orient poţi găsi suflete din astea de bronz care timp de douăzeci de ani fac totul pentru a putea într-o bună zi să se răzbune pentru o ofensă. Mai întâi că avea cea mai frumoasă barbă albă pe care am văzut-o vreodată, un chip aspru, sever…

— Dar cu bogăţiile alea ce-ai făcut? întrebă moş Léger.

— Păi, să vedeţi. Oamenii ăştia n-au nici Cartea-Mare nici Banca Franţei, aşa că mi-am îmbarcat sunătorii pe o tartană grecească, care a fost înşfăcată chiar de Căpitan-Paşa80 în persoană! Aşa cum mă vedeţi era să fiu tras în ţeapă la Smirna. Da, pe cuvânt, fără domnul de Riviere81, ambasadorul, care se afla acolo, m-ar fi luat drept complice al lui Ali-paşa. Mi-am salvat capul, ca să vorbim cinstit, dar cele zece mii de taleri, cele o mie de monezi de aur, ci, totul a fost băut de înşelatul tezaur al lui Căpitan-Paşa. Poziţia mea era cu atât mai grea cu cât acest Căpitan-Paşa nu era altcineva decât Chosrew. De când luase ciomăgeala, tipul

obţinuse această funcţie, care echivalează cu aceea de mare amiral în Franţa.

— Bine dar era la cavalerie, după câte mi se pare, zise moş Léger care urmărise cu atenţie povestirea lui Georges.

— Oh! cum se mai vede cât de prost e cunoscut Orientul în departamentul Seine-et-Oise! exclamă Georges. Domnule, ăştia-s turcii: eşti fermier şi Padişahul te face mareşal; dacă nu-ţi îndeplineşti funcţia după placul lui, cu atât mai rău pentru tine, îţi taie capul; ăsta-i felul lui de a destitui funcţionarii. Un grădinar devine prefect şi un prim ministru redevine ceauş. Otomanii habar n-au de regulamentele avansării şi de ierarhie. Din cavalerist devenise marinar. Padişahul Malimud îl însărcinase să-l atace pe Ali pe mare şi într-adevăr a pus mâna pe el, însă ajutat de englezi, care şi-au băgat coada, ticăloşii! au pus mâna pe tezaur. Chosrew, care nu uitase lecţia de echitaţie pe care i-o dădusem, m-a recunoscut. Pricepeţi că socoteala mea era încheiată, ehei! şi încă cum! dacă n-aş fi făcut uz de calitatea mea de francez şi de trubadur pe lângă domnul de Rivičre. Ambasadorul, încântat să arate ce poate, a cerut eliberarea mea. Turcii asta au bun în firea lor, că te lasă tot aşa de uşor să pleci, după cum îţi taie şi capul, sunt indiferenţi la orice. Consulul Franţei, un om fermecător, prieten cu Chosrew, a făcut să mi se restituie două mii de taleri; de aceea, pot să vă spun că numele lui a rămas întipărit în inima mea…

— Cum spuneai că-l cheamă? întrebă domnul de Sérisy.

Chipul domnului de Sérisy arătă câteva semne de uimire când Georges îi spuse efectiv numele unuia dintre cei mai remarcabili consuli generali ai noştri care se afla pe atunci la Smirna.

— Am asistat, în paranteză fie zis, la execuţia comandantului Smirnei, pe care Padişahul îi ordonase lui Chosrew să-l execute, unul dintre cele mai curioase lucruri pe care le-am văzut vreodată, deşi ani văzut multe, am să vă povestesc eu acuşi la prânz. Din Smirna, am trecut în

Spania, aflând că se făcea acolo o revoluţie. Oh! m-am dus direct la Mina82, care m-a luat ca aghiotant şi mi-a dat gradul de colonel. M-am bătut pentru cauza constituţională care va sucomba, pentru că vom intra în Spania zilele astea.

— Şi dumneata eşti ofiţer francez? întrebă sever contele de Sérisy. Pari sigur de discreţia celor care te ascultă.

— Doar n-avem turnători pe aici, zise Georges.

— Aşadar nu te gândeşti, colonele Georges, zise contele, că în acest moment se judecă la Curtea Pair-ilor Franţei o conspiraţie care obligă guvernul să fie foarte sever faţă de militarii care ridică armele împotriva Franţei şi care urzesc intrigi în străinătate cu scopul de a răsturna pe suveranii noştri legitimi…

În faţa acestei teribile observaţii, pictorul deveni roşu până la urechi şi-l privi pe Mistigris care părea uluit.

— Păi, zise moş Léger, şi ce-i cu asta?

— Dacă, de exemplu, aş fi magistrat, n-ar fi de datoria mea, răspunse contele, să-i pun pe jandarmii postului de la Pierrefitte să-l aresteze pe aghiotantul lui Mina şi să-i citeze ca martori pe toţi călătorii care sunt în trăsură?

Aceste vorbe îi tăiară piuitul lui Georges, cu atât mai mult cu cât ajungeau în faţa postului de jandarmi, al cărui drapel alb83 flutura, cum ar fi spus clasicii, în bătaia zefirului.

— Aveţi prea multe decoraţii ca să vă permiteţi o asemenea laşitate, spuse Oscar.

— Îl punem noi la punct acuşica, zise Georges la urechea lui Oscar.

— Domnule colonel, zise moş Léger pe care ieşirea contelui îl apăsa parcă pe suflet şi dorea să schimbe vorba, în ţările pe care le-aţi vizitat, cum lucrează oamenii pământul, ce asolamente fac?

— Mai întâi, trebuie să înţelegi, taică Léger, că oamenii ăia sunt prea ocupaţi ca să fumeze ei înşişi pentru a le mai arde să afume şi ogoarele cu gunoi…

Contele nu se putu opri să zâmbească. Zâmbetul acesta îl linişti pe povestitor.

— Dar au un mod de a cultiva care o să vă pară ciudat. Nu cultivă deloc, ăsta-i modul lor de a cultiva. Turcii, grecii, neamurile astea mănâncă ceapă sau orez… Scot opiul din mac, ceea ce le aduce mari venituri; pe urmă au tutunul, care creşte de la sine, faimosul Lattaqui! 84 pe urmă curmalele, o grămadă de zaharicale care cresc fără a fi cultivate. E o ţară plină de resurse şi unde negoţul înfloreşte. La Smirna se fac nenumărate covoare, care nu-s deloc scumpe.

— Dar, zise Léger, dacă aceste covoare sunt de lână, asta nu se trage decât de la oi; şi ca să ai oi, ai nevoie de imaşuri, de ferme, de pământuri bine gospodărite…

— Trebuie să existe ceva care să semene cu toate astea, răspunse Georges; dar orezul iese din apă, una la mână; a doua la mână, eu n-am mers niciodată decât de-a lungul coastelor şi n-am văzut decât ţări pustiite de război. Şi-apoi, am cea mai mare aversiune pentru statistică85.

— Şi impozitele? întrebă moş Léger.

— Ah! impozitele sunt grele. Li se ia totul, dar li se lasă restul. Surprins de avantajele acestui sistem, paşa din Egipt era pe cale să-şi organizeze administraţia pe calapodul ăsta, când l-am părăsit eu.

— Bine, dar cum… zise moş Léger care nu mai pricepea nimic.

— Cum?.. continuă Georges. Păi există agenţi care iau recoltele lăsându-le felahilor atât cât să nu moară de foame. De aceea, în sistemul acesta nu există hârţogăraie şi nici birocraţie, plaga Franţei… Vezi! Asta-i!

— Dar în virtutea cărui drept? întrebă fermierul.

— E o ţară a despotismului, ce mai. Nu cunoşti faimoasa definiţie a despotismului dată de Montesquieu: „Ca sălbaticul, taie copacul de la rădăcină ca să ia fructele…”86

— Şi vor să ne aducă şi pe noi tot acolo87, zise Mistigris; dar, cine s-a fript cu vorba suflă şi-n iaurt.88

— Şi vom ajunge şi la asta, exclamă contele de Sérisy. Aşa că cei care au pământuri ar face bine să le vândă. Domnul

Schinner trebuie să fi văzut în ce viteză se petrec lucrurile astea în Italia.

— Corpo di Bacco! 89 papa nu stă cu mâinile în sân! continuă Schinner. Dar lumea s-a obişnuit. Italienii sunt un popor atât de cumsecade! Cu condiţia să-i laşi un pic să asasineze călătorii pe drum, şi se declară mulţumiţi.

— Dar, continuă contele, nici dumneata nu porţi decoraţia Legiunii de Onoare pe care ai obţinut-o în 1819, e deci o modă generală?

Mistigris şi falsul Schinner roşiră până la urechi.

— A, cu mine-i altceva, răspunse Schinner, n-aş vrea să fiu recunoscut. Nu mă trădaţi, domnule. Trec drept un pictoraş oarecare, lipsit de importanţă, sunt luat drept un decorator. Mă duc la un castel unde nu voi trezi nici o bănuială.

— A, zise contele, o aventură, o poveste de dragoste? Oh! ce fericit poţi fi când eşti tânăr!..

Oscar, murind de ciudă că el nu-i nimic şi n-are nimic de spus, îl privi pe colonelul Czerni-Georges, îl privi pe marele pictor Schinner şi căută să se metamorfozeze în ceva. Dar ce putea să fie un băiat de nouăsprezece ani, care era trimis pentru cincisprezece-douăzeci de zile la ţară, la intendentul din Presles? Vinul de Alicante i se urcase la cap şi amorul propriu făcea să-i fiarbă sângele în vine; de aceea, când pictorul Schinner lăsă să se ghicească o aventură romanţioasă a cărei fericire trebuia să fie tot atât de mare ca şi primejdia legată de ea, îşi aţinti asupra lui ochii scânteind de furie şi de invidie.

— Ah! spuse contele cu un aer invidios şi credul, trebuie să iubeşti nespus o femeie ca să faci pentru ea sacrificii atât de uriaşe…

— Ce sacrificii? făcu Mistigris.

— Aşadar nu ştii, dragul meu, că un plafon pictat de un maestru atât de mare preţuieşte ca şi când ar fi acoperit cu aur? răspunse contele. Mai clar? Dacă Lista civilă90 te plăteşte cu treizeci de mii de franci pentru cele două săli de la Luvru, continuă el privindu-l pe Schinncr, pentru un

burghez, cum spuneţi voi când vorbiţi despre noi în atelierele voastre, un plafon se plăteşte oricum cu douăzeci de mii de franci; însă unui decorator obscur abia îi dai două mii.

— Banii nici măcar nu sunt cea mai mare pagubă, răspunse Mistigris. Gândiţi-vă numai la faptul că va fi cu siguranţă o capodoperă şi că nu trebuie s-o semnezi, ca să n-o compromiţi!

— Oh! aş da bucuros înapoi suveranilor Europei toate decoraţiile pe care le am ca să fiu iubit cum este un tânăr căruia dragostea îi inspiră atâta abnegaţie! exclamă contele de Sérisy.

— Ei! asta-i situaţia, zise Mistigris, eşti tânăr, eşti iubit! ai femei, cum se spune: Mai bine să pricopsească decât să n-ajungă91.

— Şi ce spune despre asta doamnă Schinner? reluă contele, căci te-ai căsătorit din dragoste cu frumoasa Adelaide de Rouville, protejata bătrânului amiral de Kergarouet92, că e te-a ajutat să obţii comanda pentru plafoanele de la Luvru prin nepotul său, contele de Fontaine.

— Oare vreun pictor mare este vreodată căsătorit când călătoreşte? remarcă Mistigris.

— Asta-i deci morala atelierelor?.. exclamă naiv contele de Sérisy.

— Morala curţilor la care v-aţi primit decoraţiile e mai bună? răspunse Schinner, care îşi recăpătase sângele rece, pierdut la un moment dat, tulburat de cunoştinţele pe care contele dovedea că le are despre comenzile făcute lui Schinner.

— N-am cerut niciuna singură măcar, răspunse contele, şi cred că le-am dobândit pe toate în mod loial.

— Şi vi se potrivesc ca uluca în perete93, replică Mistigris.

Domnul de Sérisy nu dori să se trădeze şi, luând un aer de bonomie, privi spre valea Groslay care se desfăşoară de la

Patte-d'oie pe drumul de Saint-Brice, lăsând la dreapta şoseaua spre Chantilly.

— Ţi-a zis-o, bombăni Oscar.

— Şi Roma e aşa de frumoasă pe câte se spune? îl întrebă Georges pe marele pictor.

— Roma nu-i frumoasă decât pentru oamenii care iubesc, trebuie să ai un mare amor ca să-ţi placă; ca oraş, însă, prefer Veneţia, deşi acolo era gata-gata să fiu asasinat.

— Pe cuvântul meu, fără mine, zise Mistigris, te-ai fi lăsat prins în capcană; Numai hahalera aia blestemată de lord Byron ţi-a făcut-o. Parcă era turbat turcul ăla de englez!

— Sst! zise Schinner, nu vreau să se ştie despre socotelile mele cu lordul Byron.

— Mărturiseşte, totuşi, că spre norocul tău ştiam boxul franţuzesc, zise Mistigris.

Din când în când Pierrotin schimba cu contele de Sérisy nişte priviri ciudate care ar fi neliniştit pe nişte oameni ceva mai experimentaţi decât erau cei cinci pasageri.

— Lorzi, paşi, plafoane de treizeci de mii de franci! Ehei! exclamă mesagerul din L'Isle-Adam, aşadar azi duc cu mine tot felul de regi, nu-i aşa? ce de-a bacşişuri or să pice!

— Fără să mai punem la socoteală că locurile sunt plătite, remarcă subtil Mistigris.

— Fiindcă veni vorba, continuă Pierrotin; vezi, moş Léger, ştii doar trăsura aia a mea nouă, frumoasă, pentru care am dat două mii de franci arvună… Ei, uite cum stă treaba, ticăloşii ăia de meşteri, cărora trebuie să le dau mâine două mii cinci sute de franci, n-au vrut să primească arvună de o mie cinci sute de franci şi o poliţă de o mie de franci pe două luni!.. Nenorociţii ăştia vor toţi banii deodată. Cum pot fi aşa de haini cu un om care a început treaba abia de opt ani, cu un tată de familie, cum pot să-l pună în primejdie să piardă totul, bani, trăsură, dacă nu găseşte o nenorocită de bancnotă de o mie de franci. Dii, Bichette. Nu le-ar face figura asta la marile întreprinderi, ce mai!

— Ah, la naiba, n-ai bani, n-ai tiraj94, zise ucenicul.

— Nu trebuie să mai găseşti decât opt sute de franci, răspunse contele, văzând în această lamentaţie adresată lui moş Léger un fel de cambie emisă asupra lui.

— Aşa-i, zise Pierrotin. Dii! Dii! Rougeot!

— Probabil c-ai văzut multe plafoane frumoase la Veneţia, continuă contele adresându-se lui Schinner.

— Eram prea îndrăgostit ca să dau atenţie la ceea ce mi se părea atunci că sunt nişte bagatele, răspunse Schinner. Ar fi trebuit totuşi să fiu complet vindecat de dragoste, pentru că tocmai în Statele Veneţiene, în Dalmaţia, am primit o lecţie crudă.

— Chiar aşa? exclamă Georges. Cunosc Dalmaţia.

— Păi, dacă ai fost pe-acolo, trebuie să ştii că pe coastele cele mai sălbatice ale Adriaticii foiesc tot felul de piraţi bătrâni, bandiţi, corsari retraşi din afaceri dacă n-au apucat să fie spânzuraţi, e plin de…

— Uscoci95, ce mai, zise Georges.

Auzind acest termen propriu, contele, pe care Napoleon îl trimisese odinioară în provinciile ibrice, întoarse capul, într-atât fu de mirat.

— În oraşul acela unde se face maraschin, zise Schinner, părând că încearcă să-şi amintească un nume.

— Zara! zise Georges. Am fost acolo. E pe coastă.

— Exact, continuă pictorul. Eu mă duceam pe-acolo ca să observ natura, pentru că ador peisajul. E a nu ştiu câta oară de când doresc să fac peisaj, pentru că ador peisajul, pe care nimeni, după mine, nu-l înţelege, cu excepţia lui Mistigris care, într-o bună zi, va lua de la capăt experienţa lui Hobbema, Ruysdaël, Claude Lorrain, Poussin96 şi a altora.

— Păi, exclamă contele, dacă ar lua de la început măcar experienţa unuia singur dintre ei şi ar fi de ajuns.

— Domnule, dacă ne întrerupeţi mereu nici nu ne mai înţelegem, zise Oscar.

— Şi-apoi, domnul nici nu vi s-a adresat dumneavoastră, îi spuse Georges contelui.

— Nu-i politicos să-i iei cuiva vorbă din gură, zise sentenţios Mistigris; dar toţi facem la fel şi n-am avea decât de pierdut dacă n-am mai agrementa pe ici-colo discuţia spunându-ne părerile. Toţi francezii sunt egali în faţa droştii, a zis nepotul lui Georges. Aşa că, vreţi să continuaţi, bătrânel simpatic?.. Şuguiţi-ne! Asta se-ntâmplă şi-n societatea cea mai înaltă, şi ştiţi proverbul: Cine se bagă în soacră îl mănâncă porcii97.

— Mi se povestiseră tot felul de minunăţii despre Dalmaţia, continuă Schinner, aşa că m-am dus şi eu, lăsându-l pe Mistigris la Veneţia la han.

— La locanda98, interveni Mistigris, să dăm culoarea locală99.

— Zara este, cum s-ar spune, o porcărie.

— Da, zise Georges, da-i fortificată.

— Aşa-i! zise Schinner, şi fortificaţiile joacă un rol important în aventura mea. La Zara sunt o mulţime de spiţeri şi m-am mutat la unul dintre ei. În străinătate, toată lumea are ca meserie principală închiriatul camerelor mobilate, cealaltă meserie e secundară. Seara în-am aşezat la mine în balcon, după ce-mi schimbasem cămaşa. Dar, în balconul din faţă, zăresc o femeie, oh, dar ce femeie, o grecoaică, nici nu-i nevoie să mai spun ceva, cea mai frumoasă făptură din tot oraşul: ochii migdalaţi, pleoape care se desfăceau ca nişte jaluzele şi gene ca nişte pensule; o faţă ovală în stare să-l înnebunească pe Rafael, un ten de un colorit delicios, tentele într-un degradeu minunat, catifelate… mâinile… oh!..

— Care nu erau de unt ca acelea ale şcolii lui David100, zise Mistigris.

— Mai lasă şi dumneata pictură şi treci la subiect, zise Georges.

— Vezi, interveni Mistigris, năvodul din fire n-are lecuire101.

— Şi ce costum! costum pur grecesc, continuă Schinner. Mă înţelegeţi, mă aprinsesem rău de tot! Îl întreb pe

Diafoirus102 şi aflu că pe vecină o cheamă Zena. Îmi schimb iar cămaşa. Ca să se însoare cu Zena, soţul ei, un bătrân infam, dăduse trei sute de mii de franci părinţilor, atât era de renumită frumuseţea fetei, cu adevărat cea mai frumoasă din toată Dalmaţia, Iliria, Adriatica etc… în ţara aceea, nevestele se cumpără, chiar fără să le vezi…

— Nu m-aş băga, zise moş Léger.

— Sunt nopţi când somnul meu este luminat de ochii Zenei, urmă Schinner. Junele prim de bărbată-su avea şaizeci şi şapte de ani. Una la mâna! Dar era gelos, nu ca un tigru, căci se spune despre tigri că sunt geloşi ca dalmaţienii, iar omul meu era mai rău decât un dalmaţian, era cât trei dalmaţieni şi jumătate. Era un uscoc, un tricoc, un arhicoc într-un scoc.

— În sfârşit, unul dintre tipii ăia care e un fel de zgârie-rânză… zise Mistigris.

— Grozav, aprobă Georges râzând.

— După ce fusese corsar, poate pirat, omul meu ar fi omorât un creştin cum aş omorî eu o muscă, continuă Schinner. Bine mai stăteam! Altminteri plin de milioane, bătrânul ticălos! şi urât cum poate fi un pirat căruia vreun paşă oarecare îi tăiase urechile şi-şi mai pierduse şi un ochi dracul ştie pe unde… Uscocul se folosea mulţumitor de cel care îi rămăsese şi vă rog să mă credeţi când vă spun că era cu ochii la toate. „Niciodată, îmi spunea bietul Diafoirus, nu-şi lasă nevasta din ochi. Dacă ea ar putea avea nevoie de serviciile dumitale, am să-ţi iau locul deghizat; e o figură care are întotdeauna succes în piesele noastre de teatru”, i-am răspuns eu. Ar fi prea lung ca să vă povestesc despre cel mai delicios moment din viaţa mea, şi anume, cele trei zile pe care le-am petrecut la fereastra mea, schimbând priviri cu Zena şi schimbându-mi cămaşa în fiecare dimineaţă. Aţâţarea era cu atât mai puternică, cu cât cele mai mici mişcări erau semnificative şi periculoase. În sfârşit, Zena îşi dădu seama, fără îndoială, că un străin, un francez, un artist, era singurul pe lume capabil să-i facă ochi dulci în

adâncul abisurilor care o înconjurau; şi, deoarece îl detesta pe fiorosul ei pirat, răspundea privirilor mele prin nişte ocheade în stare să-l ridice pe un bărbat până în al nouălea cer fără scripeţi. Ajunsesem la înălţimea lui Don Quijote. Mă înfierbânt, mă înfierbânt! În sfârşit, exclam: Ce-are a face! bătrânul mă va ucide, dar mă voi duce! Nici un fel de studiu de peisaj, eu studiam magherniţa uscocului. Noaptea, după ce-mi pusesem lenjeria cea mai parfumată, traversez strada, şi intru…

— În casă? întrebă Oscar.

— În casă? reluă întrebarea Georges.

— În casă! repetă Schinner.

— Ce să mai vorbim, eşti un băiat dat naibii! exclamă moş Leger, cât despre mine, nu m-aş fi dus…

— Mai ales că nici n-ai fi putut să intri pe uşă, răspunse Schinner. Intru deci, continuă el, şi dau de două mâini care îmi apucă mâinile. Nu spun nimic, căci mâinile astea, mici şi catifelate ca o floare, îmi cereau să tac! Mi se suflă la ureche în veneţiană: „Doarme!” Pe urmă, cinci suntem siguri că nimeni nu poate da de noi, plecăm, Zena şi cu mine, să ne plimbăm pe metereze, dar însoţiţi, ca să spun aşa, de o bătrână guvernantă, urâtă ca un portar bătrân şi care se ţinea de noi ca o umbră, fără să reuşesc s-o conving pe madam pirat să se despartă de această absurdă companie. În seara următoare am luat-o de la capăt; eu voiam s-o expediez pe bătrâna, dar Zena rezistă. Pentru că iubita mea vorbea greceşte iar eu veneţiană, nu ne-am putut înţelege; de aceea ne-am despărţit certaţi. Iu timp ce-mi schimbam lenjeria mi-am zis: „Sigur, data viitoare n-o să mai fie nici urmă de babă şi o să ne înţelegem noi, fiecare pe limba lui…” Hm! Dar să vedeţi cum a fost, că tocmai bătrâna e cea care m-a salvat! Era o vreme aşa de frumoasă, încât, ca să nu mai dau de bănuit, m-am dus să mă plimb prin împrejurimi, după ce ne împăcasem, bineînţeles! După ce m-am plimbat de-a lungul meterezelor, vin liniştit cu mâinile în buzunar şi văd strada înţesată de

lume. O gloată!.. Deh! ea pentru o execuţie. Mulţimea se repede la mine. Sunt arestat, legat, dus şi păzit de oamenii poliţiei. Nu, nu şt îţi şi nici nu vă doresc să ştiţi vreodată ce înseamnă să treci drept asasin în ochii unei gloate dezlănţuite care aruncă în tine cu pietre şi urlă după tine strigând: la spânzurătoare!.. Ah! toţi ochii sunt ca nişte flăcări, toate gurile sunt ca o înjurătură groaznică şi şomoioagele astea de ură arzândă se detaşează pe strigătul fioros de: „La moarte cu el! Jos cu asasinul!..” care face de la distanţă un efect de bas cantabile…

— Şi dalmaţienii ăştia strigau în franceză, nu-i aşa? îl întrebă contele pe Schinner, dumneata ne povesteşti scena asta de parcă ţi s-ar fi întâmplat ieri.

Schinner rămase brusc fără glas.

— Răzmeriţa vorbeşte aceeaşi limbă pretutindeni, zise abilul politician Mistigris.

— În sfârşit, continuă Schinner, când ajung la Tribunalul local, în prezenţa magistraţilor ţării, aflu că ticălosul corsar a murit otrăvit de Zena. Tare aş mai fi vrut să-mi schimb cămaşa. Se pare că grecoaica amesteca opiu (există doar atâta mac pe acolo, cum spunea dumnealui!) în băutura piratului, ca să mai fure o clipă de libertate pentru a se plimba, şi în ajun, biata femeie greşise doza. Imensa avere a blestematului de pirat era cauza întregii nenorociri a Zenei mele; însă ea explică atât de naiv cum stau lucrurile, încât eu, mai întâi, în urma declaraţiei bătrânei, am fost scos din cauză, cu somaţia de la primar şi de la comisarul de poliţie austriac să plec la Roma. Zena, care a lăsat o mare parte din moştenire moştenitorilor şi justiţiei a scăpat, după câte mi s-a spus, cu doi ani de recluziune într-o mănăstire unde se află şi acuma. Am să mă duc să-i fac portretul, căci după ce trec vreo câţiva ani totul va fi dat uitării. Astea-s prostiile pe care le faci când ai optsprezece ani!

— Şi m-ai lăsat fără un ban într-o locandă din Veneţia, zise Mistigris. Am plecat de la Veneţia la Roma ca să te caut, pictând în mare viteză portrete cu cinci franci bucată care

nu mi se plăteau; şi totuşi e perioada cea mai frumoasă pe care am trăit-o vreodată! banii, cum se spune, n-aduc fericirea, mai ales dacă ai prea puţini103…

— Vă puteţi închipui ce gânduri îmi îngheţau inima într-o închisoare dalmată, azvârlit acolo fără să am pe nimeni care să mă apere, obligat să răspund la interogatoriul austriecilor din Dalmaţia şi ameninţat să-mi pierd capul pentru că m-am plimbat de două ori cu o femeie care se încăpăţinase să nu-mi deschidă uşa. Asta înseamnă să ai ghinion! exclamă Schinner.

— Cum, întrebă cu naivitate Oscar, lucrurile astea chiar vi s-au întâmplat?

— De ce să nu i se fi întâmplat domnului, de vreme ce s-au mai întâmplat o dată în timpul ocupaţiei franceze în Iliria unuia dintre cei mai frumoşi ofiţeri de artilerie de-ai noştri? remarcă subtil contele.

— Şi l-aţi crezut pe artilerist? îl întrebă pe conte la fel de subtil Mistigris.

— Asta-i tot? întrebă Oscar.

— Ce să-i faci? zise Mistigris, nu poate să vă spună că i-au tăiat capul. Unde nu-i cap, vai de fecioare104.

— Domnule, trebuie să fie ceva ferme prin ţara aceea, nu-i aşa? zise moş Léger. Cum le gospodăresc?

— Se cultivă maraschin105, o plantă care creşte până la înălţimea gurii, interveni Mistigris, şi care produce lichiorul cu acest nume.

— Aha, făcu moş Léger.

— N-am rămas decât trei zile în oraş şi cincisprezece zile în închisoare, n-am văzut nimic, nici măcar ogoarele de pe care se culege maraschin, răspunse Schinner.

— Îşi bat joc de dumneata, îi zise Georges lui moş Léger, maraschinul vine în lăzi.

Trăsura lui Pierrotin tocmai cobora coasta abruptă de la Saint-Brice ca să ajungă la hanul aşezat în mijlocul acestui târg în care oprea vreo jumătate de oră ca să lase caii să

răsufle, să-şi mănânce ovăzul şi să-i adape. Era cam unu şi jumătate.

— Ehei! a venit moş Léger, strigă hangiul, când văzu trăsura trăgând în faţa porţii lui. Prânzeşti?

— O dată pe zi, răspunse fermierul cel gras, ne punem şi noi burta la cale.

— Serveşte-ne masa, zise Georges, ţinându-şi bastonul „pentru onor” cu un aer de fante care stârni admiraţia lui Oscar.

Oscar înnebuni când îl văzu pe acest aventurier nepăsător cum scoate din buzunarul de la piept o tabacheră din pai împletit din care ia o ţigară de foi blondă, pe care o fumează în pragul uşii, aşteptând masa.

— Obişnuieşti şi dumneata? îl întrebă Georges pe Oscar.

— Uneori, răspunse ex-colegianul bombându-şi pieptul firav şi dându-şi aere.

Georges le întinse tabachera larg deschisă lui Oscar şi lui Schinner.

— Formidabil! zise marele pictor, ţigări de cincizeci de centime!

— Asta-i ce-a mai rămas din ce-am adus din Spania, spuse aventurierul. Luaţi masa?

— Nu, zise artistul, sunt aşteptat la castel. De altfel, am luat ceva înainte de a pleca.

— Şi dumneata? îl întrebă Georges pe Oscar.

— Am luat masa, zise Oscar.

Oscar şi-ar fi dat zece ani din viaţă ca să aibă cizme şi supieuri. Şi strănuta, tuşea şi scuipă suportând fumul cu grimase prost deghizate.

— Nu ştii să fumezi, îi spuse Schinner, ia uită-te!

Schinner, cu faţa nemişcată, aspiră fumul ţigării şi-l scoase pe nas fără nici o grimasă. O luă de la început, trase fum în piept, îşi scoase ţigara din gură şi suflă graţios fumul.

— Asta-i, tinere, zise marele pictor.

— Uite, tinere, alt sistem, zise Georges imitându-l pe Schinner, însă înghiţind tot fumul şi nemaiscoţând nimic

afară.

„Şi părinţii mei îşi închipuie că mi-au făcut educaţia”, cugetă bietul Oscar încercând să fumeze cu graţie.

Simţi o senzaţie de greaţă atât de puternică încât îl lăsă bucuros pe Mistigris să-i şterpelească ţigara; acesta îl întrebă, fumând cu o evidentă plăcere:

— N-ai boli contagioase?

Oscar ar fi dorit să fie destul de puternic ca să-l plesnească pe Mistigris.

— Fantastic! zise el arătându-l pe colonelul Georges, opt franci vinul de Alicante şi plăcintele, doi franci ţigările, şi masa care îl va costa…

— Cel puţin zece franci, răspunse Mistigris; dar aşa-i treaba, unde merge mia, merge şi sluta106.

— Ah! moş Léger, sunt sigur că o să dăm gata o sticlă de Bordeaux, îi spuse atunci Georges fermierului.

— Prânzul o să-l coste douăzeci de franci! exclamă Oscar. Aşa că acuma face treizeci şi ceva de franci.

Ucis de sentimentul inferiorităţii sale, Oscar se aşează pe bornă şi se pierdu într-o reverie care nu-i permise să vadă că pantalonul, răsucit din cauza poziţiei în care stătea, da la iveală punctul de joncţiune al manşetei unui ciorap vechi cu căputa ciorapului, nouă-nouţă, o capodoperă a mamei sale.

— Suntem confraţi la ciorapi, zise Mistigris ridicându-şi un pic pantalonul, ca să arate o realizare de acelaşi gen; dar cizmarii umblă cu capelele sparte107.

Această glumă îl făcu să surâdă pe domnul de Sérisy, care stătea cu braţele încrucişate sub poarta hanului, în spatele călătorilor. Oricât de nebuni ar fi fost tinerii aceştia, gravul bărbat de stat le invidia defectele, îi plăcea fanfaronada lor, le admira vioiciunea glumelor.

— Ei, ce zici, pui labă pe Moulineaux? că te-ai dus la Paris după gologani, îi spunea lui moş Léger hangiul în timp ce îi arăta în grajd un căluţ de vânzare. Eşti cineva dacă reuşeşti să-i freci ridichea unui pair al Franţei, unui ministru de Stat, contelui de Sérisy.

Bătrânul demnitar nu lăsă să se vadă nimic pe chipul său şi se întoarse ca să-l examineze pe fermier.

— S-a zis cu el, îi răspunse cu glas scăzut moş Léger hangiului.

— Aşa-aşa! foarte bine, tare-mi place să-i văd pe nobili cum îi ustură la ficaţi. Şi dacă îţi trebuie vreo douăzeci de mii de franci, ţi-i împrumut eu; însă François, vizitiul cursei de şase a lui Touchard, tocmai mi-a spus că domnul Margueron a fost invitat de contele de Sérisy la cină chiar în seara asta la Presles.

— Ăsta-i planul Excelenţei Sale, dar avem şi noi şmecheriile noastre, răspunse moş Léger.

— Contele îi va da o slujbă fiului domnului Margueron, şi dumneata n-ai ce slujbă să-i dai! îi răspunse hangiul fermierului.

— Nu; contele, ce-i drept, îi are de partea lui pe miniştri, eu în schimb îl am pe regele Ludovic al XVIII-lea, zise moş Léger la urechea hangiului, şi patruzeci de mii de portrete de-ale lui date lui nea Moreau îmi vor înlesni să cumpăr Moulineaux cu două sute şaizeci de mii de franci bani gheaţă, înaintea domnului de Sérisy, care va fi bucuros să răscumpere fermă cu trei sute şaizeci de mii de franci, în loc să vadă bucăţi de moşie vândute una câte una la licitaţie.

— Ai lucrat subţire, coane! exclamă hangiul.

— L-am aranjat bine, nu-i aşa? făcu fermierul.

— La urma-urmelor, pentru el ferma-i un fleac.

— Moşia Moulineaux aduce astăzi venituri de şase mii de franci neto, scăzând impozitele, şi am să reînnoiesc contractul de arendare cu şapte mii cinci sute pe optsprezece ani. Aşadar e un plasament cu mai mult de doi şi jumătate la sută. Domnul conte nu va fi furat. Ca să nu-l nedreptăţesc pe domnul Moreau, el îi va propune contelui să fiu eu cel care ia cu arendă, având aerul că susţine interesele stăpânului său, deoarece i-a găsit un plasament

cu aproape trei la sută pentru banii săi şi un arendaş care va plăti bine…

— În total, cu cât se alege nea Moreau?

— Păi, de i-o da contele zece mii de franci, va avea din afacerea asta cincizeci de mii de franci; însă îi merită.

— Şi-apoi, la urma urmelor, lui puţin îi pasă de Presles! e atât de bogat! zise hangiul. Cât despre mine, nu l-am văzut niciodată.

— Nici eu, zise moş Léger; dar până la urmă va locui aici, altfel n-ar cheltui două sute de mii de franci că să restaureze interiorul. E tot atât de frumos ca la rege.

— Ei, asta-i! zise hangiul, era şi timpul ca Moreau să prindă cheag.

— Da, pentru că odată stăpânii instalaţi aici, spuse moş Léger, n-au să umble cu capul în sac.

Contele nu pierdu un cuvânt din această conversaţie pe şoptite.

„Deci am aici dovada pe care mă duceam s-o caut acolo, se gândi el privind la fermierul cel gras care se întorcea în bucătărie. Poate, îşi spunea el, nu-i decât în stadiul de proiect? poate că Moreau nu a acceptat nimic?”… atât de mult îi repugnă încă să-l creadă pe intendentul său în stare să se bage într-o astfel de conspiraţie.

Pierrotin veni să-şi adape caii. Contele crezu că acesta avea să prânzească împreună cu hangiul şi cu fermierul; însă ceea ce auzise adineaori îl făcea să se teamă de vreo indiscreţie.

„Toţi oamenii ăştia sunt înţeleşi între ei contra noastră, fac o faptă bună dacă le dejoc planurile”, se gândi el.

— Pierrotin, zise el cu glas scăzut, apropiindu-se de vizitiu, ţi-am promis zece ludovici ca să păstrezi secretul; dar dacă vrei să ţii ascuns mai departe numele meu (şi voi şti dacă nici nu mi-ai pomenit numele, ori dacă n-ai făcut nici cel mai mic semn care ar putea să-l dezvăluie până diseară, oricui ar fi, oriunde, chiar până la L'Isle-Adam), am să-ţi dau mâine dimineaţă, când treci, cele o mie de franci că să

termini de plătit trăsura cea nouă. De aceea, pentru mai multă siguranţă, zise contele, bătându-l pe umăr pe Pierrotin care se făcu palid de plăcere, nu te mai du la masă, rămâi lângă cai.

— Domnule conte, am înţeles perfect, ce mai, e vorba de moş Léger?

— E vorba de toată lumea, răspunse contele.

— Fiţi liniştit… Grăbiţi-vă, zise Pierrotin deschizând uşa de la bucătărie, suntem în întârziere. Auzi, moş Léger, ştii că e o coastă de urcat; mie nu mi-e foame, eu o pornesc uşurel la deal, mă ajungi din urmă, o să-ţi facă bine să mergi pe jos.

— Ce-i cu Pierrotin, a înnebunit? zise hangiul. Nu vrei să vii să mănânci cu noi? Colonelul face cinste cu vin de doi franci cincizeci sticla, plus o sticlă de vin de Champagne.

— Nu pot. Am un peşte care trebuie predat la Stors la ora trei pentru o masă de gală, şi nu-i de glumit cu clienţii ăştia, şi nici cu peştele.

— Bine, zise moş Léger hangiului, înhamă la cabrioleta ta calul ăsta pe care vrei să mi-l vinzi, ai să ne ajuţi să-l ajungem din urmă pe Pierrotin, aşa că mâncăm în linişte şi am să pot judeca şi calul. Doar încăpem trei în trăsurica ta săltăreaţă.

Spre marea mulţumire a contelui, Pierrotin veni el însuşi să pună căpestrele cailor. Schinner şi Mistigris plecaseră înainte. Pierrotin, care îi luă pe cei doi artişti la mijlocul drumului între Saint-Brice şi Poncelle, abia ajunse la o culme a drumului de unde se zăreau Ecouen, clopotniţa din Mesnil şi pădurile caro încercuiesc un întreg peisaj încântător, că se şi auzi tropotul unui cal trăgând în galop o cabrioletă zdrăngănind a fierăraie şi vestind sosirea lui moş Léger şi a tovarăşului lui Mina; aceştia se suiră din nou în trăsură. Când Pierrotin o apucă pe drumul îngust ca să coboare la Moisselles, Georges, care nu mai contenea să vorbească cu moş Léger despre frumuseţea hangiţei de la Saint-Brice, exclamă:

— Ia te uită! Ce zice marele nostru pictor de peisajul ăsta?

— Ei! n-are să te mire tocmai pe dumneata care ai văzut Orientul şi Spania.

— Şi care mai are încă două ţigări de foi! Dacă asta nu supără pe nimeni, vrei să le termini, Schinner? pentru că puştiului i-au ajuns până peste cap cele câteva fumuri pe care le-a tras.

Moş Léger şi contele păstrară o tăcere care trecu drept aprobare, aşa că cei doi povestitori fură reduşi la tăcere.

Oscar, iritat de-a fi fost numit puşti, spuse, în timp ce cei doi tineri îşi aprindeau ţigările:

— Chiar dacă n-am fost aghiotantul lui Mina, domnule, chiar dacă n-am fost în Orient, mă voi duce, poate. Cariera căreia m-a hărăzit familia mea mă va scuti, sper, de neplăcerile călătoriei în coucou, atunci când voi avea vârsta dumneavoastră. După ce voi fi ajuns cineva, şi voi avea o anumită poziţie socială, o voi păstra…

— Et caetera punctum! zise Mistigris imitând vocea de cocoş răguşit care făcea şi mai ridicole vorbele lui Oscar, pentru că bietul băiat se găsea în perioada în care mijeşte barba şi vocea îşi formează un timbru propriu. La urma urmei, adăugă Mistigris, extremele se întind! 108

— Pe legea mea! zise Schinner, caii nici n-au să poată duce atâta încărcătură.

— Familia dumitale, tinere, se gândeşte să te lanseze într-o carieră, dar care anume? întrebă serios Georges.

— În diplomaţie, răspunse Oscar.

Trei hohote de râs porniră ca nişte rachete din gura lui Mistigris, a marelui pictor şi a lui moş Léger. Contele însuşi nu se putu împiedica să surâdă. Georges îşi păstră sângele rece.

— Pentru numele lui Alah! nu văd nimic de râs, le spuse colonelul celor care râdeau. Numai că, tinere, continuă el adresându-i-se lui Oscar, mi se pare că respectabila dumitale mamă este pentru moment într-o poziţie socială puţin convenabilă pentru o ambasadoare… Avea o paporniţă demnă de stimă şi un petec la pantofi.

— Mama mea, domnule?.. spuse Oscar cu un gest de indignare. De unde? era servitoarea casei noastre…

— Casei noastre e foarte aristocratic, exclamă contele întrerupându-l pe Oscar.

— Regele zice casa noastră, replică mândru Oscar.

O privire a lui Georges stăvili pofta de râs care-i cuprinsese pe toţi, arătându-le astfel pictorului şi lui Mistigris cât de necesar era să-l menajeze pe Oscar pentru a exploata această mină de amuzament.

— Domnul are dreptate, spuse marele pictor contelui arătându-i-l pe Oscar, oamenii de bună condiţie zic casa noastră, doar oamenii fără căpătâi zic acasă la noi. Mulţi au mania să pară că au ceea ce n-au. Pentru un om plin de decoraţii…

— Şi domnul e tot decorator? întrebă Mistigris.

— Nu cunoaşteţi deloc limbajul de la cursuri, pardon, de la curte. Vă cer protecţia dumneavoastră, Excelenţă, adăugă Schinner întorcându-se spre Oscar.

— Mă felicit de a fi călătorit, fără îndoială, cu trei oameni care sunt sau vor fi celebri: un pictor de pe acum ilustru, zise contele, un viitor general şi un tânăr diplomat care va aduce într-o bună zi Belgia înapoi Franţei.

După ce comisese crima odioasă de a-şi renega mama, Oscar, cuprins de furie, înţelegând în ce măsură îşi bat joc de el tovarăşii săi de drum, hotărî să le înfrângă cu orice preţ incredulitatea.

— Nu tot ce străluceşte e aur, zise el aruncând fulgere din priviri.

— Nu-i aşa proverbul, spuse Mistigris. Ci: nu tot ce străluceşte e faur109. N-ai să ajungi departe în diplomaţie dacă nu stăpâneşti bine proverbele.

— Dacă nu cunosc bine proverbele, îmi cunosc bine calea.

— Ai să ajungi departe, zise Georges, căci servitoarea casei voastre ţi-a strecurat provizii ca pentru o călătorie peste ocean: biscuiţi, ciocolată…

— O pâine specială şi ciocolată, da, domnule, răspunse Oscar, pentru stomacul meu, mult prea delicat ca să digere lăturile de la hanuri.

— Lături e tot atât de delicat ca şi stomacul dumitale, zise Georges.

— Oh! îmi place vorba lături, exclamă marele pictor.

— Cuvântul ăsta e la modă în cea mai înaltă societate, continuă Mistigris, şi eu îl folosesc la o bombă numită Găina Neagră.

— Preceptorul dumneavoastră este fără îndoială vreun profesor celebru, domnul Andrieux110 de la Academia Franceză sau domnul Royer-Collard111, zise Schinner.

— Preceptorul meu se numeşte abatele Loraux112, astăzi vicar la Saint-Sulpice, continua Oscar, amintindu-şi de numele confesorului colegiului.

— Ai făcut bine că te-ai pregătit ca elev particular, zise Mistigris, căci Plictiseala s-a născut într-o bună zi din Universitate; dar îl recompensezi pe abatele dumitale?

— Sigur, într-o bună zi va fi episcop, spuse Oscar.

— Datorită trecerii de care se bucură familia dumitale, zise serios Georges.

— Poate vom contribui şi noi ca să-l facem să ajungă pe locul pe care-l merită, pentru că abatele Frayssinous113 vine deseori pe la noi.

— Ah! îl cunoşti pe abatele Frayssinous? întrebă contele.

— Îi este obligat tatălui meu, răspunse Oscar.

— Şi, fără îndoială, te duci la moşia dumitale.

— Nu, domnule; dar eu nu mă feresc să vă spun unde mă duc, mă duc la castelul Presles, la contele de Sérisy.

— La naiba! mergi la Presles, exclamă Schinner, devenind roşu ca o cireaşă.

— Dumneata o cunoşti pe Senioria Sa contele de Sérisy? întrebă Georges.

Moş Léger se întoarse pentru a-l vedea pe Oscar şi îl privi cu un aer stupefiat, exclamând:

— Domnul de Sérisy va veni la Presles?

— După toate aparenţele, da, de vreme ce eu mă duc acolo, răspunse Oscar.

— Şi l-ai văzut deseori pe conte? întrebă domnul de Sérisy pe Oscar.

— Cum vă văd, răspunse Oscar. Sunt coleg cu fiul său, care are aproape vârsta mea, nouăsprezece ani, şi călărim împreună aproape în fiecare zi.

— De când făcea plopul pere şi răchita minciunele114, zise sentenţios Mistigris.

Pierrotin îi făcu cu ochiul lui moş Léger, liniştindu-l pe deplin pe fermier.

— Pe cuvântul meu, îi zise contele lui Oscar, sunt fericit să mă aflu în tovărăşia unui tânăr care ar putea să-mi vorbească despre acest personaj, am nevoie de protecţia lui într-o chestiune foarte gravă, în care nu l-ar costa nimic să mă ajute, e vorba de o reclamaţie făcută pe lângă guvernul american. Aş fi foarte încântat să am informaţii despre caracterul domnului de Sérisy.

— Oh! dacă vrei să reuşeşti, răspunse Oscar luând un aer maliţios, nu i te adresa lui, ci nevestei sale; e amorezat nebuneşte de ea, nimeni nu ştie mai bine ca mine şi în ce măsură, iar nevastă-sa nu-l poate suferi.

— Şi ce de? întrebă Georges.

— Contele are o boală de piele care îl face hidos şi pe care doctorul Alibert115 se sileşte să i-o vindece. De aceea, domnul de Sérisy ar da jumătate din averea sa imensă ca să aibă pieptul meu, zise Oscar desfăcându-şi cămaşa şi arătând o carnaţie de copil. Trăieşte singur, retras în castelul său. Iată de ce trebuie să te bucuri de o protecţie serioasă ca să dai de el. Mai întâi, se scoală foarte de dimineaţă, lucrează de la ora trei la ora opt; începând de la ora opt se doftoriceşte: băi de sulf sau de abur; îl pun la fiert într-un fel de cutie de fier, pentru că el tot speră să se vindece.

— Dacă-i în termeni atât de buni cu regele, de ce nu se duce să-l atingă? 116 întrebă Georges.

— Femeia asta are aşadar un soţ fiert moale? remarcă Mistigris.

— Contele a promis treizeci de mii de franci unui celebru doctor scoţian care îl tratează în acest moment, zise Oscar în continuare.

— Atunci nevastă-sa n-ar putea fi prea blamată dacă s-ar descurca şi ea… zise Schinner care nu-şi termină vorba.

— Te cred, zise Oscar. Bietul om e aşa de smochinit, aşa de bătrân că i-ai da optzeci de ani! E uscat ca un pergament, şi îi miroase lui cam cum stă.

— Nu prea miroase a bine, zise moş Léger, bătrânul farsor.

— Domnule, îşi adoră nevasta şi nu îndrăzneşte s-o certe, continuă Oscar, joacă cu ea nişte scene de-ţi vine să mori de râs, absolut ca Arnolphe în comedia lui Moličre117.

Contele, zdrobit, îl privea pe Pierrotin care, văzându-l impasibil, îşi imagina că fiul doamnei Clapart debita calomnii.

— Aşa că, domnule, dacă vreţi să aveţi succes, îi zise Oscar contelui, duceţi-vă să-l vedeţi pe marchizul de Aiglemont118. Dacă îl aveţi pe acest vechi adorator al doamnei de partea dumneavoastră, veţi avea dintr-odată şi soţia, şi soţul.

— Asta-i cum spunem noi că ajunge o măciucă la un car de boale, 119 zise Mistigris.

— La te uită! zise pictorul, l-ai văzut deci pe conte dezbrăcat, eşti aşadar valetul lui?

— Valetul lui? exclamă Oscar.

— La naiba, nu se spun lucruri de astea despre prieteni în trăsuri publice, continuă Mistigris. Prudenţa, tinere, este mama deşertăciunii.120 Eu unul, cel puţin, nu te ascult.

— E cazul să spunem, exclamă Schinner, că cine se aseamănă se răzbună.121

— Află, ilustre pictor, zise Georges sentenţios, că nu-i poţi vorbi de rău pe oamenii pe care nu-i cunoşti, şi puştiul tocmai ne-a dovedit că-l ştie pe de rost pe Sérisy al lui. Dacă

ne-ar fi vorbit numai de doamna am fi putut crede că e bine cu…

— Nici un cuvânt mai mult despre Contesa de Sérisy, tinerilor! strigă contele. Sunt prieten cu fratele său, marchizul de Ronquerolles şi cine ar îndrăzni să pună la îndoială onoarea contesei va trebui să-mi dea socoteală de cuvintele sale.

— Domnul are dreptate, exclamă pictorul, nu trebuie să bârfeşti femeile.

— Dumnezeule! Onoarea Doamnelor! Am văzut melodrama asta, zise Mistigris.

— Dacă nu-l cunosc pe Mina, îl cunosc pe Ministrul de Justiţie, zise contele în continuare, privindu-l pe Georges. Dacă nu-mi port decoraţiile, împiedic să fie date celor care nu le merită. În sfârşit, cunosc atâta lume, încât îl cunosc pe domnul Grindot, arhitectul castelului de la Presles… Opreşte, Pierroţin, vreau să cobor un pic.

Pierrotin împinse caii până la marginea satului Moisselles unde se găsea un han la care poposesc călătorii. Această bucată de drum se făcu într-o tăcere profundă.

— La cine merge caraghiosul ăsta mic? întrebă contele ducându-l pe Pierrotin în curtea hanului.

— La intendentul dumneavoastră. E băiatul unei biete doamne care locuieşte pe strada Cerisaie şi căreia îi duc deseori fructe, vânat, păsări, o doamnă Husson.

— Cine-i domnul ăsta? veni să-l întrebe pe Pierrotin moş Léger când contele se despărţi de vizitiu.

— Ştiu şi eu? habar n-am, răspunse Pierrotin, îl duc pentru prima oară; dar ar putea să fie cineva, ca de pildă prinţul căruia îi aparţine castelul Maffliers; tocmai mi-a spus să-l las undeva pe drum, nu merge la L'Isle-Adam.

— Pierrolin crede că-i barosanul de la Maffliers, îi spuse moş Leger lui Georges, întorcându-se în trăsură.

În acest moment cei trei tineri, prostiţi că hoţii prinşi în flagrant delict, nu mai îndrăzneau să se uite unul la celălalt şi păreau preocupaţi de urmările minciunilor lor.

— Uite ce înseamnă să faci mult zgomot pentru pitic122, zise Mistigris.

— Aţi văzut că îl cunosc pe conte, le spuse Oscar.

— Se prea poate; dar n-ai să fii niciodată ambasador, răspunse Georges, când vrei să vorbeşti în vehicule publice, trebuie să ai, ca mine, grijă să vorbeşti fără să spui nimic.

— Tot ţiganul îşi laudă ciobanul123, zise Mistigris sub formă de concluzie.

După ce contele îşi reluă locul, Pierrotin plecă în cea mai adâncă tăcere.

— Ei, prieteni, zise contele când ajunseră la pădurea Carreau, am rămas muţi de parcă am merge la eşafod.

— Trebuie să ştii să zaci când trebuie124, răspunse sentenţios Mistigris.

— E frumos afară, zise Georges.

— Ce ţinut e ăsta? întrebă Oscar arătând castelul Franconville care producea un efect măreţ pe fondul pădurii din Saint-Martin.

— Cum? exclamă contele, dumneata care spui că mergi aşa de des la Presles, nu cunoşti Franconville?

— Domnul, spuse Mistigris, cunoaşte oamenii, nu castelele.

— Ucenicii diplomaţi pot fi uneori distraţi, spuse Georges.

— Vreţi să vă notaţi numele meu? răspunse Oscar furios. Mă numesc Oscar Husson şi în zece ani voi fi celebru.

După cuvintele astea spuse cu atâta fanfaronadă, Oscar se ghemui într-un colţ.

— Husson şi mai cum? întrebă Mistigris.

— O familie ilustră, răspunse contele, familia Husson de la Cerisaie; domnul este născut sub treptele tronului imperial.

Oscar se înroşi până la rădăcina părului şi fu cuprins de o adâncă nelinişte. Acum coborau coasta abruptă spre La Cave în josul căreia, la capătul codrului Saint-Martin, se află, într-o vale îngustă, măreţul castel Presles.

— Domnilor, zise contele, vă urez succes în frumoasele dumneavoastră cariere. Împăcaţi-vă cu regele Franţei, domnule colonel, familia Czerni-Georges nu trebuie să-i

ignoreze pe Bourboni. Nu trebuie să vă urez nimic, scumpe domn Schinner; pentru dumneavoastră gloria a şi venit şi aţi câştigat-o cu nobleţe prin admirabilele dumneavoastră lucrări; dar sunteţi în aşa măsură de temut, încât eu, care sunt căsătorit, n-aş îndrăzni să vă ofer o lucrare la moşia mea. Cât despre domnul Husson, n-are nevoie de protecţie, el cunoaşte secretele oamenilor de Stat, îi poate face să tremure. În ceea ce-l priveşte pe domnul Léger, îl va jumuli bine pe contele de Sérisy, şi-l rog să nu umble deloc cu mănuşi.

— Lasă-mă aici, Pierrotin, ai să mă iei mâine înapoi! adăugă contele care coborî, părăsindu-şi tovarăşii de drum tulburaţi şi ruşinaţi.

— Nu sta, că-ţi stă sorocul125, zise Mistigris văzând promptitudinea cu care călătorul se pierdea pe un făgaş care trecea prin pădure.

— Oh! ăsta e contele care a închiriat Franconville, acolo se duce, zise moş Léger.

— Dacă vreodată, zise falsul Schinner, mi se mai întâmplă să vorbesc şi să bârfesc în vehicule publice, mă bat în duel cu mine însumi. E şi vina ta, Mistigris, adăugă el dându-i una peste şapcă ucenicului.

— Tocmai eu, care n-am făcut altceva decât să te urmez la Veneţia, răspunse Mistigris. Dar, cine vrea să-şi ucidă câinele zice c-a zburdat126.

— Ştii, îi spuse Georges vecinului său Oscar, dacă din întâmplare o fi fost contele de Sérisy, n-aş vrea să fiu în pielea ta, deşi e sănătoasă.

Oscar, gândindu-se la recomandările mamei sale pe care i-o amintiră aceste vorbe, deveni palid şi se trezi că dintr-o beţie.

— Aici aţi vrut să ajungeţi, domnilor, zise Pierrotin oprind în faţa unui grilaj frumos.

— Cum, am ajuns? întrebară în acelaşi timp pictorul, Georges şi Oscar.

— Asta-i cea mai grozavă glumă, zise Pierrotin. Aşadar, domnilor, niciunul dintre dumneavoastră n-a mai fost pe aici? Păi ăsta-i castelul din Presles.

— Bine, e-n regulă, nene, zise Georges, redobândindu-şi stăpânirea de sine. Mă duc la ferma Moulineaux, adăugă el, nedorind să arate tovarăşilor de călătorie că merge la castel.

— Aşadar vii la mine? întrebă moş Léger.

— Cum asta?

— Păi eu sunt fermierul de la Moulineaux. Şi, colonele, cu ce ocazie pe la noi?

— Vreau să gust şi eu untul vostru, răspunse Georges luându-şi servieta.

— Pierrotin, zise Oscar, du-mi bagajele la intendent, eu mă duc direct la castel.

Imediat Oscar se înfundă într-un drumeag, fără să ştie unde merge.

— Hei! domnule ambasador, ai luat-o spre pădure. Dacă vrei să intri la castel, ia-o pe portiţă.

Obligat să intre, Oscar se simţi pierdut în marea curte a castelului, împodobită cu un imens rond de flori înconjurat de borne unite prin lanţuri. În timp ce moş Léger îl examină pe Oscar, Georges, pe care calitatea de fermier la Moulineaux revendicată de cultivatorul cel gros îl năucise, o şterse atât de uşurel, încât în clipa când grăsanul, intrigat, îl căută pe colonel, nu-l mai găsi. Grilajul se deschise la cererea lui Pierrotin, care intră mândru să depună la portar cele o mie de ustensile ale marelui pictor Schinner. Oscar fu uluit văzându-i pe Mistigris şi pe artist, martorii bravadelor sale, instalaţi la castel. În zece minute Pierrotin terminase de descărcat pachetele pictorului, lucrurile lui Oscar Husson şi frumoasa valijoară de piele pe care o încredinţă misterios nevestei portarului; pe urmă se întoarse pocnind din bici şi îşi urmă mai departe drumul spre pădurea de la L'Isle-Adam, păstrând pe chip aerul viclean al ţăranului

care îşi socoteşte beneficiile. Nimic nu mai stătea în calea fericirii sale, urma să aibă a doua zi cei o mie de franci.

Oscar, destul de spăsit, se învârtea în jurul rondului de flori pândind ce se va întâmpla cu cei doi tovarăşi de drum, când îl zări deodată pe domnul Moreau ieşind din marea sală zisă a gărzilor, pe peronul de la intrare. Îmbrăcat cu o redingotă albastră, lungă, care îi cădea pe călcâie, intendentul, în pantaloni de piele gălbuie şi cizme de călărie, avea în mână o cravaşa.

— Ei, băiatule, ai venit? ce mai face mămica? zise el strângându-i mâna lui Oscar.

— Bună ziua, domnilor, sunteţi fără îndoială pictorii despre care ne-a trimis vorbă domnul Grindot, arhitectul, spuse el pictorului şi lui Mistigris.

Şuieră de două ori folosindu-se de capătul cravaşei. Apăru portarul.

— Condu pe domnii la camerele 14 şi 15, îţi dă cheile doamna Moreau, însoţeşte-i ca să le arăţi drumul, fă focul, dacă e nevoie în seara asta şi du-le bagajele în camere. Am dispoziţii de la domnul conte să vă invit la mine la masă, domnilor, continuă el adresându-se artiştilor, noi cinăm la cinci, ca la Paris. Dacă sunteţi vânători, aţi putea să vă distraţi perfect, am permis de la Ocolul Silvic; se vânează aici pe o rază de două mii de pogoane de pădure, fără să mai socotim domeniile noastre.

Oscar, pictorul şi Mistigris, tot atât de ruşinaţi atât unul cât şi ceilalţi, schimbară o privire; dar, fidel rolului său, Mistigris exclamă:

— Ei! Nemeşul la toate zice că nu poate127. Dă-i 'nainte!

Micul Husson îl urmă pe intendent care îl duse prin parc în pas grăbit.

— Jacques, îi spuse el unuia dintre copiii săi, anunţ-o pe mama că a sosit tânărul Husson şi spune-i că sunt obligat să mă duc un moment la Moulineaux.

Pe vremea aceea în vârstă de cincizeci de ani, intendentul, om de talie mijlocie şi oacheş, părea foarte sever. Chipul său

de coleric, căruia viaţa de la ţară îi imprimase culori violente, te făcea să presupui, la prima vedere, un alt caracter decât al său. Totul contribuia la această înşelătorie. Părul încărunţea. Ochii albaştri şi un nas mare, coroiat, îi dădeau un aer cu atât mai sinistru cu cât ochii erau un pic prea apropiaţi de nas; dar buzele late, conturul chipului, bonomia înfăţişării ar fi putut oferi unui observator indicii de bunătate. Decis, cu vorba aspră, îi impunea teribil lui Oscar, cu atât mai mult cu cât îi pătrundea până în adâncul sufletului, datorită tandreţei pe care i-o purta. Obişnuit de mamaia să amplifice şi mai mult calităţile intendentului, Oscar se simţea mereu mic în prezenţa lui Moreau; dar aflându-se la Presles, simţea o anume nelinişte, ca şi cum s-ar fi aşteptat la ceva rău din partea acestui amic patern, singurul său protector.

— Ce-i cu tine, Oscar, parcă nu eşti mulţumit că eşti aici? zise intendentul. Ai să te distrezi totuşi; ai să înveţi să călăreşti, să tragi cu puşca, să vânezi.

— Nu mă pricep deloc la chestiile astea, răspunse ca un tont Oscar.

— De asta te-am chemat aici, ca să te învăţ.

— Mama mi-a spus să nu stau decât cincisprezece zile, din cauza doamnei Moreau…

— Las'că vedem noi, răspunse Moreau aproape rănit de faptul că Oscar punea la îndoială autoritatea sa conjugală.

Fiul mai mic al lui Moreau, un băiat de cincisprezece ani, bine legat, sprinten, veni în fugă.

— Uite, îi spuse tatăl său, du-l pe flăcăul ăsta la mama ta.

Şi intendentul plecă repede pe drumul cel mai scurt la casa paznicului, situată între parc şi pădure.

Pavilionul, dat ca locuinţă de către conte intendentului său, fusese construit cu câţiva ani înaintea Revoluţiei de către antreprenorul faimoasei moşii de la Cassan, unde Bergeret, perceptor-general, posesor al unei averi colosale şi care deveni tot atât de celebru pentru luxul său ca şi cei din familiile Bodard, Paris, Bouret128, făcu grădini, râuri,

construi mici vile izolate, pavilioane chinezeşti şi alte minunăţii ruinătoare.

Acest pavilion, aşezat în mijlocul unei grădini mari, având unul dintre zidurile grădinii comun cu acela al curţii clădirilor anexe ale castelului din Presles, avusese odinioară intrarea pe uliţa mare a satului. După ce cumpărase această proprietate, domnul de Sérisy-tatăl nu trebui decât să dărâme zidul şi să astupe poarta care dă spre sat, ca să realizeze unirea acestui pavilion cu clădirile anexe. Suprimând şi alt zid, îşi mări parcul cu toate grădinile pe care le cumpărase antreprenorul, pentru a-şi rotunji proprietatea. Acest pavilion, construit din piatră cioplită, în stilul secolului lui Ludovic al XV-lea (e destul să spunem că ornamentele sale constau dintr-un fol de baldachine sub ferestre, ca la colonadele din piaţa Louis XV, cu caneluri rigide şi severe), se compune la parter dintr-un salon frumos comunicând cu un dormitor şi dintr-o sufragerie având alături o sală de biliard. Aceste două apartamente paralele sunt separate printr-o scară în faţa căreia se află un fel de peristil, care serveşte ca anticameră şi are ca decoraţie uşa salonului şi aceea a sufrageriei, una în faţa celeilalte, amândouă foarte împodobite. Bucătăria se află sub sufragerie, pentru că în pavilion se intră urcând un peron cu zece trepte.

Mutându-şi locuinţa la primul etaj, doamna Moreau putuse să transforme în budoar vechiul dormitor. Salonul şi acest budoar, bogat mobilate cu lucruri frumoase triate din vechiul mobilier al castelului, fără îndoială că n-ar fi urâţit aspectul palatului unei doamne la modă. Tapetat cu damasc albastru şi alb, care fusese pe timpuri stofa unui mare pat de onoare, acest salon, a cărui mobilă în bois doré vechi era tapisată cu aceeaşi stofă, oferea privirilor perdele şi draperii de uşă foarte ample, dublate cu tafta albă. Tablouri, provenite din vechi panouri distruse, jardiniere, câteva mobile moderne şi drăguţe, şi lămpi frumoase, în afară de o lustră veche din cristal făţuit, dădeau acestei

camere un aspect grandios. Covorul era un vechi covor persan. Budoarul, în întregime modern şi după gustul doamnei Moreau, părea un cort, cu cordoanele de mătase albastră pe un fond gri cu reflexe metalice. Se afla şi nelipsitul divan clasic cu pernele şi cu perniţele de sprijinit picioarele. În sfârşit, jardinierele, îngrijite de grădinarul şef, încântau ochii prin piramidele lor de flori. Sufrageria şi sala de biliard erau mobilate în lemn de mahon. Doamna Moreau înconjurase pavilionul de un parter de flori cultivat cu grijă, care era legat de parcul cel mare. Pilcuri de arbori exotici ascundeau vederea clădirilor anexe. Pentru a facilita intrarea în locuinţă a persoanelor care veneau s-o vadă, doamna Moreau înlocuise printr-o grilă vechea poartă astupată.

Poziţia de dependenţă în care se aflau soţii Moreau era aşadar disimulată cu iscusinţă; şi cu atât mai mult puteau avea aerul unor oameni bogaţi girând pentru plăcerea lor proprietatea unui prieten, cu cât nici contele, nici contesa nu veneau să le zădărnicească pretenţiile acestea; pe urmă, concesiile acordate de domnul de Sérisy le permiteau să trăiască în belşugul acela care constituie luxul vieţii la ţară. Astfel, în ceea ce priveşte produsele lactate, ouăle, păsările, vânatul, fructele, furajele, florile, lemnul şi legumele, intendentul şi soţia sa recoltau totul din plin şi cumpărau numai carnea de măcelărie, vinurile şi articolele de băcănie cerute de traiul lor princiar. Fata care îngrijea de păsări făcea şi pâinea.

În sfârşit, de câţiva ani, Moreau îşi plătea măcelarul cu porcii din curtea sa, având grijă să păstreze şi cât trebuie pentru consumul gospodăriei proprii. Într-o zi contesa, mereu generoasă faţă de fosta sa cameristă, îi dărui, ca amintire poate, o caleaşcă de voiaj mică şi demodată pe care Moreau o dădu la vopsit şi în care îşi plimba soţia, folosindu-se de doi cai buni, pe care de altfel îi folosea şi pentru diferite munci cerute de îngrijirea parcului. În afară de aceşti doi cai, intendentul avea calul său de călărie.

Moreau ara în parc şi cultiva destul teren pentru a-şi hrăni caii şi oamenii; scotea din astea trei sute de căpiţe de fin de cea mai bună calitate şi nu punea la socoteală decât o sută, îngăduindu-şi acest lucru în urma unei permisiuni acordate vag de conte. În loc s-o consume, îşi vindea jumătatea care i se cuvenea ca plată în natură. Îşi gospodărea cu mâna largă ogradă, hulubăria, vacile, pe socoteala parcului; e drept că bălegarul de la grajdul său era folosit de grădinarii castelului. Fiecare din aceste mici hoţii îşi găsea câte o scuză. Doamna era servită de fiica unuia dintre grădinari, rând pe rând cameristă şi bucătăreasă. O fată care trebăluia pe afară se îngrijea şi de lăptărie, o ajuta şi la gospodărie. Moreau angajase un soldat reformat, pe care-l chema Broclion, ca să-i ţesale caii şi să facă muncile brute.

La Nerville, la Chauvry, la Beaumont, la Maffliers, la Preroles, la Nointel, pretutindeni frumoasa intendentă era primită de persoane care nu cunoşteau sau se făceau că ignoră condiţia sa socială anterioară. De altfel, Moreau făcea şi servicii. Dispunea de stăpânul său pentru lucruri care la Paris sunt nişte fleacuri, dar care într-un fund de ţară sunt imense. După ce, prin intervenţia să, fusese numit judecătorul de pace de la Beaumont şi acela de la L'Isle-Adam, în acelaşi an împiedică destituirea unui inspector general forestier şi obţinu crucea Legiunii de onoare pentru plutonierul major de cavalerie din Beaumont. Aşa că niciodată nu se făcea vreo petrecere în burghezime fără ca domnul şi doamna Moreau să nu fi fost invitaţi. Parohul din Presles, primarul din Presles, veneau în fiecare seară la Moreau ca să joace cărţi. E greu să nu fi om cumsecade după ce ţi-ai aşternut un pat atât de comod.

Femeie drăguţă şi sclifosită care, ca toate cameristele doamnelor din înalta societate, odată măritate, încearcă să-şi imite stăpâna, doamna Moreau aducea noutăţile modei în regiune; purta ghete excesiv de scumpe şi nu mergea pe jos decât pe vreme frumoasă. Deşi soţul ei nu aloca decât cinci sute de franci pentru toaletă, această sumă este imensă la

ţară, mai ales când e bine folosită; aşa se face că doamna Moreau, blondă, strălucitoare şi proaspătă, de aproximativ treizeci şi şase de ani, rămasă subţirică, firavă şi drăgălaşă, cu toate că avea trei copii, făcea încă pe domnişoara şi îşi dădea aere de prinţesă. Când era văzută ducându-se în caleaşca sa la Beaumont, dacă vreun străin întreba – cine-i? doamna Moreau era furioasă când un localnic răspundea:

— E nevasta intendentului de la Presles. Îi plăcea să fie luată drept stăpâna castelului. În sate, se complăcea în postura de protectoare a oamenilor nevoiaşi, cum ar fi făcut o doamnă nobilă. Trecerea de care se bucura Moreau în faţa contelui, demonstrată prin atâtea dovezi, împiedica mica burghezie să-şi bată joc de doamna Moreau, care, în ochii ţăranilor, părea un personaj important. Estelle (Estelle o chema) nu se amesteca de altfel deloc în administrarea moşiei, după cum soţia unui agent de schimb nu se amestecă în afaceri de Bursă; se baza pe soţul său, chiar şi în problemele gospodăreşti, privitoare la averea lor. Încrezătoare în mijloacele sale de existenţă, era la o mie de leghe de bănuiala că această existenţă fermecătoare, care dura de şaptesprezece ani, ar fi putut fi vreodată ameninţată; totuşi, aflând despre hotărârea contelui privind restaurarea măreţului castel de la Presles, se simţise lovită în tot ceea ce o făcea să fie fericită şi de aceea îl determinase pe soţul său să se înţeleagă cu moş Leger, pentru a se putea retrage la L'Isle-Adam. Ar fi suferit prea mult să se pomenească într-o dependenţă aproape ca de slujnică în prezenţa fostei sale stăpâne, care ar fi râs de ea văzând-o instalată în pavilion ca să poată maimuţări modul de viaţă al unei doamne din lumea mare.

Subiectul profundei inimiciţii care domnea între familiile Reybert şi Moreau provenea dintr-o jignire adusă de doamna Reybert doamnei Moreau, în urma unei prime înţepături pe care şi-o permisese soţia intendentului la sosirea familiei Reybert, pentru a nu îngădui ca o doamnă născută de Corroy să-i lezeze cumva supremaţia. Doamna

de Reybert amintise, sau poate că înştiinţase pe toată lumea din regiune despre prima condiţie socială a doamnei Moreau. Cuvântul cameristă! zbură din gură în gură. Cei care îi invidiau probabil pe soţii Moreau, la Beaumont, la L'Isle-Adam, la Maffliers, la Champagne, la Neville, la Chauvry, la Baillet sau la Moisselles comentară atât de bine zvonul încât nenumărate scântei ale acestui incendiu căzură asupra menajului Moreau. De patru ani, soţii Reybert, excomunicaţi de frumoasa intendentă, se vedeau expuşi la atâtea blamări din partea acoliţilor lui Moreau, încât poziţia lor în regiune n-ar mai fi fost suportabilă dacă n-ar fi fost animaţi de gândul răzbunării, care le dăduse puterea să reziste până atunci.

Soţii Moreau, în termeni foarte buni cu Grindot, arhitectul, fuseseră preveniţi de acesta despre apropiata sosire a unui pictor însărcinat cu terminarea picturilor ornamentale ale castelului ale cărui tablouri principale tocmai fuseseră executate de Schinner. Marele pictor recomandase pentru ancadramente, arabescuri şi alte accesorii pe călătorul însoţit de Mistigris. De aceea, de două zile, doamna Moreau aştepta în stare de alarmă şi se alarmase de atâta aşteptare. Un artist care urma să fie comeseanul său timp de câteva săptămâni cerea ceva pregătiri. Schinner şi soţia sa avuseseră apartamentul lor la castel, unde, după ordinele contelui, fuseseră trataţi ca însăşi Senioria Sa. Grindot, comeseanul familiei Moreau, manifesta atâta respect faţă de marele artist, încât nici intendentul şi nici soţia să nu îndrăzniseră să devină familiari cu acest mare artist. Cei mai nobili şi cei mai bogaţi proprietari din împrejurimi îl sărbătoriseră, care mai de care, pe Schinner şi pe soţia sa, disputându-şi această cinste. De aceea, foarte satisfăcută de a-şi lua cumva revanşa, doamna Moreau îşi promitea să bată tobă în ţinut cu artistul pe care-l aştepta, şi pe care intenţiona să-l prezinte ca pe un artist la fel de talentat ca Schinner.

Cu toate că în ajun şi cu două zile înainte îşi aranjase două toalete cât se poate de cochete, frumoasa intendentă îşi eşalonase prea bine resursele ca să nu fi lăsat în rezervă toaleta cea mai fermecătoare, neîndoindu-se că artistul avea să vină totuşi sâmbătă la cină. Aşadar se încălţase cu pantofi de piele aurie şi ciorapi scoţieni. O rochie roz cu nenumărate dungi, un cordon tot roz cu o cataramă de aur cizelată bogat, o cruciuliţă de aur la gât şi brăţări de catifea pe braţele goale (doamna de Sérisy avea braţe frumoase şi îi plăcea să le arate) îi dădeau doamnei Moreau aparenţa unei parizience elegante. Purta o nemaipomenită pălărie florentină, împodobită cu un buchet de trandafiri catifelaţi, cumpărată la Nattier129, sub borurile căreia se revărsa în bucle strălucitoare frumosul ei păr blond. După ce comandase cel mai delicat dineu şi-şi trecuse în revistă apartamentul, se plimbase ca o castelană, aşa fel încât să se afle în faţa rondului de flori din marea curte a castelului, când treceau trăsurile. Ţinea deasupra capului o delicioasă umbrelă roz, dublată cu mătase albă cu franjuri. Văzându-l pe Pierrotin, care îi încredinţa portăresei ciudatele pachete ale lui Mistigris, fără să se arate nici un călător, Estelle se întoarse în casă dezamăgită cu regretul de a se fi făcut din nou elegantă în mod inutil. Asemeni celor mai multe persoane care se împopoţonează, Estelle se simţea incapabilă să facă altceva decât să-şi piardă vremea cu fleacuri în salonul său, aşteptând diligenţa de Beaumont, care trecea la o oră după Pierrotin, deşi nu pleca de la Paris decât la ora unu, aşa că intră la ea în cameră în timp ce amândoi artiştii procedau la o toaletă în toată regula. Tânărului pictor şi lui Mistigris li se împuiase atâta capul cu elogiile frumoasei doamne Moreau, făcute de grădinar, de la care ceruseră informaţii, încât simţiră şi unul şi celălalt necesitatea de-a se pune la şpiţ (cum se spune în termeni de atelier). Se îmbrăcară în ţinuta lor superlativă pentru a se prezenta la pavilionul intendentului unde îi conduse Jacques Moreau, cel mai mare dintre copii, un băiat

dezgheţat, îmbrăcat după moda englezească cu o haină drăguţă cu gulerul răsfrânt şi care se simţea în timpul vacanţelor ca un peşte în apă, la această moşie unde mama sa domnea ca un suveran absolut.

— Mamă, zise el, domnii sunt cei doi artişti trimişi de domnul Schinner.

Doamna Moreau, foarte plăcut surprinsă, se ridică, îl puse pe fiul său să le ofere scaune şi îşi desfăşură graţiile.

— Mamă, Husson e cu tata, adăugă el la urechea mamei sale, mă duc să ţi-l aduc…

— Nu te grăbi, mai distraţi-vă împreună, spuse mama.

Aceste simple cuvinte, nu te grăbi, îi făcură pe cei doi artişti să înţeleagă lipsa de importanţă acordată tovarăşului lor de drum; dar se simţea cumva şi sentimentul de mamă vitregă pentru un fiu vitreg. Într-adevăr, doamna Moreau, care nu putea, după şaptesprezece ani de căsătorie, să ignore ataşamentul care îl lega pe intendent de doamna Clapart şi de micul Husson, îi ura pe mamă şi pe copil într-un mod atât de vădit încât vom înţelege de ce intendentul nu îndrăznise până acum să-l aducă pe Oscar la Presles.

— Ne-a revenit sarcina, soţului meu şi mie, spuse ea celor doi artişti, să vă facem onorurile castelului. Iubim nespus de mult artele şi mai ales pe artişti, adăugă ea sclifosindu-se, şi vă rog să vă socotiţi aici ca la dumneavoastră acasă. La ţară, ştiţi, nu suntem prea formalişti; trebuie să ai deplină libertate, altfel totul e insipid. L-am găzduit mai înainte pe domnul Schinner…

Mistigris îl privi maliţios pe tovarăşul său.

— Îl cunoaşteţi, fără îndoială! continuă Estelle după o pauză.

— Cine nu-l cunoaşte, doamnă? răspunse pictorul.

— E cunoscut ca un cal treaz, completă Mistigris.

— Domnul Grindot mi-a spus numele dumneavoastră, întrebă doamna Moreau, dar eu…

— Joseph Bridau, răspunse pictorul preocupat în mod excesiv să ştie cu ce fel de femeie are de-a face.

Mistigris începu să se revolte în sinea lui împotriva tonului protector al frumoasei intendente; dar aştepta, ca şi Bridau, vreun gest, vreun cuvânt care să-l lămurească, unul dintre cuvintele acelea cu care dai cu oiştea-n gard, cuvinte pe care pictorii, aceşti cruzi observatori – înnăscuţi ai trăsăturilor ridicole ale oamenilor, hrana creioanelor lor, le sesizează cu atâta rapiditate. În primul rând, mâinile şi picioarele mari ale Estellei, fată de ţărani de pe lângă Saint-Lô, îi frapară pe cei doi artişti; pe urmă, una sau două expresii de cameristă, fraze stângace care dezminţeau eleganţa toaletei, îi făcură pe pictor şi pe ucenicul său să-şi recunoască prada; şi, dintr-o singură privire, amândoi conveniră să o ia pe Estelle în serios, ca să-şi petreacă cât mai agreabil perioada de sejur la castel.

— Aşadar iubiţi artele, doamnă, poate că le şi cultivaţi cu succes, zise Joseph Bridau.

— Nu. Fără să fi fost neglijată, educaţia mea a fost pur comercială; dar am un atât de adânc şi profund sentiment al artelor, încât domnul Schinner mă ruga întotdeauna să vin, după ce termină o piesă, ca să-mi dau cu părerea.

— După cum Molicre se consultă cu Lafôret, zise Mistigris.

Fără să ştie că Lafôret fusese servitoarea, doamna Moreau răspunse înclinându-se, arătând că, în ignoranţa ei, accepta această remarcă drept un compliment.

— Cum de nu s-a oferit să vă crocheze130? zise Bridau. Pictorii sunt destul de lacomi de persoane frumoase.

— Ce înţelegeţi prin vorbele astea? întrebă doamna Moreau, pe chipul căreia se zugrăvi mânia unei regine ofensate.

— În termeni de atelier, a croca un cap, înseamnă să faci o schiţă, zise Mistigris cu un aer insinuant, şi noi nu dorim nimic mai mult decât să crocăm capete frumoase. De aici vine şi vorba: E frumoasă de-ţi vine s-o crochezi!

— Ignoram originea acestui termen, răspunse ea aruncându-i lui Mistigris o ocheadă plină de înţelesuri.

— Elevul meu, zise Bridau, domnul Léon de Lora, dovedeşte multă înclinaţie pentru portret. Ar fi prea fericit, frumoasă doamnă, să vă lase un suvenir al trecerii noastre pe aici, pictând chipul dumneavoastră fermecător.

Joseph Bridau făcu un semn lui Mistigris, ca pentru a-i spune: Hai, treci la atac! Nu-i de lepădat femeiuşcă. După ocheada asta, Léon de Lora se strecură pe canapea, lângă Estelle şi o luă de mână, iar ea îl lăsă.

— Oh, dacă pentru a-i face o surpriză soţului dumneavoastră, doamnă, aţi binevoi să-mi acordaţi câteva şedinţe în secret, aş încerca să mă depăşesc pe mine însumi. Sunteţi atât de frumoasă, atât de fragedă, atât de fermecătoare!.. Un om fără talent ar deveni un geniu avându-vă ca model! Ar pătrunde atât de adânc în ochii dumneavoastră încât…

— Pe urmă i-am picta pe scumpii dumneavoastră copii în arabescuri, zise Joseph întrerupându-l pe Mistigris.

— Aş prefera să-i am în salonul meu; dar ar fi indiscret, continuă ea privindu-l pe Bridau cu aer cochet.

— Frumuseţea, doamnă, este o suverană pe care pictorii o adoră şi care are asupra lor multiple drepturi.

„Sunt fermecători”, se gândi doamna Moreau.

— Vă place plimbarea seara, după cină, în caleaşcă, în pădure?..

— Oh! Oh! Oh! Oh! Oh! făcu Mistigris pentru fiecare circumstanţă şi pe tonuri extatice; în felul acesta Presles ar fi paradisul terestru.

— Cu o Evă, o blondă, o tânără şi fermecătoare femeie, adăugă Bridau.

Tocmai în clipa când doamna Moreau se umfla în pene şi plutea în al şaptelea cer, fu adusă brusc pe pământ ca un zmeu tras de sfoară.

— Doamnă! strigă camerista intrând ca o ghiulea.

— Ce-i asta, Rosalie, cine ţi-a dat voie să intri aici fără să fii chemată?

Rosalie nu ţinu deloc seama de apostrofare şi-i spuse la ureche stăpânei sale:

— Domnul conte e la castel.

— M-a chemat? întreba intendenţă.

— Nu, doamnă… Dar… cere cufărul şi cheia apartamentului său.

— Să-i fie date, zise ea făcând un gest de indispoziţie ca să-şi ascundă tulburarea.

— Mamă, a venit Oscar Husson, strigă cel mai mic dintre băieţi aducându-l pe Oscar care, roşu ca un rac, nu îndrăznea să mai înainteze, găsindu-i pe cei doi pictori puşi la mare ţinută.

— În sfârşit ai venit, Oscar dragă, zise Estelle pe un ton înţepat. Bănui că te duci şi tu să te îmbraci, spuse ea după ce-l privi de sus în jos în modul cel mai dispreţuitor. Mama ta, sper, nu te-a obişnuit să iei masa de seară în ţinuta asta groaznică.

— Vai! făcu crudul Mistigris, un viitor diplomat trebuie să stea bine cu… fundurile. Mai bine să-ntreacă decât să n-ai pungă.131

— Un viitor diplomat? se miră doamna Moreau.

Acum bietul Oscar avea lacrimi în ochi uitându-se când la Joseph, când la Léon.

— O glumă făcută în timpul călătoriei, răspunse Joseph care, din milă, voi să-l scoată pe Oscar din încurcătură.

— Puştiul a vrut să râdă ca şi noi, a făcut bancuri, zise Mistigris cu cruzime şi acuma stă ca măgarul la poarta nouă132.

— Doamnă, zise Rosalie revenind la uşa salonului, Excelenţa Sa a poruncit un dineu pentru opt persoane şi vrea să fie servit la ora şase. Ce facem?

În timpul conversaţiei dintre Estelle şi prima sa servitoare, cei doi artişti şi Oscar schimbau priviri în care se oglindea o îngrijorare teribilă.

— Excelenţa Sa! cine? întrebă Joseph Bridau.

— Domnul conte de Sérisy, cine altul, răspunse micul Moreau.

— Era cumva din întâmplare în coucou? întrebă Léon de Lora.

— O! zise Oscar, contele de Sérisy nu poate călători decât într-o trăsură cu patru cai.

— Cum a venit domnul conte de Sérisy? o întrebă pictorul pe doamna Moreau când aceasta se întoarse destul de schimbată la locul său.

— Zău dacă ştiu, zise ea, nu-mi explic deloc sosirea Senioriei Sale, nici pentru ce-a venit. Of, şi Moreau care nu-i aici!

— Excelenţa Sa îl roagă pe domnul Schinner să poftească la castel, spuse un grădinar adresându-se lui Joseph, şi îl roagă să-i facă plăcerea de-a cina cu dumnealui; de asemenea şi domnul Mistigris.

— Ne-am ars! zise ucenicul râzând. Cel pe care l-am luat drept un burtă-verde în trăsura lui Pierrolin este contele. Bine-a zis cine-a zis: unde ai şi unde crapă133.

Oscar aproape că se transformă într-o statuie de sare; căci, la această revelaţie, îşi simţi gâtul mai sărat decât marea.

— Şi i-ai vorbit despre adoratorii soţiei sale şi despre boala lui ascunsă, îi spuse Mistigris lui Oscar.

— Ce vreţi să spuneţi? exclamă soţia intendentului privind pe cei doi artişti care plecară râzând de mutra lui Oscar.

Oscar rămase mut, trăsnit, prostit, nemaiauzind nimic, deşi doamna Moreau îl întreba şi-l zgâlţâia violent de braţul pe care îl prinsese, strângându-l cu putere; dar trebui să-l lase pe Oscar în salon fără să fi obţinut vreun răspuns, căci Rosalie o chemă din nou ca să-i dea feţe de masă, argintărie şi ca să vegheze ea însăşi la executarea multiplelor ordine pe care le dădea contele. Slugile, grădinarii, portarul şi soţia sa, toată lumea venea şi pleca într-o confuzie lesne de înţeles. Stăpânul picase la el acasă ca o bombă. De sus din La Cave, contele ajunsese într-adevăr pe o cărare

cunoscută de el la casa paznicului, sosind acolo cu mult înaintea lui Moreau. Paznicul rămase trăsnit văzându-l pe adevăratul stăpân.

— Moreau e aici, de-i văd calul acolo? întrebă domnul de Sérisy.

— Nu, monseniore, dar cum trebuie să se ducă la Moulineaux înainte de cină, a lăsat calul aici în timp ce mai dă câteva porunci la castel.

Paznicul nu cunoştea însemnătatea acestui răspuns care, în împrejurările acelea şi în ochii unui om perspicace echivala cu o certitudine.

— Dacă ţii la slujba pe care o ai, îi spuse contele paznicului, te duci la Beaumont pe calul ăsta mâncând pământul şi-i dai domnului Margueron biletul pe care am să-l scriu chiar acum.

Contele intră în pavilion, scrise un bilet, îl îndoi aşa fel încât să fie imposibil să-l desfaci fără să se vadă şi îl încredinţă paznicului de îndată ce-l văzu în şa.

— Nici un cuvânt nimănui! spuse el. În ceea ce te priveşte pe dumneata, doamnă, adăugă el adresându-se soliei paznicului, dacă Moreau se miră că nu-şi găseşte calul, spune-i că l-am luat eu.

Şi contele se repezi în parcul castelului, a cărui poartă îi fu imediat deschisă la semnul pe care-l făcu. Oricât ai fi de călit în vâltoarea politică la emoţiile, la speranţele înşelate, inima unui om destul de puternic pentru a iubi încă la vârsta contelui este mereu tânără când e vorba de trădare. Domnul de Sérisy suferea atât de mult să se ştie înşelat de Moreau, încât la Saint-Brice îl crezu nu atât în cârdăşie cu moş Léger şi cu notarul, cât un om care se lăsase antrenat de ei. De aceea, în pragul hanului, în timpul conversaţiei dintre moş Léger şi hangiu, se gândea încă să-l ierte pe intendent, după ce i-ar fi făcut o morală serioasă. Lucru straniu! trădarea omului său de încredere nu-l mai preocupa decât ca un episod, din momentul în care Oscar revelase glorioasele infirmităţi ale muncitorului întrepid, ale

ministrului napoleonian. Secrete atât de bine păzite nu putuseră fi trădate decât de Moreau, care fără îndoială îşi bătuse joc de binefăcătorul său împreună cu fosta cameristă a doamnei de Sérisy sau cu fosta Aspasie a Directoratului. Cotind brusc pe o cărare laterală, acest pair al Franţei, acest ministru plânsese cum plâng tinerii. Îşi plânsese ultimele sale lacrimi! Toate sentimentele umane erau atât de viu atacate deodată, încât omul acesta atât de calm mergea prin parcul castelului său ca o fiară rănită.

Când Moreau îşi ceru calul şi soţia paznicului îi răspunse:

— Tocmai l-a luat domnul conte.

— Care domnul conte? strigă el.

— Domnul conte de Sérisy, stăpânul nostru, zise ea. Poate că e la castel, adaugă ea ca să scape de intendent care, nepricepând nimic din această întâmplare, o luă brusc spre castel.

Moreau se întoarse curând din drum ca s-o descoase pe nevasta paznicului, pricepând în cele din urmă că se ascunde ceva grav în întoarcerea secretă şi acţiunile bizare ale stăpânului său. Nevasta paznicului, speriată când se văzu strânsa ca într-o menghină între conte şi intendent, închisese pavilionul şi se zăvorise înăuntru, foarte hotărâtă să nu deschidă decât soţului său. Moreau, din ce în ce mai neliniştit, plecă în pas alergător, cu toate că purta cizme, la portar, unde află în sfârşit că domnul conte se îmbrăca pentru masa de seară. Întâlnind-o pe Rosalie, aceasta îi spuse:

— Şapte persoane la cină la Senioria Sa…

Moreau se îndreptă spre pavilion şi o zări pe fata care îngrijea de păsări ciondănindu-se cu un tânăr.

— Domnul conte a zis aghiotantul lui Mina, un colonel, exclamă biata fată.

— Nu sunt colonel, răspundea Georges.

— Păi, nu vă cheamă Georges?

— Ce s-a întâmplat? interveni intendentul.

— Domnule, mă numesc Georges Marest, sunt fiul unui negustor de fierărie en gros din strada Saint-Martin, şi vin pentru afaceri la domnul conte de Sérisy din partea maestrului Crottat, notar, al cărui secretar secund sunt.

— Şi eu, îi repet domnului că monseniorul tocmai mi-a spus: „Se va prezenta un colonel cu numele de Czerni-Georges, aghiotantul lui Mina, venit în trăsura lui Pierrotin; dacă întreabă de mine, introdu-l în sala de aşteptare”.

— Nu-i de glumit cu Senioria Sa, spuse intendentul, haideţi, domnule. Dar cum a venit aici Senioria Sa fără să mă prevină că soseşte? Cum a putut să ştie domnul conte că aţi călătorit în trăsura lui Pierrotin?

— Fără îndoială, zise secretarul, domnul conte este călătorul care, fără amabilitatea unui tânăr, ar fi călătorit la cucurigu în trăsura lui Pierrotin.

— La cucurigu, în trăsura lui Pierrotin?.. strigară intendentul şi fata care îngrijea de găini.

— Sunt sigur, tocmai din cauza celor ce mi-a spus fata asta, completă Georges Marest.

— Păi cum? întrebă Moreau.

— A, simplu, zise Georges. Pentru a-i păcăli pe călători, le-am îndrugat o grămadă de poveşti despre Egipt, Grecia şi Spania. Aveam pinteni şi m-am dat drept colonel de cavalerie, aşa, ca să mă amuz.

— Staţi puţin, zise Moreau. Cum e călătorul care, după dumneata, ar fi domnul conte?

— Păi, are chipul ca o cărămidă, părul în întregime alb şi sprâncenele negre.

— El e!

— Sunt pierdut! zise Georges Marest.

— De ce?

— Am glumit pe seama decoraţiilor lui.

— Ei, e bun la suflet, poate că l-aţi amuzat. Veniţi fără întârziere la castel, zise Moreau, eu urc la Senioria Sa. Unde v-aţi despărţit de domnul conte?

— În vârful pantei.

— Nu mai pricep nimic, exclamă Moreau.

„La urma urmei, i-am turnat o mulţime de snoave, dar nu l-am jignit”, îşi spuse secretarul.

— Şi de ce aţi venit aici? întrebă intendentul.

— Păi, aduc actul de vânzare al fermei Moulineaux, gata făcut.

— Dumnezeule! exclamă intendentul, nu mai înţeleg nimic.

Moreau simţi că-i bate inima supărător de tare când, după ce ciocănise de două ori la uşa stăpânului său, auzi:

— Dumneata eşti, domnule Moreau?

— Da, monseniore.

— Intră!

Contele îşi pusese un pantalon alb şi cizme fine, o jiletcă albă şi o haină neagră pe care strălucea, la dreapta, Marea Cruce a Legiunii de onoare; în stânga, la o butonieră, atârna ordinul Lâna de Aur. Cordonul albastru contrasta viu pe jiletcă. El însuşi îşi aranjase părul şi se echipase astfel ca să-l primească pe Margueron la Presles cu toată deferenţa şi poate pentru a face să acţioneze asupra acestui om simplu prestigiul grandorii.

— Ia zi, domnule, spuse contele stând jos şi lăsându-l pe Moreau în picioare, aşadar nu ne putem înţelege cu Margueron?

— În momentul acesta şi-ar vinde ferma prea scump.

— Dar de ce să nu vie aici? zise contele afectând un aer visător.

— E bolnav, monseniore…

— Eşti sigur?

— Am fost la el…

— Domnule, zise contele luând un aer cumplit de sever, ce i-ai face unui om de încredere care te-ar vedea îngrijindu-ţi o boală pe care o ţii secretă, dacă s-ar duce la o femeie uşoară că să facă haz despre acest lucru?

— L-aş snopi în bătăi.

— Şi dacă ţi-ai mai da seama că în afară de asta îţi înşală încrederea şi te fură?

— Aş încerca să-l prind şi l-aş trimite la ocnă.

— Eşti atent, domnule Moreau? fără îndoială că ai vorbit despre infirmităţile mele la doamna Clapart şi ai râs la ea în casă, cu ea, de dragostea mea pentru contesa de Sérisy, căci micul Husson relata o mulţime de amănunte privitoare la tratamentele mele călătorilor dintr-un vehicul public, în dimineaţa asta, în prezenţa mea şi încă în ce limbaj, Dumnezeule! îndrăznea să-mi calomnieze soţia. În sfârşit, am aflat chiar din gura lui moş Léger, care se întorcea de la Paris în trăsura lui Pierrotin, despre planul făcut de notarul din Beaumont, de dumneata şi de el, cu privire la Moulineaux. Dacă te-ai dus la domnul Margueron, a fost ca să-i spui să facă pe bolnavul; e atât de puţin bolnav, încât îl aştept la cină şi va veni. Aşa încât, domnule, te iert că ai o avere de două sute de mii de franci, câştigată în şaptesprezece ani… înţeleg asta. Dacă de fiecare dată mi-ai fi cerut ceea ce îmi luai sau ceea ce îţi era oferit, ţi-aş fi dat: eşti tată de familie. Ai fost, în incorectitudinea dumitale, mai bun decât altul, după câte cred. Dar dumneata care cunoşti munca mea istovitoare făcută pentru ţară, pentru Franţa, dumneata care m-ai văzut nedormind sute de nopţi pentru împărat, sau muncind câte optsprezece ore pe zi trimestre întregi, dumneata care ştii cât de mult o iubesc pe doamna de Sérisy, ai putut să pălăvrăgeşti despre asta în faţa unui copil, să etalezi secretele şi sentimentele mele în faţa uneia ca doamna Husson, ca să se distreze pe socoteala mea?

— Monseniore…

— Iată ce este de neiertat. Să răneşti un om în interesele lui materiale, asta nu-i nimic; dar să-l ataci în sentimentele lui?.. Oh! nici nu-ţi dai seama de ce-ai făcut!

Contele îşi luă capul în mâini şi rămase tăcut un moment.

— Îţi las ceea ce ai, continuă el, şi te voi uita. Din respect, pentru mine, pentru propria dumitale onoare, ne vom despărţi decent, căci îmi amintesc în aceste clipe de ceea ce a făcut tatăl dumitale pentru tatăl meu. Te vei înţelege, şi încă bine, cu domnul de Reybert, care te va înlocui. Fii, ca şi

mine, calm. Nu te da în spectacol în faţa proştilor. Mai ales, fără certuri înjositoare şi fără şicane. Dacă nu te mai bucuri de încrederea mea, să păstrezi cel puţin convenienţele oamenilor bogaţi. Cât despre caraghiosul ăla mic care era să mă omoare, să nu doarmă la Presles! trimite-l la han, căci nu răspund de mânia mea dacă dau cu ochii de el…

— Nu meritǎm atâta blândeţe, monseniore, zise Moreau cu lacrimi în ochi. Da, dacă aş fi fost cu totul necinstit, aş fi avut cinci sute de mii de franci ai mei; de altfel, mă ofer să vă dau socoteala despre averea mea şi s-o expun în detaliu! Dar îngăduiţi-mi să vă spun, monseniore, că discutând despre dumneavoastră cu doamna Clapart, n-am făcut-o niciodată în bătaie de joc; ci, dimpotrivă, ca să deplâng starea dumneavoastră şi să o întreb dacă nu cunoaşte vreun leac necunoscut de medici şi pe care îl folosesc oamenii din popor… Am discutat despre sentimentele dumneavoastră în faţa copilului când dormea (s-ar părea că ne-a auzit), dar întotdeauna în termeni plini de afecţiune şi de respect. Nenorocirea face ca nişte indiscreţii să fie pedepsite ca nişte crime. Dar acceptând efectele îndreptăţitei dumneavoastră mânii, să ştiţi cel puţin cum s-au petrecut lucrurile. Oh! de la suflet la suflet am vorbit despre dumneavoastră cu doamna Clapart. În sfârşit, puteţi s-o cercetaţi pe soţia mea, n-am vorbit niciodată între noi despre asemenea lucruri…

— Destul, zise contele convins pe deplin, nu suntem copii, totul este irevocabil. Du-te să pui ordine în afacerile dumitale şi ale mele. Puteţi rămâne în pavilion până în luna octombrie. Domnul şi doamna de Reybert vor locui la castel; mai ales, încercaţi să convieţuiţi cu ei ca nişte oameni onorabili care se urăsc dar care păstrează aparenţele.

Contele şi Moreau coborârǎ, Moreau alb ca pǎrul contelui, contele calm şi demn.

În timpul acestei scene, diligenţa de Beaumont care pleacă de la Paris la ora unu se oprise la poartă, aducându-l la castel pe maestrul Crottat, care, conform ordinului dat de

conte, aştepta în salon unde îl găsi pe secretarul său excesiv de spăsit, în compania celor doi pictori, toţi trei stânjeniţi de persoanele lor. Domnul de Reybert, un om de cincizeci de ani, cu figură rebarbativă, venise însoţit de bătrânul Margueron şi de notarul din Beaumont care avea un teanc de documente şi de obligaţii. Când toate aceste persoane îl văzură apărând pe conte în ţinuta sa de înalt demnitar, Georges Marest simţi nişte crampe în stomac, Joseph Bridau tresări; dar Mistigris, care era în hainele lui de sărbătoare şi care de altfel nu avea nimic să-şi reproşeze, zise destul de tare:

— De! îi stă infinit mai bine aşa.

— Şmechere, zise contele luându-l de-o ureche şi trăgându-l spre el, o să ne ocupăm amândoi de decorarea castelului. Ţi-ai recunoscut lucrarea, dragul meu Schinner? continuă contele arătându-i artistului plafonul.

— Monseniore, răspunse artistul, am greşit arogându-mi din bravadă un nume celebru, dar ziua aceasta mă obligă să vă fac lucruri frumoase şi să fac ilustru numele lui Joseph Bridau.

— Mi-ai luat apărarea, zise cu promptitudine contele, şi sper că-mi vei face plăcerea să cinezi cu mine, ca şi spiritualul nostru Mistigris.

— Senioria Voastră nu ştie la ce se expune, zise neruşinatul ucenic-pictor. Foamea e cel mai bun lăutar134.

— Bridau! strigă contele frapat de o amintire, nu cumva eşti rudă cu unul dintre cei mai înfocaţi făuritori ai Imperiului, un director de minister care a murit ca victimă a zelului său? 135

— Fiul său, monseniore, răspunse Joseph înclinându-se.

— Fii binevenit aici, continuă contele luând mâna pictorului în mâinile sale, l-am cunoscut pe tatăl dumitale şi poţi să contezi pe mine ca pe un… unchi din America, adăugă zâmbind domnul de Sérisy. Dar eşti prea tânăr ca să ai ucenici, al cui este deci Mistigris?

— Al amicului meu Schinner care mi l-a împrumutat, continuă Joseph. Mistigris se numeşte Léon de Lora. Monseniore, dacă vă amintiţi de tatăl meu, binevoiţi a vă gândi şi la acela dintre fiii săi care este acuzat de complot împotriva statului şi tradus în faţa Curţii pair-ilor…

— Ah! e-adevărat, mă voi gândi, fii sigur. Cât despre prinţul Czerni-Georges, prietenul lui Ali-Paşa, aghiotantul lui Mina, zise contele înaintând spre Georges.

— El?.. al doilea secretar al meu, exclamă Crottat.

— Dumneata ai greşit, maestre Crottat, zise contele cu un aer sever. Un secretar care vrea să fie notar într-o bună zi nu lasă documente importante în diligenţă la dispoziţia călătorilor! Un secretar care vrea să ajungă notar nu cheltuieşte douăzeci de franci între Paris şi Moisselles! Un secretar care vrea să devină notar nu se expune să fie arestat ca transfug…

— Monseniore, zise Georges Marest, e drept că m-am amuzat că să-i păcălesc pe burghezi pe drum; dar…

— Lasă pe Excelenţa Sa să vorbească, îi spuse patronul dându-i un cot zdravăn în coaste.

— Un notar trebuie să aibă din capul locului discreţie, prudenţă, fineţe şi să nu ia pe un ministru de Stat drept un fabricant de lumânări…

— Îmi recunosc vina, dar nu mi-am lăsat documentele la dispoziţia… zise Georges.

— Comiţi în acest moment vina de a dezminţi cuvintele unui ministru de Stat, ale unui pair al Franţei, ale unui gentilom, ale unui bătrân, ale unui client. Caută proiectul de vânzare!

Secretarul mototoli toate hârtiile din servietă.

— Nu-ţi mai răvăşi hârtiile, zise ministrul de Stat scoţând actul din buzunar, uite ce cauţi.

Crottat învârti de trei ori în mâini hârtia, într-atât era de mirat de a o fi primit din mâinile nobilului său client.

— Cum asta, domnule!.. îi zise în cele din urmă notarul lui Georges.

— Dacă n-aş fi luat documentul, continuă contele, moş Léger, care nu-i chiar aşa de naiv cum îl credeai după întrebările despre agricultură, căci îţi dovedea că fiecare trebuie să se gândească la meseria sa, moş Léger ar fi putut pune mâna pe document şi mi-ar fi ghicit planul… Şi dumneata îmi vei face plăcerea să cinezi cu mine, dar cu condiţia să ne povesteşti despre execuţia muslimului136 din Smirna şi vei continua să ne relatezi memoriile vreunui client pe care fără îndoială că le-ai citit mai întâi în public.

— Bătaie pentru vorbăraie, îi zise încet de tot Léon de Lora lui Joseph Bridau.

— Domnilor, le spuse contele notarului din Beaumont, lui Crottat, domnului Margueron şi domnului de Reybert, să trecem dincolo, nu ne aşezăm la masă înainte de a fi terminat; căci, după cum spune amicul meu Mistigris, trebuie să ştii că cine tace nu măcăieşte.

— Ce mai, e băiat bun, îi spuse Léon de Lora lui Georges Marest.

— Da, dar patronul meu nu e deloc băiat bun şi mă va ruga să mă duc unde ştiu eu ca să mă ţin de poveşti.

— Ei! tot îţi place să te plimbi, zise Bridau.

— Ce săpuneală o să mai primească puştiul de la domnul şi doamna Moreau!.. zise Léon de Lora.

— Un puşti idiot, zise Georges. Fără el, contele s-ar fi amuzat. Asta-i! lecţia e bună, şi dacă vreodată mă mai prinde cineva vorbind în diligenţă!..

— O, e mare prostie, zise Joseph Bridau.

— Şi încă cum, zise Mistigris. De altfel, Vorba multă, sărăcia orbului137.

În timp ce afacerile se tratau între domnul Margueron şi contele de Sérisy, asistat fiecare de notarul său, şi în prezenţa domnului de Reybert, ex-intendentul plecase cu paşi greoi spre pavilionul său. Intră fără să vadă nimic şi se lăsă pe canapeaua din salon, iar tânărul Husson se aşeză într-un colţ ferit de vederea lui, căci chipul palid al protectorului mamei sale îl înspăimânta.

— Ei! prietene, ce-i cu tine, zise Estelle intrând destul de obosită după tot ceea ce făcuse, ce ai?

— Draga mea, suntem pierduţi şi pierduţi fără scăpare. Nu mai sunt intendent la Presles, nu mă mai bucur de încrederea contelui.

— De unde ni se trage asta?

— Moş Léger, care era în trăsura lui Pierrotin, l-a pus la curent cu afacerea Moulineaux, dar nu asta-i ceea ce m-a făcut să pierd pentru întotdeauna protecţia contelui.

— Cum? Ce?

— Oscar a vorbit-o de rău pe contesă şi a dezvăluit totul despre boala domnului…

— Oscar?.. strigă doamna Moreau. Eşti pedepsit, dragul meu, de greşeala pe care ai făcut-o. Merita să hrăneşti la sânul tău pe şarpele ăsta?.. De câte ori nu ţi-am spus eu…

— Destul! făcu Moreau cu vocea schimbată.

În acel moment, Estelle şi soţul său îl descoperiră pe Oscar ghemuit într-un colţ. Moreau se repezi asupra nefericitului copil ca o gaiţă asupra prăzii, îl înhaţă de gulerul bietei sale redingote oliv şi-l duse în faţa unei ferestre.

— Vorbeşte, spune tot ce i-ai zis monseniorului în trăsură! Ce demon ţi-a dezlegat limba, ţie, care rămâi năuc de câte ori te întreb ceva? Ce gând aveai? îl întrebă intendentul cu o voce de o înspăimântătoare violenţă.

Prea buimăcit ca să mai plângă, Oscar tăcu, rămânând nemişcat ca o statuie.

— Vino să-i ceri iertare Excelenţei Sale, zise Moreau.

— Parcă Excelenţa Sa se uită la un vierme ca ăsta! strigă furioasă Estelle.

— Hai! vino la castel, repetă Moreau.

Oscar se prăbuşi ca o masă inertă şi căzu pe jos.

— Vii odată? zise Moreau, a cărui mânie se aprindea din ce în ce mai mult.

— Nu! nu! iertare, strigă Oscar care nu mai voia să se supună unui supliciu pentru el mai rău decât moartea.

Moreau îl luă atunci pe Oscar de haină şi îl târî ca pe un cadavru prin curţile pe care copilul le umplu cu strigătele şi plânsetele sale; îl târî pe peron; şi, cu un braţ însufleţit de mânie, îl aruncă mugind şi ţeapăn ca un buştean, în salon, la picioarele contelui care tocmai terminase achiziţionarea moşiei Moulineaux şi se îndrepta spre sufragerie cu toţi invitaţii.

— În genunchi! în genunchi! nenorocitule! cere-i iertare celui care ţi-a dat pâinea sufletească obţinându-ţi o bursă la colegiu! strigă Moreau.

Oscar, cu faţa la pământ, spumega de mânie, fără să spună un cuvânt. Toţi spectatorii tremurau. Moreau, care nu se mai stăpânea, avea parcă faţa însângerată, într-atât era de injectată.

— Băiatul ăsta n-are decât vanitate, zise contele după ce aşteptase zadarnic scuzele lui Oscar. Un orgolios se umileşte, căci există grandoare în anumite umiliri. Mă tem că n-ai să faci niciodată nimic din băiatul ăsta.

Şi ministrul de Stat trecu mai departe. Moreau îl luă pe Oscar şi-l duse la el. În timp ce se înhămau caii la caleaşcă, el îi scrise doamnei Clapart scrisoarea următoare: „Draga mea, Oscar m-a ruinat. În timpul călătoriei în trăsura lui Pierrotin, azi-dimineaţă, a vorbit despre frivolităţile doamnei contese în faţa Excelenţei Sale însăşi, care călătorea incognito, şi i-a spus lui însuşi secretele sale asupra teribilei maladii pe care a dobândit-o petrecând atâtea nopţi de muncă în diversele sale funcţii. După ce m-a destituit, contele mi-a recomandat să nu-l las pe Oscar să doarmă la Presles şi să-l trimit acasă. De aceea, ca să-l ascult, am pus în momentul acesta să înhame caii la caleaşca soţiei mele, şi Bronchon, rândaşul meu, ţi-l va aduce pe micul ticălos. Soţia mea şi cu mine suntem într-o stare de dezolare pe care ţi-o poţi închipui, dar pe care renunţ să ţi-o mai descriu. În câteva zile voi veni să te văd, căci trebuie să iau o hotărâre. Am trei copii, trebuie să mă gândesc la viitor, şi nu ştiu încă ce să decid, pentru că

intenţia mea este să-i arăt contelui ce reprezintă şaptesprezece ani din viaţa unui om ca mine. Posedând două sute de mii de franci, vreau să ajung la o avere care să-mi permită să fiu într-o bună zi aproape egalul Exc. S. În clipa aceasta mă simt capabil să dărâm munţii, să înving greutăţi de neînvins. Ce altă pârghie e mai bună decât o astfel de scenă de umilinţă?..

Ce sânge are oare Oscar în vine? nu pot să-ţi fac complimente în privinţa lui, se poartă ca un nătărău; în clipa în care îţi scriu, n-a putut încă să scoată nici un cuvânt, nici să răspundă la vreuna dintre întrebările soţiei mele sau ale mele… Va deveni idiot sau chiar este? Draga mea, nu l-ai învăţat ce trebuie să vorbească înainte de a-l trimite la drum? Câte nenorociri mi-ai fi putut evita dacă l-ai fi însoţit, după cum te rugasem! Dacă Estelle te înspăimântă, ai fi putut rămâne la Moisselles. În sfârşit, răul s-a săvârşit. Adio, pe curând.

Al dumitale devotat servitor şi prieten, MOREAU”

La ora opt seara, doamna Clapart, după ce făcuse o mică plimbare cu soţul său, tricota ciorapi de iarnă pentru Oscar, la lumina unei singure lumânări. Domnul Clapart aştepta pe unul dintre prietenii săi, numit Poiret138, care venea uneori să facă cu el o partidă de domino, căci niciodată nu se hazarda să petreacă seara într-o cafenea. Cu toată prudenţa pe care i-o impunea mediocritatea averii sale, Clapart n-ar fi putut răspunde de cumpătarea sa în mijlocul obiectelor de consumaţie şi în prezenţa obişnuiţilor cafenelei, de a căror glume s-ar fi simţit atins.

— Mă tem că Poiret a şi venit, îi spuse Clapart soţiei sale.

— Nu, dragul meu, portăreasa mi-ar fi spus, îi răspunse doamna Clapart.

— S-ar putea să fi uitat?

— De ce vrei tu să uite!

— N-ar fi pentru prima dată că ar uita ceva pentru noi, pentru că ştim noi cum îi tratează pe oamenii care n-au echipaj.

— În sfârşit, zise biata femeie ca să schimbe vorba şi să încerce să scape de înţepăturile lui Clapart, Oscar e acum la Presles, va fi cât se poate de fericit la această moşie frumoasă, în parcul acela frumos…

— Da, da, aşteaptă-te la lucruri bune, răspunse Clapart, să vezi ce scandal o să iasă.

— Nu mai încetezi odată să te tot legi de băiatul ăsta? Ce ţi-a făcut? Ei, Doamne, dacă într-o bună zi vom duce o viaţă uşoară, poate că i-o vom datora lui, ştii ce suflet bun are…

— Când băiatul ăsta va fi ajuns şi el ceva pe lume, noi vom fi de mult oale şi ulcele, zise Clapart. Înseamnă că se va fi schimbat mult! Tu nici nu-ţi cunoşti copilul, e lăudăros, mincinos, leneş, incapabil…

— Ce-ar fi să te duci înaintea domnului Poiret, zise biata mamă atinsă în inimă de necastă diatribă care se revărsase asupra ei.

— Un copil care n-a luat niciodată premiu la şcoală! izbucni Clapart.

În ochii unui burghez, să iei premiu la şcoală însemna certitudinea unui viitor strălucit pentru copil.

— Tu ai luat vreodată? îl întrebă soţia sa. Şi Oscar a obţinut menţiunea a patra la filosofie.

Această apostrofare îi impuse lui Clapart un moment de tăcere.

— În afară de asta, doamna Moreau trebuie să-l iubească ca pe un spân, ştii tu unde… va încerca să-l facă pe bărbatu-su să-l ia la ochi… Oscar să devină intendent la Presles?.. dar trebuie să te pricepi la arpentaj, la agricultură…

— Va învăţa!

— El? rahat! Pun rămăşag că dacă are postul ăsta, nu va trece nici o săptămână fără să facă vreo mitocănie care-l va sili pe contele de Sérisy să-l dea afară.

— Doamne, cum poţi să te înverşunezi pentru ce va fi de-acum încolo, împotriva unui copil plin de calităţi frumoase, blând ca un înger şi incapabil să facă rău cuiva?

În momentul acela plesnetele de bici ale unui surugiu, zgomotul unei caleşti la trap întins şi tropăitul a doi cai care se opriră la poarta casei produseseră o adevărată revoluţie în strada Cerisaie. Clapart, care auzi deschizându-se toate ferestrele, ieşi pe palier.

— Ţi-l aduce pe Oscar cu poştalionul, strigă el cu un aer în care satisfacţia se ascundea sub o nelinişte reală.

— Oh! Doamne, ce i s-a întâmplat? întrebă biata mamă cuprinsă de un tremur care o scutură ca pe o frunză scuturată de vântul de toamnă.

Bronchon urcă în casă urmat de Oscar şi de Poiret.

— Dumnezeule! ce s-a întâmplat? repetă mama adresându-se grăjdarului.

— Nu ştiu, dar domnul Moreau nu mai este intendent la Presles, se spune că domnul fiul dumneavoastră e de vină, şi Senioria Sa a poruncit să vi-l trimitem înapoi. De altfel, uitaţi scrisoarea bietului domn Moreau, care s-a schimbat, doamnă, de te cutremuri…

— Clapart, două pahare de vin, pentru vizitiu şi pentru domnul, zise mama aruncându-se într-un fotoliu, unde citi scrisoarea fatală.

— Oscar, spuse ea târându-se spre pat, tu vrei să-ţi ucizi mama… După tot ce ţi-am spus în dimineaţa asta.

Doamna Clapart nu-şi termină fraza, leşină de durere.

Oscar rămase înlemnit, în picioare. Doamna Clapart îşi reveni în simţiri, auzindu-l pe soţul său care îi spunea lui Oscar, zgâlţâindu-l de braţ:

— Răspunzi odată?

— Du-te şi bagă-te în pat, băiete, îi spuse că fiului ei, şi lasă-l în pace, domnule Clapart, nu-l înnebuni, căci e schimbat la faţă de ţi se face teamă.

Oscar nu auzi fraza mamei sale, se dusese să se culce de îndată ce primise porunca.

Toţi cei care îşi amintesc de adolescenţa lor nu se vor mira să afle că după o zi atât de plină de emoţii şi de evenimente, Oscar dormi somnul drepţilor, cu toată enormitatea greşelilor sale. A doua zi nu găsi natură atât de schimbată după cum crezuse şi fu uimit că i-e foame, el care în ajun se socotise nedemn de a mai trăi. Nu suferise decât moralmente. La vârsta lui, impresiile morale se succed cu prea multă viteză ca una să n-o diminueze pe cealaltă, oricât de adânc întipărită ar fi prima. De aceea, sistemul pedepselor corporale, oricât l-ar fi atacat filantropii în ultimul timp, este necesar în anumite cazuri pentru copii; şi de altfel, e mai firesc, căci natura procedează la fel, ea se foloseşte de durere pentru a imprima o amintire durabilă a învăţăturilor sale. Dacă, la ruşinea din nefericire trecătoare care îl cuprinsese pe Oscar, intendentul ar fi adăugat o pedeapsă corporală, poate că lecţia ar fi fost completă. Discernământul cu care trebuie să fie folosite pedepsele corporale este cel mai mare argument împotriva lor; căci natura nu se înşală niciodată, în timp ce preceptorul se întâmpla să greşească deseori.

Doamna Clapart avusese grijă să-şi trimită soţul de acasă, ca să fie singură cu băiatul în timpul dimineţii. Era într-o stare de-ţi făcea milă. Ochii umezi de lacrimi, chipul obosit după o noapte fără somn, vocea slăbită, totul în ea cerea îndurare arătând o durere excesivă pe care n-ar mai fi putut-o îndura încă o dată. Văzându-l pe Oscar intrând, îi făcu semn să se aşeze lângă ea şi îi aminti pe un ton blând, dar impresionant, binefacerile pe care le făcuse pentru ei intendentul de la Presles. Îi spuse lui Oscar că, de şase ani mai cu seamă, trăiau din ingenioasele acte de caritate ale lui Moreau. Slujba domnului Clapart, datorată contelui de

Sérisy la fel ca şi bursa cu ajutorul căreia Oscar îşi terminase studiile, va înceta mai curând sau mai târziu. Clapart nu putea să pretindă pensie, neavând destui ani de serviciu nici la Finanţe, şi nici la Primărie ca să aibă acest drept. În ziua în care domnul Clapart nu va mai avea slujbă, ce se va alege de ei toţi?

— Eu, zise ea, chiar dacă ar trebui să devin îngrijitoare la bolnavi sau femeie la toate într-o casă mare, aş putea să-mi câştig pâinea şi să-l hrănesc pe domnul Clapart. Dar cu tine, îi spuse ea lui Oscar, ce-o să se întâmple? N-ai avere şi trebuie să-ţi faci, căci trebuie să trăieşti. Nu există decât patru mari cariere, pentru voi tinerii: comerţul, administraţia, profesiunile privilegiate şi serviciul militar. Orice fel de comerţ cere capital şi noi n-avem de unde să-ţi dăm. În lipsa capitalului, un tânăr contribuie cu devotamentul, cu capacitatea sa; dar comerţul cere o mare discreţie, şi conduita ta de ieri nu ne permite să sperăm că te vei descurca în această profesiune. Ca să intri în administraţia publică, trebuie să faci un lung stagiu de angajat extrabugetar şi să ai protecţie, iar tu ţi l-ai înstrăinat pe singurul protector pe care l-am avut şi încă pe cel mai puternic dintre toţi. Şi-apoi, presupunând că ai fi dotat cu posibilităţi extraordinare cu ajutorul cărora un tânăr parvine repede, fie în comerţ, fie în administraţie, de unde să iei bani ca să trăieşti şi să te îmbraci în timpul în care înveţi meseria?

Ajunsă aici, mama, ca toate femeile, începu să se văicărească: ce-o să facă ea, lipsită de ajutorul în natură pe care administrarea moşiei Presles îi permitea lui Moreau să i-l dea? Oscar dăduse peste cap bunăstarea protectorului său. După comerţ şi administraţie, cariere la care fiul său nu mai trebuia să viseze, din cauză că ea nu putea să-l întreţină, veneau profesiunile privilegiate de notar, magistrat, avocat şi aprod. Dar trebuia să faci Dreptul, să studiezi trei ani şi să plăteşti sume considerabile pentru înscriere, pentru examene, pentru teze şi pentru diplome;

marele număr de aspiranţi te silea să te distingi printr-un talent deosebit; în sfârşit, problema întreţinerii lui Oscar se punea din nou.

— Oscar, spuse ea în încheiere, îmi pusesem în tine toată mândria şi toată viaţa mea. Acceptând o bătrâneţe nefericită, îmi odihneam privirea pe tine, te vedeam îmbrăţişând o carieră frumoasă şi reuşind profesional. Speranţa asta mi-a dat curajul să îndur toate lipsurile la care am fost supusă de şase ani încoace pentru a te ţine la colegiu, unde tu ne mai costai încă şapte-opt sute de franci pe an, cu toată bursa. Acum, când speranţa mea s-a năruit, soarta ta mă înspăimântă! Din leafa domnului Clapart, eu nu pot să dispun de nici un gologan pentru tine, băiete dragă. Ce-ai să te faci? Tu nu eşti destul de tare la matematici ca să poţi intra la vreo şcoală de specialitate, şi de altfel, de unde să iau cei trei mii de franci ceruţi pentru internat? Vezi, asta-i situaţia, băiete! Ai optsprezece ani, eşti zdravăn, angajează-te în armată, va fi singurul mod ca să-ţi câştigi pâinea…

Oscar nu ştia încă nimic despre viaţă. Ca toţi copiii cărora părinţii au avut grijă să le ascundă sărăcia care domnea acasă, Oscar ignora necesitatea de a face avere; cuvântul Comerţ nu-i sugera nici o idee, iar cuvântul Administraţie nu-i spunea mare lucru pentru că nu-şi dădea seama de consecinţe; ascultă aşadar cu un aer supus, pe care încerca să-l facă spăsit, mustrările mamei sale, însă acestea se pierdeau în gol. Totuşi, ideea de a fi soldat şi lacrimile care se rostogoleau în ochii mamei sale îl făcură pe acest copil să plângă. De îndată ce doamna Clapart văzu obrajii lui Oscar brăzdaţi de lacrimi, se simţi lipsită de puteri; şi, ea toate mamele în asemenea cazuri, căută peroraţia care încheie felul acesta de crize în care ele suferă în acelaşi timp durerea lor şi a copiilor lor.

— Hai, Oscar, promite-mi să fii discret pe viitor, să nu mai vorbeşti vrute şi nevrute, să-ţi înfrânezi orgoliul tău prostesc, să etC. Etc.

Oscar promise tot ceea ce îi ceru mama sa să promită, şi, după ce-l trase la pieptul ei cu blândeţe, doamna Clapart îl sărută pentru a-l consola că fusese certat.

— Acuma, zise ea, o vei asculta pe mămica ta, îi vei urma sfaturile, căci o mamă nu poate să dea decât sfaturi bune fiului ei. Ne vom duce la unchiul tău Cardot. Acolo e ultima noastră speranţă. Cardot i-a datorat mult tatălui tău, care i-a acordat mâna surorii sale, domnişoara Husson, cu o zestre enormă pentru vremea aceea, ceea ce i-a permis să facă o mare avere în comerţul cu mătăsuri. Cred că te va plasa la domnul Camusot, succesorul şi ginerele său, în strada Bourdonnais… Numai că, vezi tu, unchiul tău are patru copii. A dat întreprinderea sa, Coconul-de-Aur, fiicei mai mari, doamna Camusot. Dacă domnul Camusot are milioane, are însă şi patru copii din două căsătorii diferite şi abia ştie de existenţa noastră. Cardot a măritat-o pe Marianne, a doua lui fiică, cu domnul Protez, de la firma Protez şi Chiffreville. Biroul fiului său mai mare, notarul, a costat patru sute de mii de franci, şi tocmai l-a asociat pe Joseph Cardot, al doilea fiu al său, cu firma de drogherie Matifat. Unchiul tău Cardot ar avea deci destule motive să nu se ocupe de tine, pe care te vede de patru ori pe an. N-a venit niciodată aici să-mi facă o vizită; în timp ce se pricepea foarte bine să vină să mă viziteze el personal, la Madame Mere, ca să obţină furniturile pentru Alteţele imperiale, pentru împărat şi pentru marii nobili ai curţii sale. Acuma toţi cei din familia Camusot fac pe ultraregaliştii. Camusot l-a căsătorit pe fiul primei sale neveste eu fiica unui ofiţer de la cabinetul regelui! 139 Oamenii se cocoşează rău, când se tot îndoaie de spinare! În sfârşit, se descurcă ei, Coconul-de-Aur ştie să se înfigă la Curte sub Bourboni ca şi sub împărat. Mâine mergem deci la unchiul tău Cardot, sper că ai să ştii să te porţi cum trebuie; căci acolo, îţi repet, e ultima noastră speranţă.

Domnul Jean-Jerome-Severin Cardot era de şase ani văduv după soţia sa, domnişoara Husson, căruia furnizorul, pe

vremea strălucirii sale, îi dăduse o dotă de o sută de mii de franci bani gheaţă. Cardot, primul vânzător la Coconul-de-Aur, una dintre cele mai vechi firme din Paris, cumpărase această întreprindere în 1793, în momentul când patronii săi erau complet ruinaţi şi banii de dotă ai domnişoarei Husson îi permiseseră să facă o avere aproape colosală în zece ani. Pentru a le face o situaţie serioasă băieţilor săi, avusese ideea ingenioasă de a plasa în rente viagere o sumă de trei sute de mii de franci pe numele soţiei sale şi pe numele său, ceea ce îi aducea treizeci de mii de livre rentă. Cât despre capitalul său, îl împărţise în trei dote pentru copii, fiecare de câte patru sute de mii de franci. Coconul-de-Aur, dota fiicei celei mari, fusese acceptat pentru această sumă de Camusot. Cardot, aproape septuagenar, putea deci să cheltuiască şi chiar cheltuia cele treizeci de mii de frânei pe an fără să dăuneze intereselor copiilor săi, toţi cu o situaţie excelentă, şi a căror mărturie de afecţiune nu era pătată de nici un gând lacom. Unchiul Cardot locuia la Belville, într-una dintre primele case situate mai sus de Courtille140. Ocupa la etajul întâi, de unde dominai cu privirea valea Senei, un apartament de o mie de franci, orientat spre sud, şi cu folosinţa exclusivă a unei grădini mari; de aceea nu se împiedica deloc de cei trei sau patru alţi locatari locuind în această vastă casă de ţară. Asigurat printr-un contract de închiriere pe termen lung că-şi va sfârşi zilele acolo, trăia destul de meschin, servit de bătrâna să bucătăreasă şi de fosta cameristă a răposatei doamne Cardot, aşteptând fiecare să-i pice o rentă de vreo şase sute de franci la moartea sa şi care, prin urmare, nu-l furau deloc. Aceste două femei îl îngrijeau cum nu se poate mai bine pe stăpânul lor şi se ocupau de asta cu atât mai mult cu cât nimeni nu era mai puţin pisălog şi mai puţin chiţibuşar decât el. Apartamentul, mobilat de răposata doamnă Cardot, rămăsese în aceeaşi stare de şase ani, bătrânul se mulţumea să-l lase aşa cum era; nu cheltuia în total mai mult de o mie de scuzi pe an, pentru că lua masa

de seară la Paris de cinci ori pe săptămână şi se întorcea în fiecare zi la miezul nopţii, mereu cu acelaşi birjar, care locuia la bariera Courtille. Bucătăreasa nu trebuia să se ocupe decât de masa de prânz. Cardot lua prânzul la unsprezece, pe urmă se îmbrăca, se parfuma şi plecă la Paris. De obicei, burghezii anunţă când iau masa de seară în oraş, cât despre moş Cardot, anunţa când mânca acasă.

Bătrânelul acesta, gras, plin de viaţă, solid, era, cum se zice în popor, mereu fercheş; adică mereu cu ciorapi negri de mătase, cu pantaloni uni de mătase mată, jiletcă de pichet albă, cămaşă sclipitor de albă, haină albastru-deschis, mănuşi de mătase violet, catarame de aur la pantofi şi la pantaloni, în sfârşit un pic de pudră şi o coadă mică, legată cu panglică neagră. Chipul său se făcea remarcat prin nişte sprâncene bogate ca nişte tufişuri sub care sclipeau ochii cenuşii, şi un nas pătrat, gros şi lung, care îi dădea aerul unui bătrân canonic. Această fizionomie nu te înşela. Moş Cardot aparţinea într-adevăr acestei rase de geronţi141, un pic deşuchiaţi, care dispar din zi în zi, şi care făceau să se pomenească mereu de tipi ca Turcaret142 în romanele şi în comediile secolului al optsprezecelea. Unchiul Cardot zicea: Frumoasă doamnă! şi le conducea în trăsură pe femeile care se aflau fără protector. Se punea la dispoziţia lor, după expresia lui, cu maniere cavalereşti. Sub aerul său calm, sub fruntea sa încărunţită, se ascundea o bătrâneţe preocupată în mod unic de plăceri. Printre bărbaţi profesa cu îndrăzneală epicureismul şi îşi permitea glume decoltate un pic cam prea tari. Nu găsise nimic rău în faptul că ginerele său Camusot făcea curte fermecătoarei actriţe Coralie, căci el însuşi era în secret Mecena domnişoarei Florentine143, prima dansatoare a teatrului Gaâté. Dar din această viaţă şi din aceste opinii nu răzbătea nimic, nici la el acasă şi nici în comportarea lui. Unchiul Cardot, grav şi politicos, trecea drept un om aproape rece, atât de mult se îngrijea de aparenţe, şi o femeie pioasă l-ar fi numit ipocrit. Acest domn

onorabil îi ură în special pe preoţi, făcea parte din turma aceea mare de nătărăi abonaţi la Le Constitutionnel144, şi se preocupa mult de refuzurile de înmormântare145. Îl adora pe Voltaire, deşi preferinţele sale ar fi fost pentru Piron, Vadé, Collé146. Fireşte, îl admira pe Béranger, pe care îl numea ingenios marele preot al religiei Lisettei147. Fiicele sale, doamna Camusot şi doamna Protez, cei doi fii, ar fi fost, după o expresie populară, ca picaţi din lună, dacă cineva le-ar fi explicat ce înţelegea tatăl lor prin: a cânta La Mčre Godichon148. Bătrânul acesta înţelept nu vorbise deloc despre rentele sale viagere cu copiii săi, care văzându-l trăind atât de meschin, credeau toţi că se despuiase de avere pentru ei, şi îşi sporeau îngrijirile şi duioşia. De aceea, uneori spunea băieţilor săi: „Nu vă pierdeţi averea, căci nu mai am nimic ce să vă las”. Camusot, căruia îi găsea multe asemănări eu caracterul său, şi pe care îl iubea destul de mult ca să-l invite şi pe el când se destrăbăla, era singurul la curent cu secretul celor treizeci de mii de livre rentă viageră. Camusot aproba din plin filosofia bătrânului, care, spunea el, după ce făcuse fericirea copiilor săi, şi îşi îndeplinise atât de nobil toate îndatoririle, putea foarte bine să-şi treacă restul zilelor petrecând.

— Vezi, dragul meu, îi spunea fostul proprietar al Coconului-de-Aur, aş fi putut să mă recăsătoresc, nu-i aşa? O nevastă tânără mi-ar fi dat copii… Da, aş fi avut, eram la vârsta când întotdeauna ai… Dar vezi, Florentine nu mă costă aşa de scump ca o nevastă, nu mă plictiseşte, n-o să-mi facă copii şi n-o să mănânce din averea voastră.

Camusot găsea că moş Cardot are un simţ al familiei deosebit de delicat şi îl privea ca pe un socru desăvârşit.

„Ştie, zicea el, să împace interesele copiilor săi cu bucuriile pe care e normal să le guşti la bătrâneţe, după ce ai trecut prin toate necazurile şi sâcâielile negustoriei.”

Nici familia Cardot, nici Camusot, nici Protez nu bănuiau existenţa fostei mătuşe Clapart. Relaţiile de familie fuseseră

restrânse la trimiterea unor ferpare în caz de moarte sau de căsătorie şi a unor felicitări de Anul Nou. Mândra doamnă Clapart nu-şi călca pe inimă decât pentru Oscar al ei şi din prietenie pentru Moreau, singura persoană care îi rămăsese credincioasă în nenorocire. Nu-l obosise pe bătrânul Cardot nici cu prezenţa, nici cu stăruinţele sale; dar se agăţase de el ca de o speranţă, se ducea să-l vadă o dată la trei luni, îi vorbea de Oscar Husson, nepotul respectabilei răposate doamne Cardot şi i-l aducea de trei ori pe an, în timpul vacanţelor. La fiecare vizită, bătrânul îl invitase pe Oscar la cină la Cadran-Bleu149, îl dusese seara la teatrul Gaâté şi-l adusese acasă în strada Cerisaie. Odată, după ce-l îmbrăcase din cap până în picioare, îi dăduse paharul de metal şi tacâmul de argint cerute la intrarea în colegiu.

Mama lui Oscar încerca să-i dovedească bătrânului că era iubit de nepotul său, vorbindu-i mereu de paharul şi de tacâmul acela, ca şi de hainele fermecătoare din care nu mai rămăsese decât jiletca. Dar aceste mici subtilităţi mai mult îi dăunau decât îi serveau lui Oscar pe lângă un vulpoi atât de hâtru ca unchiul Cardot. Moş Cardot n-o iubise prea mult niciodată pe răposata, femeie înaltă, uscată şi roşcovană, cunoştea de altfel împrejurările căsătoriei răposatului Husson cu mama lui Oscar; şi, fără s-o blameze întrucâtva, nu ignoră că tânărul Oscar se născuse după moartea tatălui său legitim, de aceea propriul său nepot îi părea complet străin faţă de familia Cardot. Neprevăzând nenorocirea, mama lui Oscar nu remediase această lipsă de legătură între Oscar şi unchiul său, inspirându-i negustorului simpatie pentru nepotul său din vârsta cea mai fragedă. La fel ca toate mamele care se concentrează asupra sentimentului maternităţii, doamna Clapart nu se punea nicicum în locul unchiului Cardot, credea că pe acesta îl interesa nespus un copil atât de delicios şi care purta la urma urmei numele răposatei doamne Cardot.

— Domnule, a venit mama lui Oscar, nepotul dumneavoastră, îi spuse servitoarea domnului Cardot, care se plimba prin grădină aşteptând prânzul, după ce fusese ras şi pudrat de frizerul său.

— Bună ziua, frumoasă doamnă, zise fostul negustor de mătase salutând-o pe doamna Clapart şi înfăşurându-se în halatul de casă de pichet alb. Hei, hei, ştrengarul dumitale creşte mare, adăugă el luându-l de-o ureche pe Oscar.

— A terminat şcoala şi a regretat mult că scumpul său unchi n-a asistat la distribuirea premiilor la Henri IV, pentru că a fost strigat şi el. Numele Husson, pe care îl va purta cu demnitate, să sperăm, a fost proclamat…

— Mă, să fie! zise bătrânelul oprindu-se. Doamna Clapart, Oscar şi el se plimbau pe o terasă în faţa portocalilor, mirţilor şi a rodierilor. Şi ce-a primit?

— A patra menţiune de filosofie, răspunse triumfător mama.

— Oh, flăcăul are drum lung de făcut ca să prindă din urmă timpul pierdut, exclamă unchiul Cardot, pentru că ce înseamnă să termini cu o menţiune?.. Nu-i mare brânză. Luaţi masa cu mine? continuă el.

— Suntem la dispoziţia dumneavoastră, răspunse doamna Clapart. Ah! dragă domnule Cardot, ce mulţumire pentru toţi şi pentru mame când copiii debutează atât de bine în viaţă! În privinţa asta, ca şi în toate celelalte de altfel, zise ea dându-şi seama că s-a lăudat prea mult, dumneata eşti unul dintre cei mai fericiţi taţi pe care-i cunosc… Sub conducerea virtuosului dumitale ginere şi a drăgălaşei dumitale fiice, Coconul-de-Aur a rămas prima întreprindere din Paris. Fiul cel mare e de zece ani în fruntea celui mai frumos Birou de notariat din capitală şi-i căsătorit cu o fată bogată. Ultimul fiu tocmai s-a asociat cu cea mai bogată firmă de drogherie. În sfârşit, aveţi nişte nepoate fermecătoare. Ai bucuria să fii şeful a patru mari familii… Lasă-ne, Oscar, du-te în grădină fără să te atingi de flori.

— Dar are optsprezece ani, zise unchiul Cardot zâmbind de această recomandare care-l cobora pe Oscar.

— Vai! ai dreptate, dragă domnule Cardot, şi după ce l-am adus până aici, nici strâmb şi nici olog, cu minte sănătoasă şi corp sănătos, după ce am sacrificat totul ca să-l dau la şcoală, ar fi tare trist să nu-l văd pe drumul care duce la bunăstare.

— Dar domnul acela, Moreau, prin care ai obţinut bursă la colegiul Henri IV, îl va pune pe direcţia bună, zise unchiul Cardot cu o ipocrizie ascunsă sub un aer bonom.

— Domnul Moreau ar putea muri, zise ea, şi de altfel s-a certat fără putinţă de îndreptare cu domnul conte de Sérisy, stăpânul său.

— Drace! Drace!.. Ascultă, doamnă, văd eu unde baţi…

— Nu, domnule, zise mama lui Oscar întrerupându-l net pe bătrân care, din consideraţie pentru o femeie frumoasă, îşi stăpâni gestul de indispoziţie pe care-l simţi văzându-se întrerupt. Vai! Nu ştiţi nimic din zbuciumul unei mame care, de şapte ani, e silită să ia pentru fiul său o sumă de şase sute de franci pe an din leafa de o mie opt sute de franci a soţului ei. Da, domnule, acesta-i tot venitul nostru. Aşa că, ce pot eu face pentru Oscar? Domnul Clapart îl detestă pe acest copil în aşa măsură, încât îmi este imposibil să-l ţin acasă. O biată femeie, singură pe lume, n-ar trebui în această împrejurare să vină că să ceară sfat de la singura rudă pe care o are pe pământ fiul ei?

— Ai avut dreptate, răspunse bătrânul Cardot. Nu mi-ai spus niciodată nimic despre toate astea…

— Ah, domnule, răspunse cu mândrie doamna Clapart, sunteţi ultimul căruia i-aş mărturisi până unde merge mizeria în care trăiesc. Totul e din vina mea, am luat un soţ a cărui incapacitate depăşeşte orice închipuire. Oh! cât sunt de nefericită…

— Ascultă, doamnă, vorbi grav micul bătrân, nu plânge. Mi se face rău când văd plângând o femeie frumoasă… La urma urmei, fiul dumitale se numeşte Husson şi dacă ar fi

trăit scumpa mea răposată, ar fi făcut ceva pentru a cinsti numele tatălui şi al fratelui ei…

— Îşi iubea mult fratele, exclamă mama lui Oscar.

— Dar toată averea mea e dată copiilor mei, care nu mai au nimic de aşteptat de la mine, zise bătrânul în continuare, le-am împărţit cele două milioane pe care le aveam, pentru că am vrut să-i văd fericiţi şi cu toată averea lor cât sunt încă în viaţă. Eu nu mi-am oprit decât rente viagere; şi, la vârsta mea, ţii la tabieturile tale… Ştii pe cecale trebuie să-l împingi pe flăcăul ăsta? spuse el chemându-l pe Oscar şi luându-l de braţ, pune-l să facă Dreptul, îi plătesc taxele şcolare şi cheltuielile cu teza; bagă-l la un procuror să înveţe meseria tertipurilor; dacă merge Line, dacă se distinge, dacă îşi iubeşte meseria, dacă mai trăiesc eu, fiecare dintre copiii mei îi va împrumuta câte un sfert din suma necesară pentru obţinerea unei funcţii în timpul şi la locul cuvenit; eu îi voi împrumuta suma pentru contractul de cauţiune. N-ai să ai deci, de aici încolo, decât să-l hrăneşti şi să-l îmbraci, o să-şi cam mănânce el de sub unghie; însă va învăţa ce înseamnă viaţa. He, hei! eu am plecat de la Lyon cu două monezi de aur de câte patruzeci de franci pe care mi i-a dat bunică-mea, am venit pe jos la Paris şi iată-mă! Postul păstrează sănătatea. Tinere, discreţie, cinste, muncă şi reuşeşti în viaţă. E plăcut să-ţi câştigi averea; şi când ţi-au mai rămas dinţi, mănânci cum îţi place la bătrâneţe, cântând, ca mine, din când în când La Mere Godichon! Adu-ţi aminte de vorbele mele: cinste, muncă şi discreţie.

— Ai auzit, Oscar? spuse mama. Unchiul tău îţi dă în trei cuvinte rezumatul vorbelor mele şi tu ar trebui să ţi-l întipăreşti în memorie pe ultimul cu litere de foc…!

— Oh! am şi făcut-o, răspunse Oscar.

— Hai, mulţumeşte unchiului, nu pricepi că se ocupă de viitorul tău? Poţi să devii avocat la Paris.

— Nu-şi dă seama încă de măreţia destinului său, răspunse bătrânelul văzând aerul buimăcit al lui Oscar, e abia ieşit

din şcoală. Ascultă, eu nu sunt palavragiu, continuă unchiul. Aminteşte-ţi că la vârsta ta cinstea nu se consolidează decât dacă ştii să rezişti tentaţiilor, şi într-un oraş mare ca Parisul, tentaţii se găsesc la tot pasul. Să locuieşti împreună cu mama ta, într-o mansardă; să te duci drept la şcoală, de acolo întoarce-te la birou, toceşte şi scormoneşte seara şi dimineaţa, studiază la mama ta, să devii la douăzeci şi doi de ani al doilea secretar, la douăzeci şi patru primul; să fii bine pregătit şi ai pus mâna pe lozul cel mare. Ei, şi dacă nu-ţi place meseria, ai putea să intri la fiul meu, notarul, şi să devii succesorul său… Aşa că, muncă, răbdare, discreţie, cinste, astea-s jaloanele tale.

— Şi să dea Dumnezeu ca să mai trăiţi încă treizeci de ani, ca să-l vedeţi şi pe al cincilea copil al dumneavoastră realizând tot ce aşteptăm noi de la el, exclamă doamna Clapart luând mâna unchiului Cardot şi strângându-i-o cu un gest demn de tinereţea sa.

— Hai la masă, răspunse moşneagul acela cumsecade luându-l pe Oscar de-o ureche.

În timpul cinei, unchiul Cardot îşi observă nepotul fără să aibă aerul şi-şi dădu seama că acesta nu ştie nimic despre viaţă.

— Trimite-l la mine din când în când, îi spuse el doamnei Clapart luându-şi rămas bun de la ea şi arătându-i-l pe Oscar, scot eu om din el.

Vizita această potoli grijile bietei femei, care nu se aşteptase la un succes atât de frumos. Timp de cincisprezece zile, ieşi cu Oscar pentru a-l plimba, îl supraveghe aproape tiranic şi ajunse astfel la sfârşitul lunii octombrie. Într-o dimineaţă, Oscar îl văzu intrând pe redutabilul intendent, care surprinse sărăcăciosul menaj din strada Cérisaie luându-şi micul dejun, care constă dintr-o salată făcută din heringi şi lăptuci, cu o ceaşcă de lapte ca desert.

— Ne-am stabilit la Paris, şi nu mai trăim ca la Presles, zise Moreau care dorea astfel să-i aducă la cunoştinţă doamnei

Clapart schimbarea intervenită în relaţiile dintre ei din vina lui Oscar, dar am să stau puţin aici. M-am asociat cu moş Léger şi cu moş Margueron de la Beaumont. Ne ocupăm cu vânzări de bunuri imobiliare şi prima operaţie a fost cumpărarea moşiei de la Persan. Sunt şeful acestei societăţi cu un capital de un milion, pentru că am făcut un împrumut girat de averea mea. Când găsesc o afacere, moş Léger şi cu mine o examinăm, asociaţii mei au fiecare câte un sfert şi eu jumătate din beneficii, căci mie îmi revine partea cea mai grasă. De aceea am să fiu mereu pe drumuri. Soţia mea locuieşte la Paris, în foburgul Roule, în condiţii destul de modeste. După ce vom fi realizat câteva afaceri, când nu vom mai primejdui decât beneficiile, dacă suntem mulţumiţi de Oscar, poate că îl vom folosi.

— Vezi, dragul meu, catastrofa datorită superficialităţii nefericitului meu copil va fi fără îndoială cauza unei strălucitoare averi pentru dumneata; căci, într-adevăr, îţi înmormântai posibilităţile şi energia la Presles…

Pe urmă doamna Clapart îi povesti despre vizita sa la unchiul Cardot ca să-i arate lui Moreau că ea şi fiul ei puteau să nu mai fie întreţinuţi de el.

— Are dreptate bătrânul ăsta, continuă ex-intendentul, trebuie să-l ţinem pe Oscar pe calea asta, cu mâna de fier, şi va ajunge fără îndoială notar sau avocat. Dar să nu cumva să se depărteze de drumul care i-a fost arătat. Ah! ştiu ce-ţi trebuie. Relaţiile cu un speculator de bunuri imobiliare sunt ceva important şi mi s-a vorbit despre un avocat care tocmai a cumpărat un titlu-nud, adică un Birou fără clientelă. E un tânăr dur ca o bară de fier, aspru la muncă, trage ca un cal şi are o activitate feroce; îl cheamă Desroches150, am să-i ofer toate afacerile noastre cu condiţia să-l formeze pe Oscar; am să-i propun să-l ia la el contra nouă sute de franci, am să dau eu trei sute, aşa că fiul dumitale nu te va costa decât şase sute de franci şi am să-l recomand cu toată grija domnului director151. Dacă

băiatul vrea să ajungă om, ajunge să i se supună; căci va ieşi de pe mâna acestui om notar, avocat sau magistrat.

— Hai, Oscar, mulţumeşte-i domnului Moreau pentru bunătate, nu mai sta ca de lemn! Nu toţi tinerii care fac proştii au fericirea să întâlnească prieteni care se mai interesează de ei după ce au avut necazuri din partea lor…

— Cel mai bun mijloc pentru a te împăca cu mine, zise Moreau strângându-i mâna lui Oscar, este să munceşti cu o râvnă susţinută şi să te porţi bine.

Zece zile de la discuţia aceasta, Oscar era prezentat de fostul intendent maestrului Desroches, avocat, instalat recent în strada Bethisy152, într-un vast apartament situat în fundul unei curţi strâmte, cu o chirie relativ modestă. Desroches, tânăr de douăzeci şi şase de ani, crescut aspru de către un tată de o excesivă severitate, născut din părinţi săraci, se văzuse pe sine în situaţia în care se afla Oscar; se interesă deci de el, dar aşa cum putea să se intereseze el de cineva, cu aparenţa asprimii ce-l caracteriza. Aspectul acestui tânăr uscăţiv şi slab, cu tenul nesănătos, cu părul tuns ca peria, scurt la vorbă, cu privirea pătrunzătoare şi cu o vioiciune sumbră îl îngrozi pe bietul Oscar.

— Aici se munceşte zi şi noapte, zise avocatul din fundul fotoliului său şi din spatele unei mese lungi unde hârtiile se îngrămădeau în formă de Alpi. Domnule Moreau, n-o să vi-l omorâm, dar va trebui să meargă în cadenţa noastră.

— Domnule Godeschal! 153 strigă el.

Deşi era duminică, primul secretar se înfăţişă, cu tocul în mână.

— Domnule Godeschal, uite-l pe ucenicul breslei conţopiştilor juridici despre care ţi-am vorbit, şi faţă de care domnul Moreau arată cel mai viu interes; va lua masa de seară cu noi şi va sta în mica mansardă de lângă camera dumitale; îi vei socoti timpul necesar ca să meargă de aici la Facultatea de Drept şi să se întoarcă, aşa fel ca să nu poată pierde nici cinci minute; vei veghea ca să înveţe Codul şi să ajungă un student de mâna întâi la cursuri; adică, în

momentul când şi-a terminat munca la Birou, îi dai cărţi de studiat; în sfârşit, trebuie să fie sub conducerea dumitale imediată şi eu am să stau cu ochii pe el. Vrem să facem din el ceea ce te-ai făcut dumneata însuţi, un prim secretar priceput, pentru ziua în care va depune jurământul de avocat. Du-te cu Godeschal, tinere, îţi va arăta culcuşul şi te vei instala acolo… Îl vedeţi pe Godeschal?.. continuă Desroches adresându-se lui Moreau, e un băiat care, ca şi mine, nu are nici o avere; este fratele Marietei154, faimoasa dansatoare care strânge pentru el banii cu care să poată cumpăra un Birou peste zece ani. Toţi secretarii mei sunt nişte flăcăi care nu trebuie să conteze decât pe cele zece degete ale lor ca să-şi câştige averea. De aceea cei şase secretari şi cu mine lucrăm cât doisprezece alţii. În zece ani, voi avea cea mai bună clientelă din Paris. Noi punem tot sufletul pentru afaceri şi pentru clienţi! Şi lucrul ăsta începe să se ştie. L-am luat pe Godeschal de la confratele meu Derville, nu era decât secretar doi şi numai de cincisprezece zile; dar ne-am cunoscut mai bine în biroul ăsta mare. La mine, Godeschal are o mie de franci, masa şi locuinţa. E un băiat care face de mine, e neobosit. Îl iubesc pe băiatul ăsta! a ştiut să trăiască cu şase sute de franci, ca mine, când eram secretar. Ceea ce vreau mai ales, este o probitate fără pată; şi când o practici aşa, în mizerie, eşti un om. La cea mai mică greşeală de felul ăsta, un secretar zboară din Biroul meu.

— În cazul acesta, copilul e la o şcoală bună, zise Moreau.

Timp de doi ani întregi, Oscar trăi în strada Bethisy, în vizuina Şicanei, căci dacă această expresie învechită a putut vreodată să se aplice unui Birou de avocat, atunci se potrivea de minune cu acela al lui Desroches. Sub această supraveghere pe cât de meticuloasă pe atât de competentă, era ţinut în chingi şi în orele sale libere şi în orele de serviciu cu atâta neînduplecare, încât viaţa lui în mijlocul Parisului semăna cu aceea a unui călugăr.

La cinci dimineaţa, pe orice vreme, Godeschal se trezea. Cobora cu Oscar în Birou ca să economisească focul iarna, şi îl găseau întotdeauna pe patron treaz, muncind. Oscar făcea copiile pentru birou şi îşi pregătea lecţiile pentru Facultate; dar le pregătea în proporţii enorme. Godeschal şi deseori patronul indicau elevului lor autorii care trebuiau parcurşi şi dificultăţile de învins. Oscar nu lăsa un articol din Cod decât după ce-l aprofundase şi după ce-i satisfăcuse rând pe rând pe patron şi pe Godeschal, care-l supuneau la examene preparatorii mai serioase şi mai lungi decât acelea de la Facultatea de Drept. Întors de la cursuri, unde rămânea puţin timp, îşi relua lucrul la Birou şi lucra acolo, se ducea uneori la Palatul de Justiţie, aflându-se sub ascultarea teribilului Godeschal până la masa de seară. Cina, aceeaşi pe care o lua şi patronul, consta dintr-un fel de mâncare cu o bucată zdravănă de carne, un fel de mâncare de legume şi o salată. Desertul consta dintr-o bucată de şvaiţer. După cină, Godeschal şi Oscar se întorceau în birou şi lucrau până seara târziu. O dată pe lună, Oscar se ducea să ia masa de prânz la unchiul său Cardot şi îşi petrecea duminicile la mama sa. Din când în când, Moreau, dacă venea la Birou pentru treburile sale, îl luă pe Oscar să cineze la Palais-Royal155 şi îl recompensa ducându-i la vreun spectacol. Oscar fusese atât de bine strunit de Godeschal şi de Desroches în privinţa veleităţilor sale de eleganţă, încât nu se mai gândea la ţinuta sa.

— Un secretar adevărat, îi spunea Godeschal, trebuie să aibă două costume negre (unul nou şi unul vechi), un pantalon negru, ciorapi negri şi pantofi. Cizmele costă prea scump. Ai cizme când eşti avocat. Un secretar nu trebuie să cheltuiască în total mai mult de şapte sute de franci. Porţi cămăşi groase de pânză solidă. Ei! când pleci de la zero ca să ajungi la avere, trebuie să ştii să te mulţumeşti cu strictul necesar. Îl vezi pe domnul Desroches? a făcut ce facem şi noi acuma şi uite-l ajuns!

Viaţa lui Godeschal ilustra vorbele sale. Dacă profesa principiile cele mai stricte în privinţa onoarei, a discreţiei, a probităţii, le şi practica totodată fără emfază, aşa cum respiră sau cum mergea. Era modul de funcţionare firesc al sufletului său, după cum mersul şi respiraţia sunt modul de funcţionare a organelor. La un an după instalarea lui Oscar, al doilea secretar făcu pentru a doua oară o uşoară greşeală în contul „casă mică” ţinut de el. Godeschal îi spuse în faţa tuturor celor din Birou: „Dragul meu Gaudet, pleacă de aici de bună voie, ca să nu se spună că te-a dat afară patronul. Eşti sau distrat, sau prea puţin corect, şi cel mai neînsemnat dintre aste două defecte nu se potriveşte deloc cu munca de aici. Patronul nu va şti nimic, asta-i tot ce pot face pentru un coleg.”

La douăzeci de ani, Oscar se văzu al treilea secretar al Biroului maestrului Desroches. Dacă încă nu câştiga nimic, primea însă casă şi masă, fiindcă făcea treaba unui secretar doi. Desroches folosea doi secretari-principali şi al doilea secretar se cocoşa sub povara muncii sale. Ajungând la sfârşitul celui de al doilea an de Drept, Oscar, mai cunoscător decât mulţi licenţiaţi, frecventa Palatul de Justiţie cu inteligenţă şi pledă în câteva proceduri mai simple. În sfârşit, Godeschal şi Desroches erau mulţumiţi de el. Numai că, deşi devenit aproape rezonabil, lăsa să se vadă înclinarea către plăceri şi dorinţa de a se evidenţia, ţinute în frâu de disciplina severă şi truda continuă a vieţii pe care o ducea. Speculatorul de bunuri imobiliare, satisfăcut de progresele secretarului, mai slăbi din rigoarea sa. Când în luna iulie 1825, Oscar îşi luă ultimele examene cu bilă albă156, Moreau îi dădu bani ca să se îmbrace elegant. Doamna Clapart, fericită şi mândră de fiul său, pregăti un superb trusou viitorului licenţiat, viitorului secretar doi. În familiile sărace, cadourile sunt întotdeauna lucruri utile. După vacanţă, în luna noiembrie, Oscar Husson avu camera secretarului doi pe care în sfârşit îl înlocui, avu un salariu de opt sute de franci, masă şi casă.

De aceea unchiul Cardot, care veni în secret să ia informaţii despre nepotul său de la domnul Desroches, promise doamnei Clapart să-l pună pe Oscar în situaţia de a-şi face rost de un Birou de notariat dacă va continua tot aşa.

În pofida unor aparenţe atât de înţelepte, Oscar Husson dădea lupte grele în sinea sa. În anumite momente voia să renunţe la o viaţă atât de diametral opusă gusturilor şi firii sale. Găsea că ocnaşii sunt mai fericiţi decât el. Mortificat de zgarda acestui regim de fier, îi venea o poftă nebună de evadare, când se uita la tinerii eleganţi întâlniţi pe stradă. Deseori, aţâţat de impulsuri frenetice faţă de femei, se resemnă, cazând însă într-un dezgust profund de viaţă. Susţinut de exemplul lui Godeschal, era mai curând tras decât împins de propria-i dorinţă de-a rămâne pe un drum atât de aspru. Godeschal, care îl ţinea sub observaţie pe Oscar, avea ca principiu să nu-şi expună protejatul la ispite. Cel mai adesea, secretarul rămânea fără bani, sau avea atât de puţini încât nu putea să se dedea la nici un exces. În acest ultim an, Godeschal, acest tânăr cumsecade, se dusese să se distreze de vreo cinci-şase ori împreună cu Oscar, pe spezele lui, înţelegând că trebuia să mai slăbească frânghia tânărului ied ţinut legat. Aceste trăsnăi, cum le numea severul secretar prim, îl ajutară pe Oscar să suporte existenţa; căci se amuza prea puţin la unchiul său Cardot şi încă şi mai puţin la mama sa, care trăia încă şi mai meschin decât Desroches. Moreau nu putea, ca Godeschal, să fie prea familiar cu Oscar şi poate că acest sincer protector al tânărului Husson se folosea de Godeschal ca să-l iniţieze pe bietul băiat în misterele vieţii. Oscar, devenind discret, ajunsese să măsoare, în contact cu afacerile, amploarea greşelii comise în timpul fatalei sale călătorii în coucou; dar galopul ispitelor sale înăbuşite, nebunia tinereţii puteau încă să-l mai facă să scape frâul. Totuşi, pe măsură ce lua cunoştinţă de lume şi de legile ei, raţiunea se forma şi, cu condiţia ca Godeschal să nu-l scape

din mână, Moreau avea satisfacţia de-a fi dus pe calea cea bună pe fiul doamnei Clapart.

— Cum mai merge? întrebă speculatorul de bunuri imobiliare la întoarcerea dintr-o călătorie care îl ţinuse câteva luni departe de Paris.

— Mereu prea vanitos, răspunse Godeschal. Dumneavoastră îi daţi haine frumoase şi lenjerie bună, are jabouri de agent de schimb şi fantele nostru se duce duminica la Tuileries, după aventuri. Ce să-i faci? e tânăr. Mă tot bate la cap să-l prezint surorii mele, la care ar întâlni o lume deosebită: actriţe, dansatoare, domni eleganţi, oameni care îşi toacă averea… Mi-e teamă că nu-i arde să aibă un birou de notariat. Vorbeşte destul de bine totuşi, ar putea să fie avocat, ar pleda afaceri bine studiate…

În luna noiembrie 1825, în momentul în care Oscar Husson îşi luă în primire postul şi se pregătea să-şi susţină teza de Licenţă, intră la Desroches un nou al patrulea secretar, pentru a umple golul produs prin promovarea lui Oscar.

Acest al patrulea secretar, numit Frédéric Marest, se hotărâse pentru magistratură şi-şi termina anul trei de Drept. Era, după informaţiile obţinute de poliţia Biroului, un tânăr frumos de douăzeci şi trei de ani, îmbogăţit printr-o rentă de o mie două sute de livre, prin moartea unui unchi celibatar, şi fiu al unei doamne Marest, văduva unui bogat negustor de lemne. Viitorul Substitut, însufleţit de dorinţa lăudabilă de a-şi cunoaşte meseria în cele mai mici detalii, intră la Desroches cu intenţia de a studia Procedura şi de a fi capabil să îndeplinească funcţia de prim secretar în doi ani. Socotise să-şi facă stagiul de avocat la Paris, ca să fie apt pentru a exercita funcţiile postului ce n-avea să-i fie refuzat unui tânăr bogat. Toată ambiţia să era să se vadă, la treizeci de ani, procuror al regelui într-un tribunal oarecare. Deşi acest Frédéric era vărul primar al lui Georges Marest, întrucât mistificatorul care călătorise la Presles nu-şi spusese numele decât lui Moreau, tânărul

Husson nu-l cunoştea decât sub prenumele de Georges şi numele acesta de Frédéric Marest nu-i putea evoca nimic.

— Domnilor, zise Godeschal la dejun adresându-se tuturor secretarilor, vă anunţ sosirea unui nou ucenic în breasla juriştilor şi, întrucât este foarte bogat, îl vom face să plătească, după cum sper, un faimos bun-venit…

— Scoate repede registrul, zise Oscar privindu-l pe micul secretar-ajutor, şi să fim serioşi.

Micul ajutor de secretar se căţără ca o veveriţă de-a lungul rafturilor ca să pună mâna pe un registru aşezat pe ultimul raft pentru a se umple de straturi de praf.

— E prăfuit bine, zise micul ajutor de secretar arătând un registru.

Trebuie să explicăm ce sursă veşnică de glume reprezenta Registrul acesta, folosit în majoritatea Birourilor de notariat. Nimic nu-i ca prânzul conţopiştilor, cina preceptorilor şi ospeţete târzii ale seniorilor, vechi dicton din veacul al optsprezecelea, a rămas încă în picioare în ceea ce priveşte breasla juriştilor, pentru toţi cei care şi-au mâncat doi-trei ani din viaţă ca să studieze Procedura la un avocat sau Notariatul la un maestru oarecare. În viaţa de secretar, unde se munceşte atât de mult, sunt agreate plăcerile cu atât mai mult cu cât sunt rare; dar mai ales există o farsă care se savurează cu deliciu. Este ceea ce, până la o anumită limită, explică comportarea lui Georges Marest în trăsura lui Pierrotin. Conţopistul cel mai cătrănit este mereu frământat de nevoia de păcăleală şi de glume usturătoare. Instinctul cu care funcţionarii sesizează, înfiripă o mistificare şi o glumă e ceva care merită să fie văzut şi nu-şi află asemănare decât în felul de a fi al pictorilor. Atelierul şi Biroul sunt, în acest gen, superioare actorilor. Cumpărând un birou fără clienţi, Desroches reîncepea, într-un anumit sens, o nouă dinastie. Această fundaţie întrerupsese seria uzanţelor referitoare la ceremonia de bun venit. De aceea, ajuns într-un apartament în care niciodată nu se scârţâise pe hârtie

timbrată, Desroches instalase mese noi şi cartoane albe, tivite cu albastru, nou-nouţe. Biroul său era alcătuit din funcţionari luaţi de la diferite Birouri, fără legătură între ei şi, ca să spunem aşa, miraţi că sunt împreună. Godeschal, care-şi făcuse primul stagiu la maestrul Derville, nu era omul care să lase să se piardă preţioasa tradiţie a bun venitului. Bun venitul este un prânz pe care orice neofit îl datorează veteranilor Biroului în care intră. Or, în perioada în care tânărul Oscar venise la Birou, la şase luni după instalarea lui Desroches, într-o seară de iarnă când treaba fusese terminată mai în fugă, în momentul în care conţopiştii se încălzeau la foc înainte de a pleca, lui Godeschal îi dădu prin minte să confecţioneze un aşa-zis registru arhitriclino-bazochian157, din cea mai apropiată antichitate, salvat din furtunile Revoluţiei, provenit de la Bordin, procurorul de la Châtelet, predecesorul imediat al lui Sauvagnest, avocatul de la care Desroches deţinea funcţia. Acţiunea începu prin căutarea, la un negustor de hârtii vechi, a vreunui registru cu hârtia marcată din secolul al optsprezecelea, legat solid şi după tipic, în pergament, pe care se putea citi un decret al Marelui Consiliu. După ce-l găsiră îl tăvăliră prin praf, pe plită, prin cenuşa sobei, prin unsorile de la bucătărie; îl lăsară chiar în ceea ce conţopiştii numesc Camera de deliberare158 şi se obţinu un mucegai demn de a-i fermecă pe anticari, crăpături de o vechime înfiorătoare, colţuri roase să te facă să crezi că s-au ospătat din el şoarecii. Tranşa fusese pârlită cu o perfecţiune uimitoare. Odată registrul pus la punct, iată câteva citate care vor spune şi celui mai obtuz cititor folosinţa pe care Biroul lui Desroches o consacră acestei culegeri, ale cărei prime şaizeci de pagini abundau în false procese-verbale. Pe prima pagină se putea citi: „În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh. Amin. Astăzi, în ziua prăznuirii maicii noastre Sfenta Genoveva, ocrotitoarea Parisului, sub oblăduirea căreia s-au fost pus den anulu 1525 grămăticii acestei cinstite Cănţelării, noi, mai jos

iscăliţii grămătici şi pisari ai Cănţelăriei jupanului Jerosme-Sébastien Bordin, următor răposatului Guerbet, care trăitor fiind fost-a jude la Chastelet, dându-ne sama de datorinţa care ne silea să înlocuim catastiful şi hrisoavele oploşirii grămăticilor acestei slăvite Cănţelării, mădular ales al împărăţiei Basoche, care catastif s-au fost plinit de lucrarea preadragilor şi preaiubiţilor noştri înaintaşi, drept care cerut-am Paznicului Arhivelor Tribunalului să-l pună laolaltă cu celelalte ale altor Cănţelării, care am mers cu toţii la slujbă la beseareca Sfentului Severin, pentru a închina întru Domnul începutul dentâi al catastifului nostru celui nou.

Drept credinţă am semnat cu toţii precum urmează: Malin, grămătic de taină şi întâiul grămătic; Grevin, cel de al doilea grămătic; Jacques Huet, grămătic; Regnauld de Saint-Jean d'Angely, grămătic; Bedeau, pisar şi copil de alergătură. Anul Domnului de la Iisus Hristos 1787.

După Sfenta Leturghie, ascultată de toţi, ne-am fost călătorit cu toţii la Courtille şi, pe cheltuială obştească, făcut-am un ospăţ îmbelşugat care nu s-au mântuit decât la oarele şapte ale dimineţii”.159

Era minunat de bine scris. Un expert ar fi jurat că această scriere aparţinea secolului al optsprezecelea. Urmau douăzeci şi şapte de procese-verbale de recepţie la rând, iar ultimul se raporta la data fatală a anului 1792. După o lacună de paisprezece ani, registrul începea, în 1806, odată cu numirea lui Bordin ca notar pe lângă tribunalul primei instanţe a Senei. Şi iată comentariul care semnala reconstituirea regatului Basoche şi a altor locuri: „Dumnezeu, în prea mare milă Sa, a voit ca, în pofida furtunilor înspăimântătoare care au pustiit pământul Franţei, ajunsă mare imperiu, preţioasele arhive ale preavestitului Birou al maestrului Bordin să rămână neştirbite; iară noi, subsemnaţii secretari ai preacinstitului şi preavrednicului maestru Bordin, nu şovăim să credem că această nemaipomenită păstrare a catastifului, când atâtea

titluri, carte, privilegii au fost pierdute, trebuieşte pusă pe seama oblăduirii sfintei Genoveva160, patroana acestui Birou şi de asemeni cultului pe care ultimul dintre procurorii de viţă veche l-a avut pentru tot ceea ce ţinea de strămoşeştile datini şi obiceiuri. În nesiguranţa de a şti care este partea sfintei Genoveva şi care aceea a maestrului Bordin în acest miracol, ne-am hotărât să ne ducem la biserica Saint-Etienne-du-Mont pentru a asculta o liturghie care va fi spusă la altarul acestei sfinte Păstoriţe, care ne trimite atâtea oi de tuns, şi să-l poftim la masă pe stăpânul nostru, nădăjduind că va fi pe cheltuiala lui.

Au semnat: Oignard, primul secretar; Poidevin, al doilea secretar; Proust, secretar; Brignolet, secretar; Derville, secretar; Augustin Coret, ajutor de secretar.

Întocmit la Birou în

10 noiembrie 1806”.

„La orele trei după-amiază, a doua zi, subsemnaţii secretari consemnează aici recunoştinţa lor pentru minunatul lor stăpân, care i-a îndestulat la jupân Rolland, hangiu, strada Hasard, cu vinuri alese, din trei ţinuturi, din Bordeaux, din Champagne şi din Bourgogne, cu bucate deosebit de gustoase, de la orele patru după-amiaza la orele şapte şi jumătate. Au fost cafele, îngheţată şi lichioruri din belşug. Dar prezenţa patronului nu a îngăduit să cântăm laude în cântece de-ale secretarilor. Nici un copist n-a depăşit marginile unei veselii paşnice, căci vrednicul, respectabilul şi generosul patron făgăduise să-şi ducă copiştii să-l vadă pe Talma161 în Britannicus la Théâtre-Français. Să trăiască întru mulţi ani maestrul Brodin!.. Dumnezeu să-şi reverse harurile asupra capului său venerabil! Dea Domnul să vândă cât mai scump un Birou atât de glorios! Clienţii graşi să-i pice cu duiumul! Listele lui de cheltuieli să-i fie plătite în bani peşin şi până la ultima leţcaie! Fie ca patronii noştri care-i vor urma să-i semene leit! Să fie mereu iubit de secretari, chiar şi când nu va mai fi pe lumea aceasta!”

Urmau treizeci şi trei de procese-verbale de primire de stagiari, care se deosebeau unele de altele după scriere şi după cerneluri, după stil, după semnături şi după elogiile mâncărurilor alese şi ale vinurilor, lucruri care păreau a dovedi că procesele-verbale se redactau şi se semnau pe loc, inter pocula162.

În sfârşit, în luna iunie 1822, perioada prestării jurământului de către Desroches, se găsea această proză constituţională: „Eu, subsemnatul, François-Claude-Marie Godeschal, chemat de către maestrul Desroches ca să îndeplinesc dificilele sarcini de prim-secretar într-un Birou unde clientela trebuia creată, întrucât aflasem de la maestrul Derville, de la care am venit, de existenţa faimoaselor arhive architriclino-bazochiene care sunt celebre la Palatul de Justiţie, l-am rugat pe îndatoritorul nostru patron să le ceară predecesorului său, pentru că era important să găsim acest document purtând data anului 1786, care este legat de alte arhive depuse la Palatul de Justiţie, a căror existenţă ne-a fost certificată de Domnii Terrasse şi Duclos, arhivişti, şi cu ajutorul cărora se ajunge până în anul 1525, aflând în legătură cu obiceiurile şi bucatele copiştilor date istorice de cel mai mare preţ.

Dându-i-se cuvenita dreptate acestei cereri, Biroul a fost, în ziua aceea, pus în stăpânirea acestor mărturii ale cultului pe care înaintaşii noştri l-au adus întotdeauna preacinstitelor ulcele şi bucatelor pentru desfătarea pântecelui.

Prin urmare, pentru lămurirea urmaşilor noştri şi pentru a reînnoda lanţul vremurilor şi al pocalelor, i-am poftit pe dumnealor Doublet, al doilea secretar; pe Vassal, al treilea secretar, Hérisson şi Grandemain, secretari, şi Dumet, ajutor de secretar, la prânz duminică viitoare la Calul Roşu163 pe cheiul Saint-Bernard, unde vom sărbători cucerirea acestei cărţi care cuprinde hrisovul chiolhanurilor noastre.

În această duminică, 27 iunie, s-au băut doisprezece sticle de felurite vinuri, care de care mai minunate. Vrednici de luat în seamă au fost cei doi pepeni galbeni, plăcintele în jus romanum164, un muşchi de vacă, o plăcintă cu ciupercibus. Domnişoara Mariette, ilustra soră a primului secretar ca şi Prima Balerină a Academiei Regale de muzică şi de dans, punând la dispoziţia Biroului fotolii de orchestră pentru spectacolul din seara aceasta, s-a luat act de această mărinimie. În plus, s-a decretat că vrednicii copişti să meargă în corpore la această nobilă demoazelă pentru a-i mulţumi şi pentru a-i declara că la primul său proces, dacă i-ar trimite dracul aşa ceva, n-ar avea de plătit decât cheltuielile de procedură, spre luare la cunoştinţă.

Godeschal a fost proclamat floarea împărăţiei Basoche şi mai ales băiat bun. Fie ca un om care tratează aşa de bine oaspeţii să trateze curând cumpărarea unui Birou”.

Erau peste tot pete de vin, pete de cerneală şi parafe care semănau cu focurile de artificii. Pentru a face să se înţeleagă bine pecetea de adevăr pe care secretarii ştiuseră să o imprime acestui registru, e suficient să aducem la cunoştinţă procesul-verbal al pretinsei primiri a lui Oscar.

„Astăzi, luni 25 noiembrie 1822, după o şedinţă ţinută ieri în strada Cerisaie, cartierul Arsenalului, la doamna Clapart, mamă a aspirantului bazochien Oscar Husson, noi, subsemnaţii, declarăm că masă de recepţie a întrecut aşteptările noastre. Se compunea din ridichi negre şi roşii, castraveciori, anşoa, unt şi măsline ca antreuri, dintr-o excelentă supă de orez care mărturisea grija maternă, pentru că am recunoscut în ea un delicios gust de pasăre; şi, după mărturisirea candidatului, am aflat că într-adevăr măruntaiele fierte înăbuşit, gătite prin sârguinţă doamnei Clapart, fuseseră judicios înserate în supă făcută la domiciliu cu grijă cu care nu se găteşte decât acasă.

Item165, friptura înăbuşită înconjurată de o mare de aspic, datorită sus-zisei mame.

Item, o limbă de vacă cu tomate care ne-a făcut să nu stăm ca nişte automate.

Item, mâncărica de porumbei cu un gust să te facă să crezi că a fost supravegheată de îngeri.

Item, o budincă de macaroane în faţa unor castronele cu cremă de şocolată.

Item, un desert compus din unsprezece delicatese, printre care, cu toată starea de beţie în care ne cufundaseră şaisprezece sticle de vin de un gust rafinat, am remarcat un compot de piersici de o delicateţe augustă şi mirobolantă.

Vinurile de Roussillon şi acelea de pe coasta Rhônului le-au înfundat complet pe acelea de Champagne şi de Bourgogne. O sticlă de maraschin şi una de Kirsch, în pofida cafelei fine, au sfârşit prin a ne cufunda într-un asemenea extaz cenologic, încât unul dintre noi, jupân Hérisson, s-a pomenit în Bois de Boulogne166 crezându-se încă pe bulevardul Temple; iar ajutorul de secretar Jacquinant, în vârstă de paisprezece ani, se adresa unor burgheze în vârstă de cincizeci şi şapte de ani, luându-le drept femei uşoare, spre luare la cunoştinţă.

Există în statutele ordinului nostru o lege respectată cu străşnicie, aceea de a-i lăsa pe aspiranţii la privilegiile breslei noastre să-şi măsoare măreţia ceremoniei de bun-venit după averea lor, fiind de notorietate publică faptul că nimeni nu se dedică zeiţei Thémis având rente şi că orice secretar este strâns ţinut de tatăl şi mama sa. De aceea constatăm cu cele mai mari elogii conduita doamnei Clapart, văduvă după prima căsătorie cu Domnul Husson, tatăl aspirantului şi spunem că el este vrednic de strigăte de ura care au izbucnit la desert, drept care am semnat cu toţii.”

Trei secretari fuseseră până atunci păcăliţi de această mistificare şi trei recepţii reale fuseseră consemnate în acest registru impozant.

În ziua sosirii fiecărui neofit la Birou, secretarul-ajutor avusese grijă să pună pe locul respectivului arhivele

arhitriclino-bazochiene iar secretarii se veseleau de spectacolul pe care îl prezenta fizionomia noului-venit în timp ce studia paginile acestea caraghioase. Inter pocula, fiecare aspirant aflase secretul acestei farse bazochiene şi această revelaţie le inspiră, după cum sperau toţi, dorinţa de a-i mistifica pe viitorii secretari.

Acum fiecare poate să-şi închipuie figura pe care o făcură cei patru secretari şi secretarul-ajutor la aceste vorbe ale lui Oscar, devenit la rândul său mistificator: „Scoateţi registrul”.

Zece minute după această exclamaţie, un tânăr frumos, cu talie zveltă şi cu un chip plăcut, se prezentă, întrebă de domnul Desroches şi se adresă fără să ezite lui Godeschal.

— Sunt Frédéric Marest, zise el, şi vin aici ca să ocup locul de secretar trei.

— Domnule Husson, îi spuse Godeschal lui Oscar, arătaţi-i domnului locul său şi puneţi-l la curent cu practica muncii noastre.

A doua zi, secretarul găsi Registrul peste dosarul său; dar, după ce citi primele pagini, începu să râdă, nu invită nicicum Biroul şi repuse Registrul în faţa sa.

— Domnilor, spuse el pe la cinci când se pregătea să plece, am un văr secretar prim de notar la maestrul Léopold Hannequin, îl voi consulta în legătură cu ceea ce trebuie să fac pentru ceremonia de bun-venit.

— Stăm prost, zise Godeschal, n-are aerul unui novice, viitorul magistrat.

— Las'că-i frecăm noi ridichea, strigă Oscar.

A doua zi, la ora două, Oscar îl văzu intrând şi îl recunoscu în persoana secretarului şef al lui Hannequin pe Georges Marest.

— Hei! uite-l pe prietenul lui Ali-Paşa, strigă el cu aer degajat.

— Ah, aici sunteţi, domnule ambasador? răspunse Georges amintindu-şi de Oscar.

— Cum! vă cunoaşteţi, aşadar, îl întrebă Godesehal pe Georges.

— Cred şi eu, am făcut nişte prostii împreună, zise Georges, acum vreo doi ani şi ceva… Da, am plecat de la Crottat ca să intru la Hannequin tocmai din cauza acestei afaceri…

— Ce afacere? întrebă Godesehal.

— Ei, fleacuri, răspunse Georges la un semn al lui Oscar. Am vrut să-l mistificăm pe un pair al Franţei şi tot el ne-a dus până la urmă… Aha, asta-i! vreţi să-l trageţi pe sfoară pe văru-miu…

— Nu tragem pe sfoară pe nimeni, zise Oscar cu demnitate, uite catastiful nostru.

Şi prezentă faimosul registru la pagina unde se găsea o sentinţă de excludere împotriva unui refractar care, pentru cărpănoşenie, fusese silit să părăsească Biroul în anul 1788.

— Ştiu că vreţi să-i daţi plasă… se văd şi ochiurile, răspunse Georges arătând Registrul acela bufon. Dar vărul meu şi cu mine suntem bogaţi, o să-i ardem o petrecere cum n-o să mai vedeţi niciodată şi care vă va stimula imaginaţia la încheierea procesului-verbal. Pe mâine, duminică, la Rocher-de-Cancale167, la ora două. După aceea, vă duc să vă petreceţi seara la doamna marchiză de Las Florentinas y Cabirolos, unde vom juca cărţi şi veţi găsi elita femeilor fashion168. Aşadar, domnilor din Prima Instanţă, continuă el cu o morgă notarială, să păstrăm o anumită ţinută şi să ştiţi să vă purtaţi povara vinului ca seniorii din vremea Regenţei…

— Hurrah! strigă Biroul ca un singur om. Bravo!.. Very well!.. Vivat! Trăiască verii Marest!..

— Eşti mare! strigă ajutorul de secretar.

— Ei! Ce-i aici? întrebă patronul ieşind din cabinetul lui. A! uite-l şi pe Georges, spuse el primului secretar, te-am ghicit, ai venit să-mi destrăbălezi secretarii. Şi se întoarse la el în cabinet chemându-l pe Oscar. Na, ia cinci sute de franci, îi spuse deschizând casa de bani, du-te la Palatul de Justiţie şi

scoate de la grefă copiile hotărârii Vandenesse împotriva lui Vandenesse, trebuie semnat în seara asta dacă e posibil. Am promis o gratificaţie de douăzeci de franci lui Simon: aşteaptă hotărârea, dacă nu-i gata, nu te lăsa dus de nas, căci Derville e în stare, în interesul clientului său, să ne pună beţe în roate. Contele Félix de Vandenesse e mai puternic decât fratele său ambasadorul, clientul nostru169. Aşa că ţine ochii bine deschişi şi la cea mai mică dificultate, întoarce-te să-mi spui.

Oscar plecă având intenţia de a se distinge în această mică incursiune, prima afacere care se prezenta de când era el acolo.

După plecarea lui Georges şi a lui Oscar, Godeschal îl întrebă pe noul său secretar ce-i cu gluma pe care o ascundea, după părerea lui, această marchiză de Las Florentinas y Cabirolos; dar Frédéric, cu un sânge rece şi o seriozitate de Procuror-general, continuă mistificarea începută de vărul său: convinse tot Biroul prin felul său de a răspunde şi prin manierele sale că marchiza de Las Florentinas era văduva unui Grande de Spania, căruia vărul său îi făcea curte. Născută în Mexic şi fiică a unei creole, această tânără şi bogată văduvă se distingea prin manierele degajate ale femeilor născute în ţările cu climă caldă.

— Îi place să râdă, îi place să bea, îi place să cânte ca noi! spuse el cu glas scăzut citind renumita şansonetă a lui Béranger170. Georges, adăugă el, este foarte bogat, l-a moştenit pe tatăl său care era văduv şi care i-a lăsat o mie opt sute de livre rentă şi cu cele o mie două sute de franci pe care unchiul nostru tocmai ni i-a lăsat fiecăruia, are treizeci de mii de franci pe an. De aceea şi-a plătit datoriile şi părăseşte Notariatul. Speră să fie marchiz de Las Florentinas, căci tânăra văduvă este marchiză prin situaţia ei personală şi are dreptul să dea titlurile sale soţului ei.

Dacă secretarii rămaseră nehotărâţi în ceea ce o privea pe contesă, dublă perspectivă a unei cine la Rocher de Cancale şi această serată în lumea bună îi aduse într-o stare de

veselie excesivă – sub rezervă, relativ la spaniolă, ca s-o judece fără drept de apel, când se vor înfăţişa dinaintea ei.

Această contesă de Las Florentinas y Cabirolos era pur şi simplu domnişoara Agathe-Florentine Cabirolle, prima dansatoare a teatrului Gaâté171, la care unchiul Cardot cânta La Mčre Godichon. Un an după pierderea foarte reparabilă a răposatei doamne Cardot, fericitul negustor o întâlni pe Florentine ieşind de la clasa lui Coulon172. Iluminat de frumuseţea acestei flori coregrafice, Florentine având pe atunci treisprezece ani, negustorul retras din afaceri o urmări până în strada Pastourelle unde avu plăcerea să afle că viitoarea podoabă a Baletului datora lumina zilei unei simple portărese. În cincisprezece zile, mama şi fata, instalate în strada Crussol, cunoscură acolo o modestă bunăstare. Deci, acestui protector al artelor, după expresia consacrată, îi datorează Teatrul acest tânăr talent. Generosul Mecena le făcu atunci pe cele două fiinţe aproape nebune de bucurie oferindu-le un mobilier de mahon, tapiserii, covoare şi o bucătărie bine dotată; le dădu posibilitatea să aibă o fată în casă şi le aduse două sute cincizeci de franci pe lună. Moş Cardot, cu înfăţişarea lui de gâscan bun de jumulit173, păru atunci un îngeraş şi fu tratat aşa cum se cuvine să fie un binefăcător. Pentru pasiunea arzătoare a bătrânului, a fost vârsta de aur.

Timp de trei ani, cântăreţul „Tuşii Godichon” duse înalta politică de a o menţine pe domnişoara Cabirolle şi pe mama sa în acest mic apartament, la doi paşi de teatru; pe urmă, din dragoste pentru coregrafie, i-l dădu pe Vestris174 ca maestru protejatei sale. De aceea, prin 1820, avu fericirea să o vadă pe Florentine debutând în baletul unei melodrame intitulată Ruinele Babilonului175. Florentine număra atunci şaisprezece primăveri. La puţin timp după acest debut, moş Cardot devenise pentru protejata sa bătrânul cărpănos; dar întrucât el avu delicateţea să priceapă că o dansatoare de la Teatrul Gaâté trebuia să-şi ţină un anumit rang, şi întrucât ridică ajutorul lunar la cinci

sute de franci pe lună, dacă nu redeveni un înger, fu cel puţin un prieten pe viaţă, un al doilea tată. Aceasta a fost vârsta de argint.

Din 1820 în 1823 Florentine câştiga experienţa de care trebuie să beneficieze toate dansatoarele de la nouăsprezece la douăzeci de ani. Prietenele sale fură ilustrele Mariette şi Tullia, două Prime Balerine ale Operei; apoi Florine, pe urmă biata Coralie176, atât de curând răpită artelor, amorului şi lui Camusot. Întrucât moşneguţul Cardot dobândise în ceea ce-l priveşte cinci ani în plus, căzuse sub indulgenţa acelei semi-paternităţi pe care o concep bătrânii faţă de tinerele talente pe care le-au crescut şi al căror succes a devenit al lor. De altfel, unde şi cum un bărbat de şaizeci şi opt de ani ar fi putut regăsi un ataşament asemănător, o altă Florentine care să-i cunoască atât de bine obiceiurile şi la care să poată cânta, cu prietenii săi, La Mčre Godichon. Puţintelul moş Cardot se găsea deci sub un jug pe jumătate conjugal şi de o forţă irezistibilă. Aceasta a fost vârsta de aramă.

În timpul celor cinci ani ai vârstei de aur şi ai vârstei de argint, Cardot pusese deoparte nouăzeci de mii de franci. Acest bătrân plin de experienţă prevăzuse că, atunci când va ajunge la şaptezeci de ani, Florentine va fi majoră; avea să debuteze poate la Operă, şi fără îndoială că va fi dorit să etaleze luxul unei Prime Balerine. Cu câteva zile înainte de serata despre care vorbim, moş Cardot cheltuise patruzeci şi cinci de mii de franci pentru a-i stabili o anumită poziţie socială Florentinei, pentru care reluase vechiul apartament unde răposata Coralie făcuse fericirea lui Camusot. La Paris, există apartamente şi case, ca şi străzi, care au o anumită predestinaţie. Înzestrată cu o argintărie renumită, Prima Balerină a Teatrului Gaâté dădea dineuri reuşite, cheltuia trei sute de franci pentru toaletele ei, nu mai ieşea decât cu trăsură închiriată cu ziua, avea cameristă, bucătăreasă şi un groom. În sfârşit, ambiţia ei era să debuteze la Operă. Coconul-de-Aur aduse atunci un omagiu

fostului său stăpân, cu produsele sale cele mai splendide pentru a place domnişoarei Cabirolle, zisă Florentine, după cum, cu trei ani mai înainte, satisfăcuse din plin dorinţele Coraliei, dar întotdeauna fără ştirea fiicei lui moş Cardot, căci tatăl şi ginerele se înţelegeau de minune pentru a păstra aparenţele în sânul familiei. Doamna Camusot nu ştia nimic despre apucăturile destrăbălate ale soţului, nici despre moravurile libertine ale tatălui ei. Aşadar, fastul care strălucea în strada Vendôme la domnişoara Florentine ar fi satisfăcut şi pe figurantele cele mai ambiţioase. După ce fusese stăpânul timp de şapte ani, Cardot se simţea tras de un remorcher cu forţa unui capriciu irezistibil. Dar nefericitul bătrân iubea!.. Florentine trebuia să-i închidă ochii, se gândea să-i lase moştenire vreo sută de mii de franci. Vârsta de fier începuse!

Georges Marest, băiat frumos şi posedând o rentă de treizeci de mii de livre, o curta pe Florentine. Toate dansatoarele au pretenţia să iubească aşa cum le iubesc protectorii lor, să aibă un tânăr care să le plimbe şi să le aranjeze nişte petreceri câmpeneşti nemaipomenite. Deşi dezinteresată, fantezia unei Prime Balerine este totdeauna o pasiune care costă ceva bagatele pe fericitul muritor ales de ea. Sunt dineurile la restaurante, lojile la spectacol, trăsurile pentru plimbări în împrejurimile Parisului şi, ca să revenim, vinurile de lux consumate în mari cantităţi, căci dansatoarele trăiesc aşa cum trăiau altădată atleţii. Georges se distra aşa cum se distrează tinerii când trec de la disciplină paternă la independenţă; şi moartea unchiului său, dublându-i aproape averea, îi schimbase ideile. Atât timp cât nu avu decât cele optsprezece mii de franci rentă lăsaţi de tatăl şi de mama sa, intenţia lui fusese să devină notar; dar, după cum le spusese vărul său, secretarilor de la Desroches, trebuia să fii tâmpit ca să începi o carieră cu averea pe care de obicei o realizezi abia când eşti la sfârşitul carierii. Deci, primul secretar îşi sărbătorea prima sa zi de libertate prin acest prânz care servea în acelaşi

timp şi ca să plătească ceremonia de bun-venit pentru vărul său. Mai înţelept decât Georges, Frédéric nu renunţă la ideea de a ajunge magistrat. Întrucât un tânăr atât de bine făcut şi atât de dezgheţat ca Georges putea prea bine să se căsătorească cu o creolă bogată, iar marchizul de Las Florentinas y Cabirolos ar fi putut, la bătrâneţe, după cum spunea Frédéric viitorilor săi colegi, să ia de nevastă mai curând o fată frumoasă decât o fată nobilă, conţopiştii din biroul lui Desroches, toţi proveniţi din familii sărace şi care nu frecventaseră niciodată lumea bună, se îmbrăcară în hainele lor cele mai frumoase, toţi destul de nerăbdători să o vadă pe marchiza mexicană de Las Florentinas y Cabirolos.

— Ce baftă, îi zise Oscar lui Godeschal, sculându-se de dimineaţă, că mi-am comandat o haină, un pantalon, o vestă nouă, o pereche de cizme şi că scumpa mea mamă mi-a făcut lenjerie pentru avansarea la rangul de secretar doi! Am şase cămăşi cu jabou din material fin, din cele douăsprezece pe care mi le-a dat... Le arătăm noi cine suntem! Ah, dacă vreunul dintre noi ar putea să i-o sufle pe marchiză lui Georges Marest ăla...

— Frumoasă ocupaţie pentru un funcţionar al Biroului maestrului Desroches!.. exclamă Godeschal. N-ai să ajungi niciodată să-ţi stăpâneşti vanitatea?

— Vai, domnule! zise doamna Clapart care-i adusese fiului său nişte cravate şi care auzise vorbele oficiantului-şef, să dea Domnul că Oscar să urmeze sfaturile bune pe care i le daţi! E ceea ce îi spun fără încetare: fă la fel ca domnul Godeschal, ascultă de sfaturile lui!

— Se descurcă bine, doamnă, răspunse secretarul-şef; dar n-ar trebui să facă prea multe gafe ca cea de ieri, ca să nu-şi piardă tot creditul în faţa şefului. Patronul nu concepe că cineva să nu ştie să reuşească. Drept primă însărcinare, i-a poruncit fiului dumneavoastră să scoată de la grefă copia unei hotărâri într-o problemă de succesiune în care doi mari seniori, doi fraţi, pledează unul împotriva celuilalt, şi

Oscar s-a lăsat dus de nas… Patronul era furios. Abia am reuşit să dreg prostia, ducându-mă azi-dimineaţă, la şase, ca să-l găsesc pe ajutorul de grefier, de la care am obţinut făgăduiala să capăt hotărârea mâine la ora şapte şi jumătate.

— Ah, Godeschal! exclamă Oscar ducându-se la primul secretar şi strângându-i mâna, eşti un adevărat prieten.

— Vai, domnule! zise doamna Clapart, o mamă e prea fericită să ştie că fiul ei are un prieten ca dumneavoastră şi puteţi conta pe o recunoştinţă care nu va înceta decât odată cu viaţa mea. Oscar, păzeşte-te de acest Georges Marest, a şi fost cauza primei tale nenorociri în viaţă.

— În ce fel? întrebă Godeschal.

Prea încrezătoarea mamă explică succint primului secretar păţania care dăduse peste bietul său Oscar în trăsura lui Pierrotin.

— Sunt sigur că mucalitul ăsta ne-a pregătit vreo figură în seara asta… În ceea ce mă priveşte, n-am să mă duc la contesa de Las Florentinas, sora mea are nevoie de mine pentru stipularea unui nou angajament, am să vă părăsesc aşadar la desert; dar, Oscar, fii în gardă. Au să te pună poate să joci, nu trebuie că Biroul lui Desroches să bată în retragere. Uite, tu ai să joci pentru noi doi, na, ia o sută de franci, îi spuse tânărul acela cumsecade dându-i această sumă lui Oscar a cărui pungă urma să fie secătuită de cizmar şi de croitor. Fii prudent, gândeşte-te să nu joci dincolo de cei o sută de franci ai noştri, nu te lăsa ameţit nici de joc şi nici de pahare. La naiba! un secretar-doi este o persoană cu greutate, nu trebuie să joace pe cuvânt, nici să depăşească o anumită limită în toate. De îndată ce ai ajuns secretar-doi, trebuie să te gândeşti să devii avocat. De aceea, nici să nu bei prea mult, nici să nu joci prea mult, să ai o comportare convenabilă, asta-i regula conduitei tale. Mai ales nu uita să te întorci acasă la douăsprezece noaptea, pentru că mâine trebuie să fii la Palatul de Justiţie

la ora şapte ca să iei hotărârea. Nu-i interzis să te distrezi, dar munca înainte de toate.

— Ai fost atent, Oscar? zise doamna Clapart. Uite cât de indulgent e domnul Godeschal şi cum ştie să împace plăcerile tinereţii cu obligaţiile funcţiei sale.

Doamna Clapart, văzând că vin croitorul şi cizmarul să-l caute pe Oscar, rămase singură un moment cu primul secretar pentru a-i da înapoi cei o sulă de franci pe care acesta tocmai îi dăduse lui Oscar.

— Ah, domnule! binecuvântările unei mame să vă însoţească pretutindeni şi în toate acţiunile dumneavoastră.

Mama avu cu ocazia aceasta supremă fericire de a-şi vedea fiul elegant îmbrăcat şi-i dădu un ceas de aur cumpărat din economiile ei, ca să-l recompenseze pentru bună lui purtare.

— Peste opt zile o să tragi la sorţi, îi spuse ea, şi pentru că trebuie să prevedem cazul că îţi va ieşi un număr rău, m-am dus să-l văd pe unchiul tău Cardot; e foarte mulţumit de tine. Încântat să te ştie secretar-doi la douăzeci de ani, şi de succesele tale la examenele de la Facultatea de Drept, a promis banii necesari pentru a-ţi cumpăra un înlocuitor. Nu simţi o anumită mulţumire văzând cum este răsplătită o purtare bună? Chiar dacă înduri lipsuri, gândeşte-te la fericirea de a putea, după cinci ani, să-ţi negociezi un Birou, în sfârşit, gândeşte-te, puişorule, cât de fericită o faci pe mămica ta…

Chipul lui Oscar, puţin slăbit de studiu, luase o înfăţişare căreia practica problemelor judiciare, a proceselor, îi imprimase o expresie serioasă. Crescuse şi îi mijise barba. În sfârşit, adolescenţa făcuse loc virilităţii. Mama nu se putu împiedica să-şi admire fiul, îl îmbrăţişă tandru zicându-i:

— Distrează-te, dar aminteşte-ţi de sfaturile bune ale domnului Godeschal. Ah, na, uitam! uite cadoul prietenului nostru Moreau, un portofel frumos.

— Am cu atât mai multă nevoie de el, cu cât patronul mi-a încredinţat cinci sute de franci că să iau copia blestematei

ăleia de hotărâri Vandenesse împotriva Vandenesse şi nu vreau să las banii la mine în cameră.

— Vrei să păstrezi asupra ta atâta bănet? zise mama înspăimântată. Şi dacă ai să pierzi o sumă aşa de mare! N-ar trebui mai bine să-i încredinţezi domnului Godeschal?

— Godeschal? exclamă Oscar găsind excelentă ideea mamei sale.

Godeschal, ca toţi secretarii duminică, avea programul de lucru între orele zece şi două şi apucase să plece.

Când mama sa plecă, Oscar se duse să hoinărească pe bulevarde, aşteptând ora mesei. Cum să nu-şi plimbe această remarcabilă ţinută elegantă pe care o purta cu o mândrie şi o plăcere de care îşi vor aminti toţi tinerii care s-au aflat în dificultăţi financiare la începutul vieţii? O frumoasă vestă de caşmir pe fond albastru şi cu guler şal, pantaloni negri, pe dungă, din stofă fină de lână, o haină neagră bine croită şi un baston cu măciulie de argint aurit cumpărat din economiile sale îi procurau o bucurie destul de firească acestui biet băiat care îşi amintea de felul cum fusese îmbrăcat în ziua călătoriei la Presles şi de efectul pe care-l produsese atunci asupra lui Georges. Oscar avea în perspectivă o zi de desfătări, urma să vadă pentru prima oară, în seara aceea, lumea bună! Să fim sinceri! pe un tânăr secretar lipsit de plăceri şi care, de vreme îndelungată, râvnea să-şi facă de cap, simţurile dezlănţuite îl puteau face să uite înţeleptele recomandări ale lui Godesehal şi ale mamei sale. Spre ruşinea vârstei tinereţii, niciodată nu lipsesc sfaturile şi îndrumările bune. În afară de recomandările primite în dimineaţa acelei zile, Oscar simţea în el însuşi o aversiune împotriva lui Georges, se simţea umilit în faţa acestui martor al scenei din salonul de la Presles, când Moreau îl aruncase la picioarele contelui de Sérisy. Ordinea morală îşi are legile sale, ele sunt implacabile şi eşti întotdeauna pedepsit când le-ai desconsiderat. E una mai ales de care animalul el însuşi ascultă fără crâcnire şi întotdeauna. Şi anume, aceea care

ne porunceşte să fugim întotdeauna de cel care ne-a mai dăunat o dată, cu sau fără intenţie, voluntar sau involuntar. Creatura de la care am avut o pagubă sau o neplăcere ne va fi întotdeauna funestă. Oricare ar fi rangul său, oricare ar fi gradul de afecţiune care ne leagă de acea persoană, trebuie să rupem relaţiile cu ea, pentru că ea ne-a fost trimisă de piaza rea. Deşi sentimentul creştin se opune conduitei amintite, supunerea la această lege teribilă este esenţialmente socială şi conservatoare. Fiica lui Iacob al II-lea177, care s-a aşezat pe tronul tatălui său, trebuie să-l fi rănit de multe ori încă dinainte de uzurpare. Iuda îi dăduse cu siguranţă vreo lovitură mortală lui Iisus înainte de a-l trăda. Există în noi o vedere interioară, ochiul sufletului, care presimte catastrofele, Şi repugnanţa pe care o simţim pentru acea fiinţă fatală este rezultatul acestei previziuni; dacă religia ne porunceşte să o învingem, ne rămâne neîncrederea a cărei voce trebuie să o ascultăm neîncetat. Dar putea oare Oscar la douăzeci de ani să aibă atâta înţelepciune? Din păcate, când la două şi jumătate intru în salonul de la Rocher-de-Cancale unde se aflau trei invitaţi în afară de secretar, adică: un bătrân căpitan de dragoni, pe nume Giroudeau; Finot, jurnalist care putea s-o ajute pe Florentine să debuteze la Operă; du Bruel178, un scriitor prieten al Tulliei, una dintre rivalele Mariettei la Operă, al doilea secretar simţi cum îi dispare ostilitatea tainică de la primele strângeri de mână, în primele elanuri ale unei cozerii între tineri, în faţa unei mese de douăsprezece tacâmuri splendid servită. Georges se purtă de altfel fermecător cu Oscar.

— Tu îţi continui drumul, îi spuse el, cu diplomaţia privată, căci ce diferenţă există între un ambasador şi un avocat? doar aceea care separă o naţiune de un individ. Ambasadorii sunt avocaţii popoarelor! Dacă pot să-ţi fiu cu ceva de folos, caută-mă.

— Pe cuvântul meu, azi pot să-ţi mărturisesc, tu ai fost cauza unei mari nenorociri care mi s-a întâmplat…

— Aiurea! zise Georges, după ce ascultase relatarea tribulaţiilor secretarului; păi, domnul de Sérisy e cel care s-a purtat prost. Soţia lui?.. nu-i genul meu. Iar contele n-are decât să fie ministru de Stat şi pair al Franţei, eu tot n-aş vrea să fiu în pielea lui roşcată. E o minte îngustă şi acum puţin îmi pasă de el.

Oscar ascultă cu o adevărată plăcere glumele lui Georges pe socoteala contelui de Sérisy, pentru că ele diminuau, într-o oarecare măsură, gravitatea greşelii sale; şi era cu totul de părerea duşmănoasă a ex-secretarului de notar care se amuza să prezică Nobilimii nenorocirile pe care Burghezia le visa pe vremea aceea şi pe care anul 1830 urma să le realizeze179. La ora trei şi jumătate începu oficierea mesei. Desertul nu începu decât la ora opt, fiecare fel necesitând două ore. Doar secretarii de avocat pot mânca aşa! Stomacurile de la optsprezece la douăzeci de ani sunt, pentru Medicină, fenomene inexplicabile. Vinurile fură demne de Borrel, care înlocuia pe vremea aceea pe ilustrul Balaine180, creatorul primului dintre restaurantele pariziene renumite prin delicateţea şi perfecţiunea bucătăriei, adică primul din lumea întreagă.

La desert se redactă procesul-verbal al acestui festin al lui Baltazar, începând cu: Inter pocula aurea restauranti, qui vulgo dicitur Rupes Cancali181. După acest debut, oricine poate să-şi imagineze frumoasa pagină care a fost adăugată la Cartea de Aur a chiolhanurilor breslei ucenicilor secretari.

Godeschal dispăru după ce semnase, lăsând pe cei unsprezece convivi, stimulaţi de fostul căpitan al Gărzii Imperiale, pradă vinurilor, toasturilor şi lichiorurilor unui desert ale cărui piramide de fructe şi de trufandale păreau obeliscurile din Teba. La orele zece şi jumătate, secretarul-ajutor al Biroului fiind într-o stare care nu-i mai permitea să rămână, Georges îl încărcă într-o birjă, dând adresa mamei şi plătind cursa. Cei zece convivi, toţi chercheliţi ca Pitt şi Dundas182, tocmai puneau la cale să meargă pe jos pe

bulevarde, ţinând seama de vremea atât de frumoasă, la marchiza de Las Florentinas y Cabirolos, unde, spre miezul nopţii, trebuiau să găsească cea mai aleasă societate. Toţi aveau poftă să respire din adâncul plămânilor; dar, cu excepţia lui Georges, Giroudeau, du Brudel şi Finot, obişnuiţi cu orgiile pariziene, nimeni nu mai putea să meargă. Georges trimise după trei căleşti la cineva care închiria trăsuri, şi plimbă pe toată lumea timp de o oră pe bulevardele exterioare, de la Montmartre până la bariera Tronului. Se întoarseră pe la Bercy, pe cheiuri şi bulevarde, până în strada Vendóme.

Secretarii tot mai zburau ca fluturii în cerul împodobit cu fantezii în care Beţia îi saltă pe tineri, când amfitrionul lor îi introduse în mijlocul saloanelor Florentinei. Acolo străluceau prinţesele teatrului care, fără îndoială puse la curent cu farsă lui Frédéric, se amuzau să maimuţărească pe femeile respectabile. Tocmai se servise îngheţată. Lumânările aprinse făceau candelabrele să sclipească. Lacheii frumoasei Tullía, ai doamnei du Val-Noble şi ai Florinei, toţi în livrea de ceremonie, serveau dulciuri pe platouri de argint. Draperiile, capodopere ale industriei lioneze, legate cu cordoane de aur, ameţeau privirile. Florile covoarelor păreau nişte straturi de flori. Cele mai bogate fleacuri şi tot felul de curiozităţi fluturau prin faţa ochilor. În primul moment şi în starea în care îi adusese Georges, secretarii, şi mai ales Oscar, crezură în autenticitatea marchizei de Las Florentinas y Cabirolos. Aurul strălucea pe patru mese de joc instalate în dormitor. În salon, femeile se dedicaseră unui vingt-et-un183 ţinut de Nathan184, celebrul scriitor. După ce rătăciseră, ameţiţi şi aproape adormiţi, pe întunecoasele bulevarde exterioare, secretaţii se trezeau aşadar într-un adevărat palat al Armidei185. Oscar, prezentat de Georges pretinsei marchize, rămase complet năucit, neidentificând în dansatoarea de la Teatrul Gaâté pe această femeie aristocratic decoltată, înnobilată de dantele, aproape

asemănătoare cu o vignetă de keepsake186, care îl primi cu graţii şi maniere fără de asemănare în amintirea sau în imaginaţia unui conţopist crescut atât de sever. După ce admirară toate bogăţiile acestui apartament, frumoasele femei care se desfătau acolo, şi care se luaseră toate la întrecere în privinţa toaletei pentru inaugurarea acestei splendori, Oscar fu luat de mână şi condus de Florentine la masa unde se juca vingt-et-un.

— Vino să te prezint frumoasei marchize d'Anglade, una dintre prietenele mele…

Şi ea îl duse pe bietul Oscar la drăgălaşa Fanny Beaupré187 care o înlocuia de doi ani pe răposata Coralie în afecţiunea lui Camusot. Această tânără actriţă tocmai dobândise o anume reputaţie în rolul de marchiză într-o melodramă de la teatrul Porte-Saint-Martin, intitulată Familia d'Anglade188, un succes al vremii.

— Uite, draga mea, zise Florentine, îţi prezint pe un copil fermecător, pe care poţi să-l asociezi la jocul tău.

— Oh! ce drăguţ, răspunse cu un surâs fermecător actriţa cercetându-l din priviri pe Oscar, pierd, hai să facem pe din două, vrei, nu-i aşa?

— Doamnă marchiză, sunt la ordinele dumneavoastră, zise Oscar aşezându-se lângă frumoasa actriţă.

— Pune banii, am să joc eu şi dumneata ai să-mi porţi noroc! Poftim, uite ultima mea sută de franci…

Şi falsa marchiză scoase dintr-o pungă, a cărei închizătoare era împodobită cu diamante, cinci piese de aur. Oscar scoase cei o sută de franci ai săi în monede de cinci franci, ruşinat să amestece nevrednicii scuzi cu piese de aur. În zece ture actriţa pierdu cele două sute de franci189.

— Ce stupid, izbucni ea, am să fac eu banca. Rămânem împreună, nu-i aşa? îi spuse ea lui Oscar.

Fanny Beaupré se sculase iar tânărul conţopist, care se văzu că şi ea obiectul atenţiei întregii mese, nu îndrăzni să

se retragă spunând că în punga lui bate vântul. Oscar se simţi fără glas, limba greoaie rămase lipită de cerul gurii.

— Vrei să-mi împrumuţi cinci sute de franci? îi spuse actriţa dansatoarei.

Florentine aduse cinci sute de franci pe care se dusese să-i fă de la Georges, care tocmai pasase de cinci ori la écarté.

— Nathan a câştigat, o mie două sute de franci, îi spuse actriţa secretarului, cei care ţin bancă la joc câştiga întotdeauna, să nu ne lăsăm sâcâiţi, îi şopti ea la ureche.

Oamenii care au inimă, imaginaţie şi pasiune vor înţelege cum bietul Oscar îşi deschise portofoliul şi scoase din el biletul de cinci sute de franci. Îl privea pe Nathan, celebrul scriitor, care împreună cu Florine începu să joace tare împotriva băncii.

— Hai, dragă, ia-i, îi strigă Fanny Beaupré făcându-i semn lui Oscar să adune cei două sute de franci mizaţi de Florine şi Nathan.

Actriţa nu cruţa glumele şi batjocurile la adresa celor care pierdeau. Ea anima jocul cu gesturi şi poante decoltate pe care Oscar le găsea destul de ciudate; dar bucuria înăbuşea aceste reflecţii, căci primele două ture produseseră un câştig de două mii de franci. Lui Oscar îi venea să simuleze o indispoziţie şi să plece lăsându-şi acolo partenera, dar onoarea îl ţintuia pe loc. Alte trei ture topiră beneficiile. Oscar simţea o sudoare rece în spinare şi se trezi complet din beţie. Ultimele două ture îi făcură să piardă cei o mie de franci ai mizei puse în comun; lui Oscar i se făcu sete şi înghiţi unul după altul trei pahare de punci frapat. Actriţa îl luă pe bietul conţopist în dormitor, debitându-i tot felul de fleacuri. Dar acolo, sentimentul vinei sale îl copleşi în asemenea măsură pe Oscar, încât chipul lui Desroches îi apăru ca în vis, şi se aşează pe o splendidă otomană, într-un colţ întunecos; îşi puse o batistă la ochi; plângea! Florentine zări această mască a durerii, care era sinceră, avea de ce s-o impresioneze pe o specialistă în mimică; se duse imediat

la Oscar, îi luă batistă de la ochi, văzu lacrimile şi-l duse într-un budoar.

— Ce ai, dragul meu? îl întrebă ea.

La vocea aceasta, la cuvintele acestea, la tonul acesta, Oscar, simţind bunătatea maternă în bunătatea femeilor uşoare, răspunse:

— Am pierdut cei cinci sute de franci pe care mi-i dăduse patronul ca să ridic mâine o hotărâre, nu-mi mai rămâne decât să mă înec, sunt dezonorat…

— Nu fi prost! zise Florentine, stai aici, am să-ţi aduc o mie de franci, ai să încerci să recâştigi totul; dar nu risca decât cinci sute de franci, ca să păstrezi banii patronului. Georges joacă al naibii de bine écarté, pariază pe mâna lui…

În cruda poziţie în care se afla, Oscar acceptă propunerea stăpânei casei.

— Ah! îşi spuse el, doar marchizele sunt în stare de asemenea gesturi… Frumoasă, nobilă şi foarte bogată, ce fericit e Georges ăsta!

Primi de la Florentine cei o mie de franci în aur şi se duse ca să ponteze pe mâna mistificatorului său. Georges pasase de patru ori, când Oscar veni să se aşeze alături de el. Jucătorii priviră cu plăcere sosirea acestui nou partener, căci toţi, cu instinctul jucătorului, se aşezară alături de Giroudeau, bătrânul ofiţer al imperiului.

— Domnilor, spuse Georges, veţi fi pedepsiţi pentru dezertarea dumneavoastră, mă simt în formă, hai Oscar, să-i înfundăm!

Georges şi partenerul său pierdură cinci partide la rând. După ce risipise cei o mie de franci, Oscar, pe care îl apucase nebunia jocului, voi să ia cărţile. Datorită hazardului, destul de obişnuit la cei care joacă pentru prima oară, câştiga; însă Georges îl ameţi cu tot felul de sfaturi; îi spunea să arunce cărţile şi i le smulgea deseori din mână, astfel că lupta dintre aceste două voinţe, dintre aceste două inspiraţii, dăună soartei norocoase. De aceea, pe la trei dimineaţa, după revenirea norocului şi a

câştigurilor nesperate, bând mereu punci, Oscar ajunse să nu mai aibă decât o sută de franci. Se ridică cu capul greu, pierdut, făcu citiră paşi şi se prăbuşi pe o sofa din budoar, cu ochii închişi, într-un somn de plumb.

— Mariette, îi spunea Fanny Beaupré surorii lui Godeschal, care sosise la două ore după miezul nopţii, vrei să cinezi aici mâine, va veni şi Camusot al meu cu moş Cardot, îi facem să turbeze?

— Cum asta, exclamă Florentine, caraghiosul meu de bătrân nu m-a anunţat.

— Trebuie să vină în dimineaţa asta să te anunţe că va cânta La Mčre Godichon, continuă Fanny Beaupré, măcar aşa să facă safteaua la apartament, bietul de el.

— Să-l ia naiba cu orgiile lui cu tot! exclamă Florentine. El şi cu ginerele lui sunt mai răi decât magistraţii sau directorii de teatru. La urma urmei, se cinează bine aici, Mariette, îi spuse ea Primei Balerine a Operei, Cardot comandă întotdeauna meniul la Chevet, vino cu ducele tău de Maufrigneuse, o să râdem, îi facem să danseze în tritoni!

Auzind numele lui Cardot şi al lui Camusot, Oscar făcu un efort ca să-şi învingă somnul: dar nu putu decât să bâlbâie nişte cuvinte care nu fură înţelese, şi căzu iar pe pernă de mătase.

— Ia te uită! ai provizii pentru la noapte, îi spuse râzând Florentinei Fannv Beaupre.

— O, bietul băiat! e beat de punci şi de disperare, e al doilea secretar de la Biroul unde lucrează fratele tău, îi spuse Florentine Mariettei, a pierdut banii pe care i-a încredinţat patronul pentru afacerile Biroului. Voia să se omoare, i-am împrumutat o mie de franci pe care bandiţii de Finot şi Giroudeau i-au luat la joc. Bietul prostănac!

— Dar trebuie trezit, zise Mariette, fratele meu nu glumeşte şi cu atât mai puţin patronul lui.

— O! scoală-l dacă poţi, şi du-l de aici, zise Florentine întorcându-se în saloanele ei pentru a-şi lua rămas bun de la cei care plecau.

Începură să danseze dansuri zise de caracter şi când se făcu ziuă, Florentine se culcă, obosită, uitând de Oscar la care nimeni nu se mai gândea, dar care căzuse într-un somn cât se poate de adânc.

Pe la unsprezece dimineaţa, o voce teribilă îl sculă pe secretar care, recunoscându-l pe unchiul său Cardot, crezu că iese din încurcătură prefăcându-se că doarme şi stând cu faţa în frumoasele perne de velur galben pe care îşi petrecuse noaptea.

— Bine, Florentine dragă, spunea respectabilul bătrân, nu-i nici înţelept şi nici drăguţ din partea ta, ai dansat ieri în Les Ruines şi ţi-ai petrecut noaptea făcând o orgie? Parcă ai vrea să-ţi pierzi frăgezimea, fără să ne mai gândim că-i o adevărată ingratitudine să inaugurezi acest apartament măreţ fără mine, cu nişte străini, fără ştirea mea!.. Cine ştie ce s-a mai întâmplat!

— Monstru bătrân! exclamă Florentine, n-ai o cheie ca să intri la mine la orice oră şi în orice moment? Balul s-a terminat la cinci şi jumătate şi tu mă trezeşti la unsprezece!..

— Unsprezece şi jumătate, Titine, remarcă umil Cardot, m-am sculat dimineaţă ca să comand la Chevet o masă ca de episcop… Ţi-au stricat covoarele, ce fel de oameni ai primit aici?..

— N-ar trebui să le plângi, fiindcă Fanny Beaupré mi-a spus că vii cu Camusot şi, ca să-ţi fac plăcere, i-am invitat pe Tullia, du Bruel, Mariette, ducele de Maufrigneuse, Florine şi Nathan. Aşa că vei avea cele mai frumoase făpturi care au fost văzute vreodată la lumina unei rampe! şi se va dansa pentru tine pas de Zefir.

— Asta înseamnă să te omori dacă duci viaţa asta! exclamă moş Cardot. Şi câte pahare sparte! Ce jaf! anticamera te face să te cutremuri…

În acest moment agreabilul bătrân rămase înlemnit şi ca vrăjit, semănând cu o pasăre pe care o atrage o reptilă. Zărise profilul unui trup tânăr îmbrăcat în postav negru.

— Ah! domnişoară Cabirolle… zise el când îşi veni în fire.

— Da, şi ce-i cu asta? întrebă ea.

Privirea dansatoarei urmă direcţia privirii micului moş Cardot şi, după ce îl recunoscu pe al doilea secretar, fu cuprinsă de un râs nebun, care nu numai că îl descumpăni pe bătrân, dar care îl constrânse şi pe Oscar să se arate, căci Florentine îl luă de braţ şi pufni în râs văzând cele două mutre spăsite, a unchiului şi a nepotului.

— Tu aici, nepoate?..

— A, e nepotul dumitale, exclamă Florentine, care începu iar să râdă nebuneşte. Nu mi-ai vorbit niciodată de nepotul ăsta. Mariette nu te-a luat de aici? îl întrebă ea pe Oscar care rămase împietrit. Ce-o să păţească bietul băiat?

— Treaba lui, replică cu ton uscat moş Cardot, care se îndreptă spre uşă ca să plece.

— Un moment, papa Cardot, trebuie să-l scoţi pe nepotul dumitale din pasul greşit pe care l-a făcut din vina mea, pentru că a jucat banii patronului său, cinci sute de franci pe care i-a pierdut, în afară de cei o mie de franci ai mei, pe care i-am dat ca să se pună pe picioare.

— Nefericitule, ai pierdut o mie cinci sute de franci la joc, la vârsta ta!

— O! unchiule! exclamă bietul Oscar pe care aceste cuvinte îl făcură să-şi dea seama de grozăvia situaţiei şale şi-l îndemnară să se arunce în genunchi în faţa unchiului său, cu mâinile împreunate. E ora douăsprezece, sunt pierdut, dezonorat… Domnul Desroches va fi fără milă! e vorba de o afacere importantă în care este implicat prestigiul său. Ar fi trebuit în dimineaţa asta să iau de la grefă hotărârea Vandenesse împotriva lui Vandenesse. Ce s-o fi întâmplat?.. Ce se va întâmpla cu mine!.. Salvează-mă, în amintirea tatălui meu şi a mătuşa mele!.. Vino cu mine la domnul Desroches, explică-i despre ce-i vorba, găseşte nişte pretexte!..

Aceste fraze erau aruncate printre plânsete şi suspine care ar fi înduioşat şi pe sfincşii deşertului de la Luqsor.

— Hei! cărpănos bătrân, exclamă dansatoarea care plângea, ai să laşi să fie dezonorat propriul tău nepot, fiul omului căruia îi datorezi averea ta, căci se numeşte Oscar Husson! Salvează-l, sau Titine nici n-are să se mai uite la nababul ei.

— Dar cum de se află aici? întrebă bătrânul.

— De, pentru că a uitat de oră la care trebuia să se ducă să ridice hotărârea de care vorbeşte! Nu vezi că s-a îmbătat, şi a căzut lat de somn şi de oboseală? Georges şi vărul său Frédéric i-au ospătat pe secretarii de la Desroches la Rocher-de-Cancale.

Moş Cardot o privea pe dansatoare, ezitând.

— Potoleşte-te odată, maimuţoi bătrân, crezi că n-aş fi putut să-l ascund mai bine dacă era vorba despre altceva? exclamă ea.

— Na, uite cinci sute de franci, derbedeule! îi spuse Cardot nepotului său, asta-i tot ce ai să mai capeţi vreodată de la mine! Du-te să aranjezi lucrurile cu patronul tău, dacă poţi. Voi da înapoi cei o mie de franci pe care ţi i-a împrumutat domnişoara; dar nu mai vreau să mai aud niciodată de tine.

Oscar o şterse fără să dorească să mai audă ceva dar, odată ajuns în stradă, nu mai ştiu unde să se ducă.

Hazardul care îi pierde pe tineri şi hazardul care îi salvează făcuse eforturi egale pentru şi împotriva lui Oscar în această dimineaţă cumplită; dar trebuia să i se înfunde când era vorba de un patron care nu lăsa din mâini o afacere odată începută. Întorcându-se acasă, Mariette, înspăimântată de ceea ce putea să i se întâmple protejatului fratelui ei, scrisese lui Godeschal o scrisoare în care pusese un bilet de cinci sute de franci, înştiinţându-şi fratele de beţia şi nenorocirile întâmplate lui Oscar. Această fată cumsecade adormi, recomandându-i cameristei să se ducă să lase micul pachet la Desroches înainte de ora şapte. La rândul său Godeschal, sculându-se la ora şase, nu-l găsi pe Oscar. Luă cinci sute de franci din economiile sale, şi alergă

la grefier să ia hotărârea, ca să prezinte notificarea la semnat lui Desroches la orele opt. Desroches, întotdeauna sculat de la orele patru, intra în biroul său la orele şapte. Camerista Mariettei negăsind pe fratele stăpânei sale în mansarda lui, coborî în birou şi acolo fu primită fie Desroches, căruia bineînţeles că îi dădu pachetul. „Este pentru problemele biroului? întrebă patronul. Eu sunt domnul Desroches.

— Uitaţi-vă, domnule!” zise camerista. Desroches deschise scrisoarea şi o citi. Văzând în ea un bilet de cinci sute de franci, se întoarse în biroul său, furios pe cel de al doilea secretar al său. Îl auzi la şapte şi jumătate pe Godeschal care dicta notificarea hotărârii celui de al doilea prim-secretar, şi după câteva momente bunul Godeschal intra triumfător la patronul său.

— Oscar Husson s-a dus în dimineaţa asta la Simon? întrebă Desroches.

— Da, domnule, răspunse Godeschal.

— Dar cine i-a dat banii? întrebă avocatul.

— Dumneavoastră, zise Godeschal, sâmbăta.

— Aşadar plouă cu bilete de cinci sute de franci? izbucni Desroches. Uite, Godeschal, tu eşti un băiat bun, dar micul Husson nu merită atâta generozitate. Îi urăsc pe imbecili, dar îi urăsc şi mai mult pe oamenii care fac greşeli, în pofida grijilor părinteşti cu care sunt înconjuraţi. Îi dădu lui Godeschal scrisoarea Mariettei şi biletul de cinci sute de franci pe care fata i-l trimitea.

— Te rog să mă scuzi că am deschis scrisoarea, continuă el, subreta surorii tale mi-a spus că e ceva care priveşte Biroul. Să-l dai afară pe Oscar.

— Ce rău mi-a făcut nefericitul de el! zise Godeschal. Derbedeul ăsta de Georges Marest e geniul său rău, ar trebui să fugă de el ca de ciumă; căci nici nu ştiu ce ar putea să se mai întâmple la o a treia întâlnire.

— Cum asta? întrebă Desroches.

Godeschal relată pe scurt mistificarea din timpul călătoriei la Presles.

— A! zise avocatul, pe vremuri Joseph Bridau mi-a vorbit despre farsa asta, şi datorită acestei întâlniri contele de Sérisy a intervenit în favoarea fratelui domnului Bridau. În acest moment apăru Moreau, pentru că succesiunea Vandenesse era o afacere importantă pentru el. Marchizul voia să vândă bucată cu bucată moşia Vandenesse, iar fratele său, contele, se opunea. Speculatorul de terenuri înfruntă aşadar primele gloanţe ale justelor plângeri, ale sinistrelor profeţii prin care Desroches tuna şi fulgera împotriva fostului secretar-doi şi acest protector înfocat al nefericitului copil ajunse la concluzia că vanitatea lui Oscar era incorigibilă.

— Fă-l avocat, zise Desroches, nu mai are decât să-şi dea teza de licenţă; în meseria aceea, defectele lui ar putea să fie calităţi, căci la jumătate din avocaţi amorul propriu stimulează vorbăria!

În timpul acesta, Clapart, bolnav la pat, era îngrijit de soţia sa, sarcină penibilă, îndatorire lipsită de orice recompensă. Funcţionarul o chinuia pe această făptură, care până atunci ignorase necazurile atroce şi tachinările veninoase pe care şi le permite în intimitate, de-a lungul unei zile, un om pe jumătate idiot şi pe care mizeria îl face să fie viclean şi violent. Bucuros să poată înfige un vârf ascuţit în colţul sensibil al acestei inimi de mamă, el ghicise într-un fel oarecare temerile pe care viitorul, conduita şi defectele lui Oscar le inspirau bietei femei. Într-adevăr, când o mamă a suferit din partea copilului ei o agresiune asemănătoare aceleia din afacerea de la Presles, ea trăieşte mereu cu spaimă în suflet; şi, după felul în care soţia să îl lăuda pe Oscar ori de câte ori obţinea un succes, Clapart înţelegea cât de adâncă este neliniştea tainică a mamei şi o zgândărea în toate ocaziile posibile.

— În sfârşit, Oscar merge mai bine decât speram; nu degeaba îmi spuneam eu: călătoria la Presles n-a fost decât

o nechibzuinţă a tinereţii. Ce tânăr nu face greşeli? Bietul copil! îndură eroic lipsurile pe care nu le-ar fi cunoscut dacă bietul său tată ar fi trăit. Dea Domnul să ştie să-şi stăpânească pasiunile! etC. Etc.

Or, în timp ce atâtea catastrofe se petreceau în strada Vendome şi în strada Bethisy, Clapart, aşezat la gura sobei, învelit într-o treanţă de halat, îşi privea nevasta ocupată să prepare, la şemineul din dormitor, în acelaşi timp şi supa, şi ceaiul lui, şi masa ei.

— Doamne, tare aş vrea să ştiu cum s-a sfârşit ziua de ieri! Oscar trebuia să ia masa la Rocher-de-Cancale şi să se ducă seara la o marchiză…

— O! fii liniştită, mai curând sau mai târziu, îşi dă el arama pe faţă, îi spuse soţul. Chiar crezi în povestea cu marchiză asta? Haida de! Un tânăr care are şi el pofte, ca omul, şi-i place să cheltuiască, cum îi place lui Oscar, găseşte marchize în Spania cu ghiotura, plătite cu aur, şi o să-ţi pice într-o zi în poală plin de datorii.

— Nu ştii ce să mai inventezi ca să mă duci la disperare! zise doamna Clapart. Te-ai plâns că băiatul meu îţi mânca leafa, şi niciodată nu te-a costat nimic. Se împlinesc doi ani de când nu mai ai nici un pretext ca să-l vorbeşti de rău pe Oscar, care acum e secretar-doi; unchiul lui şi domnul Moreau îi dau tot ce-i trebuie şi de altfel are o leafă de opt sute de franci. Dacă vom avea ce mânca la bătrâneţe, vom avea datorită acestui scump copil. Cinstit vorbind, prea eşti nedrept…

— Tu numeşti previziunile mele nedreptăţi, răspunse acru bolnavul.

În acest moment se auzi sunând energic. Doamna Clapart alergă să deschidă uşa şi rămase în prima cameră cu Moreau, care venise să îndulcească lovitura cu care ultima neseriozitate a lui Oscar urma s-o lovească pe biata mamă.

— Cum, a pierdut banii Biroului! strigă doamna Clapart plângând.

— De! ce ţi-am spus eu? izbucni Clapart care apăru ca un strigoi în uşa salonului unde îl atrăsese curiozitatea.

— Ce ne facem cu el? întrebă doamna Clapart pe care durerea o făcea insensibilă la înţepăturile lui Clapart.

— Dacă ar purta numele meu, răspunse Moreau, l-aş lăsa liniştit să tragă la sorţi; şi dacă i-ar pica un număr cu ghinion, nu i-aş plăti un om ca să-l înlocuiască. Asta e pentru a doua oară când fiul dumneavoastră face prostii din vanitate. Cine ştie, vanitatea îi va inspira poate acţiuni strălucitoare care îl vor evidenţia în această carieră. De altfel, şase ani de serviciu militar îl vor face să-i vină mintea la cap; şi pentru că nu mai are decât să-şi dea licenţa, nu va fi aşa de nefericit să se pomenească avocat la douăzeci şi şase de ani, dacă vrea să continue meseria baroului după ce a plătit, cum se spune, tributul de sânge. De data asta, cel puţin, ar fi după o pedeapsă severă, după ce a câştigat experienţă şi după ce i-a intrat în sânge disciplina. Înainte de a-şi face stagiul la Tribunal, şi-ar face mai întâi stagiul în viaţă.

— Dacă asta e sentinţa dumneavoastră pentru un fiu, zise doamna Clapart, văd că inima unui tată nu seamănă în nici un fel cu aceea a unei mame. Sărmanul meu Oscar, soldat?..

— Aţi prefera să-l vedeţi că se aruncă în Sena după ce a comis o acţiune dezonorantă? Nu mai poate fi notar, credeţi că-i destul de înţelept ca să fie avocat?.. Aşteptând vârsta înţelepciunii, ce se va alege din el? un derbedeu; disciplina cel puţin îl va menţine…

— Nu s-ar putea angaja la alt Birou? unchiul său Cardot îi va plăti cu siguranţă un înlocuitor şi Oscar o să-i dedice teza lui de licenţă.

În acel moment huruitul unei birje, în care se găsea tot calabalâcul lui Oscar, anunţă sosirea nefericitului tânăr, care nu întârzie să se arate.

— Ha! ai venit, scumpişorule? strigă Clapart.

Oscar o îmbrăţişa pe mama sa şi întinse domnului Moreau o mână pe care acesta refuză să o strângă. Oscar răspunse

acestui gest de dispreţ printr-o privire căreia reproşul îi dădea o notă de impertinenţă neobişnuită la el.

— Ascultă, domnule Clapart, zise copilul devenit bărbat, o enervezi al naibii pe biata mea mamă şi e dreptul dumitale; ea, spre nenorocirea ei, e soţia dumitale. Cu mine, e altceva! în câteva luni sunt major; or, dumneata nu ai nici un drept asupra mea, chiar dacă aş fi minor. Nu ţi-a cerut niciodată nimeni nimic! Datorită domnului pe care îl vezi aici, nu te-am costat nici un gologan şi nu-ţi datorez nici un fel de recunoştinţă; aşa că, vezi-ţi de treaba dumitale.

Clapart, auzind această apostrofă, se întoarse în fotoliul lui de la gura sobei. Raţionamentul secretarului-doi şi furia interioară a tânărului de douăzeci de ani, care tocmai primise o lecţie de la prietenul său Godeschal, impuseră pentru totdeauna tăcere imbecilităţii bolnavului.

— O atracţie în faţa căreia aţi fi sucombat exact ca mine când aveaţi vârsta mea, îi zise Oscar lui Moreau, m-a făcut să comit o greşeală pe care Desroches o găseşte gravă şi care nu-i decât un păcat neînsemnat. Mă condamnă mai mult pentru că am luat-o pe Florentine de la teatrul Gaâté drept o marchiză, şi nişte artiste drept femei onorabile, decât că am pierdut o mie cinci sute de franci în timpul unui chefuleţ unde toată lumea, chiar şi Godeschal, era cherchelit. De data asta, cel puţin, n-am făcut rău nimănui în afară de mine însumi. M-am lecuit. Dacă vreţi să mă ajutaţi, domnule Moreau, vă jur că cei şase ani, în timpul cărora trebuie să rămân stagiar înainte de a putea să deschid un Birou de avocatură, se vor petrece fără…

— Opreşte-te, zise Moreau, am trei copii şi nu pot să mă angajez la nimic…

— Lasă, nu-i nimic, îi spuse doamna Clapart fiului său, aruncând o privire de reproş lui Moreau, unchiul tău Cardot…

— Nu mai am nici un fel de unchi Cardot, răspunse Oscar povestind scena din strada Vendôme.

Doamna Clapart, care simţi că i se moaie picioarele sub greutatea corpului, căzu ca fulgerată pe un scaun din sufragerie.

— Toate nenorocirile vin deodată!.. zise ea leşinând.

Moreau o luă în braţe pe biata mamă şi o aşeză pe un pat din dormitor. Oscar rămase nemişcat, ca trăsnit.

— Nu-ţi mai rămâne decât să te faci soldat, spuse speculatorul de terenuri revenind la Oscar. Neghiobul ăsta de Clapart n-o duce mai mult de trei luni, mama ta rămâne fără nici un fel de rentă, aşa că eu trebuie să păstrez pentru ea puţinul care a mai rămas. Aşa ceva îmi era imposibil să-ţi spun în faţa mamei tale. Când vei fi soldat, vei mânca pâine şi vei cugeta cum e viaţa pentru copiii fără avere.

— Poate am noroc la sorţi, zise Oscar.

— Şi ce-i cu asta? Mama ta şi-a îndeplinit cu prisosinţă îndatoririle de mamă faţă de tine: te-a ţinut în şcoli, te-a pus pe drumul cel bun, l-ai părăsit, ce vrei să mai încerci? Fără bani, nu se poate face nimic, acum ştii şi tu asta; şi nu eşti omul care să înceapă o meserie renunţând la haine bune şi îmbrăcând o salopetă de salahor sau de muncitor. Şi-apoi, maică-ta te iubeşte, vrei s-o omori? Ar muri dacă te-ar vedea cazând atât de jos.

Oscar se aşeză şi nu-şi mai putu ţine lacrimile, care curseră din belşug. Înţelegea astăzi limbajul acesta, atât de cu totul de neînţeles când comisese prima greşeală.

— Oamenii fără avere trebuie să fie perfecţi! zise Moreau, fără să bănuiască profunzimea acestei sentinţe crude.

— Soarta mea se va decide curând, poimâine recrutez, răspunse Oscar. Din clipa aceea îmi voi hotărî singur soarta.

Moreau, dezolat în pofida atitudinii sale severe, lăsă familia din strada Cerisaie pradă disperării. După trei zile, Oscar trase la sorţi numărul douăzeci şi şapte190. În interesul acestui băiat necăjit, fostul intendent de la Presles avu îndrăzneala să ceară protecţia domnului conte de Sérisy pentru a-l încorpora pe Oscar la cavalerie. Or, fiul ministrului de Stat fiind clasat printre ultimii la terminarea

Şcolii Politehnice, intrase prin protecţie ca sublocotenent în regimentul de cavalerie al ducelui de Maufrigneuse. Oscar avu deci, în nenorocirea sa, mângâierea de a fi încorporat, în urma recomandării contelui de Sérisy, în acest falnic regiment, cu promisiunea de a fi promovat furier după un an. Astfel hazardul îl puse pe ex-secretar sub comanda fiului domnului de Sérisy.

După ce zăcu câteva zile, atât de puternic fusese zguduită de aceste catastrofe, doamna Clapart începu să fie devorată de anumite remuşcări care le cuprind pe mamele a căror conduită a fost odinioară uşuratică şi care odată ajunse la bătrâneţe înclină spre pocăinţă. Se socotea o fiinţă blestemată. Atribuia mizeriile celei de a două căsătorii şi nenorocirile fiului ci unei răzbunări a lui Dumnezeu care o făcea să ispăşească greşelile şi plăcerile tinereţii. Această opinie deveni în curând certitudine pentru ea. Biata mamă se duse să se spovedească, prima oară după patruzeci de ani, la vicarul de la Saint-Paul, abatele Gaudron, care o împinse spre practicarea a tot felul de devoţiuni. Dar un suflet atât de chinuit şi atât de plin de dragoste ca acela al doamnei Clapart era firesc să devină, fără nici un efort, pios. Fosta Aspasia din vremea Directoratului voia să-şi răscumpere păcatele pentru a atrage binecuvântarea lui Dumnezeu asupra capului bietului Oscar; se dedică deci curând practicilor şi operelor celei mai zeloase caităţi. Ea crezu că atrăsese atenţia Cerului după ce reuşise să-l salveze pe domnul Clapart, care, graţie îngrijirilor sale, trăi ca s-o chinuiască; dar dori să vadă, în manifestările de tiranie ale acestui om slab de minte, încercările la care o supunea Mâna care mângâie pedepsind. Oscar, de altfel, se comportă atât de desăvârşit, încât în 1830 era plutonier major cu încartiruirea în compania vicontelui de Sérisy, ceea ce echivala cu gradul de sublocotenent în regiment de linie, regimentul ducelui de Maufrigneuse aparţinând gărzii-regale. Oscar Husson avea atunci douăzeci şi cinci de ani. Întrucât garda-regală îşi avea mereu garnizoana la

Paris sau pe o rază de treizeci de leghe de capitală, venea să-şi vadă mama din când în când, şi aceasta îi împărtăşea durerea, deoarece era destul de isteţ ca să înţeleagă că nu va fi niciodată ofiţer. Pe vremea aceea, gradele în cavalerie aproape că erau cuvenite de drept fiilor mai mici ai familiilor nobile, şi oamenii fără particulă de nobleţe la numele lor avansau cu dificultate. Toată ambiţia lui Oscar era să părăsească garda şi să fie numit sublocotenent într-un regiment de linie. În luna februarie 1830, doamna Clapart obţinu prin abatele Gaudron, devenit paroli la Saint-Paul, protecţia soţiei prinţului moştenitor şi Oscar fu avansat sublocotenent.

Deşi după aparenţe ambiţiosul Oscar părea să fie excesiv de devotat Burbonilor, în fundul sufletului fostul secretar era liberal. De aceea, în bătălia din 1830, trecu de partea poporului. Faptul, a cărui importanţă s-a datorat mai ales momentului în care s-a petrecut, atrase atenţia opiniei publice asupra lui Oscar. În entuziasmul triumfului, în luna august, Oscar, avansat locotenent, primi crucea Legiunii de onoare şi obţinu să fie ataşat ca aghiotant al lui La Fayette care îl avansă la gradul de căpitan în 1832. Când amatorul celei mai bune dintre republici191 fu destituit de la comanda supremă a gărzilor naţionale ale regatului, Oscar Husson, al cărui devotament faţă de nouă dinastie era fanatic, fu numit comandant de escadron într-un regiment trimis în Africa, cu prilejul primei expediţii întreprinse de prinţul regal192. Se întâmpla că vicontele de Sérisy să fie locotenent-colonel în acest regiment. În lupta nefericită de la Macta193, când a trebuit să fie cedat terenul arabilor, domnul de Sérisy rămase rănit sub calul său mort. Oscar spuse atunci escadronului său:

— Domnilor, înseamnă să mergem la moarte, dar nu trebuie să-l părăsim pe colonelul nostru…

Se aruncă primul asupra arabilor, şi oamenii săi, electrizaţi, îl urmară. Arabii, în primul moment de surpriză pe care le-o provocă acest contraatac furios, îi îngăduiră lui

Oscar să-l ia pe viconte şi să-l urce pe calul său, fugind apoi în galop întins, deşi în această operaţie, întreprinsă în mijlocul unei cumplite lupte corp la corp, primi două lovituri de iatagan în braţul stâng. Frumoasa comportare a lui Oscar fu recompensată prin crucea de ofiţer al Legiunii de onoare şi prin avansarea la gradul de locotenent-colonel. Se dărui trup şi suflet îngrijirii afectuoase a vicontelui de Sérisy pe care mama sa veni să-l vadă şi care muri, după cum se ştie, la Toulon, din cauza rănilor. Contesa de Sérisy nu-l mai despărţise pe fiul său de acela care, după ce-l smulsese din mâinile arabilor, continua să-l îngrijească atât de devotat. Oscar era atât de grav rănit, încât amputarea braţului stâng fu socotită ca necesară de către chirurgul pe care contesa îl trimisese la fiul său.

Contele de Sérisy îl iertă aşadar pe Oscar de prostiile comise în călătoria la Presles, socotindu-se chiar a-i fi dator după ce îşi înmormântase fiul, fiu unic, în capela castelului Sérisy.

La mult timp după afacerea de la Macta, o doamnă bătrână îmbrăcată în negru, dând braţul unui bărbat de treizeci şi patru de ani, şi în care trecătorii puteau recunoaşte cu uşurinţă pe ofiţerul pensionar, mai ales că îi lipsea un braţ şi purta rozeta Legiunii de onoare la butonieră, se oprise, la opt dimineaţa, în luna mai, sub porticul hanului Leul-de-Argint, strada foburgului Saint-Denis, aşteptând fără îndoială plecarea unei diligenţe. Desigur, Pierrotin, antreprenorul serviciilor de transport din valea râului Oise, şi pe care o deservea trecând prin Saint-Leu-Taverny şi L'Isle-Adam până la Beaumont, cu greu ar fi putut recunoaşte în acest ofiţer cu tenul bronzat pe micul Oscar Husson, pe care îl dusese odinioară la Presles. Doamna Clapart, în sfârşit văduvă, era tot atât de nerecunoscut ca şi fiul său. Clapart, una dintre victimele atentatului lui Fieschi194, îi fusese de mai mult folos soţiei prin moarte decât prin întreaga lui viaţă. Fireşte, trândavul gură-cască de Clapart se proţăpise pe bulevardul lui,

Temple, casă privească legiunea lui defilând. Biata şi pioasa femeie se alesese deci cu o pensie viageră de o mie cinci sute de franci conform legii relative la victimele acelei maşini infernale.

Diligenţa, la care erau înhămaţi patru cai vânăt-rotat, care ar fi făcut cinste Mesageriilor Regale, era împărţită în cupeu, interior, rotondă şi imperială. Semăna întocmai cu diligenţele numite Gondole care fac concurenţă astăzi pe ruta Versailles celor două căi ferate195. Solidă şi totodată uşoară, bine întreţinută, capitonată cu un postav fin, albastru, împodobită cu storuri cu desene maure şi cu perne îmbrăcate în marochin roşu, Rândunica din Oise transporta nouăsprezece pasageri. Pierrotin, deşi în vârstă de cincizeci şi şase de ani, nu se prea schimbase. Îmbrăcat tot cu halat, sub care purta o haină neagră, fuma din pipa lui scurtă supraveghind pe cei doi funcţionari în livrea care încărcau nenumărate pachete pe vasta imperială a diligenţei sale.

— Locurile dumneavoastră au fost reţinute? îi întrebă el pe doamna Clapart şi pe Oscar, examinându-i ca un om care parcă încearcă să-şi amintească ceva.

— Da, două locuri în interior pe numele lui Belle-Jambe, servitorul meu, răspunse Oscar, trebuie să le fi reţinut când a plecat ieri-seară.

— A! domnul este noul perceptor din Beaumont, zise Fierrotin, dumneavoastră îl înlocuiţi pe nepotul domnului Margueron…

— Da, răspunse Oscar strângând-o de braţ pe mama sa care se pregătea să vorbească.

La rândul său ofiţerul dorea să rămână necunoscut câtăva vreme.

În clipa aceea, Oscar tresări auzind vocea lui Georges Marest care striga din stradă: Pierrotin, mai ai vreun loc?

— Mi se pare că ai putea foarte bine să spui „domnule” fără să ţi se rupă gura, răspunse antreprenorul Serviciilor de transport din valea Oisei.

De n-ar fi fost timbrul vocii, Oscar n-ar fi putut să-l recunoască pe mistificatorul care în două rânduri îi purtase atâta ghinion. Georges, aproape chel, nu mai avea decât trei sau patru şuviţe de păr pe deasupra urechilor, ciufulite cu grijă ca să deghizeze cât mai mult posibil nuditatea craniului. O corpolenţă prost plasată, o burtă diformă alterau proporţiile odinioară atât de elegante ale ex-tânărului frumos. Devenit aproape josnic ca înfăţişare şi ţinută, Georges oglindea perfect dezastrele amorului196 şi ale unei vieţi de desfrâu neîntrerupt, prin tenul atins de cuperoză şi trăsăturile îngreuiate şi parcă impregnate de vin. Ochii îşi pierduseră strălucirea, vioiciunea aceea a tinereţii pe care obişnuinţa de a fi înţelept sau de a studia au puterea să o păstreze. Georges, îmbrăcat ca un om nepăsător faţă de ţinuta sa, purta nişte pantaloni cu supieuri, dar ponosiţi, a căror croială ar fi cerut cizme lăcuite. Cizmele cu talpă groasă, nelustruite, erau în vârstă de mai bine de trei trimestre; ceea ce la Paris echivala cu trei ani în altă parte. O jiletcă obosită, cu cravată înnodată pretenţios, deşi era un fular vechi, scotea în relief genul de mizerie ascunsă căruia îi căzuse pradă un fost dandy197. În sfârşit, Georges se arăta la ora aceea matinală în frac în loc să fie în redingotă, diagnosticul sigur al unei mizerii reale! Fracul acesta, care trebuie să fi văzut multe baluri, trecuse, ca şi stăpânul său, de la belşugul pe care îl reprezenta odinioară, la o muncă zilnică. Cusăturile postavului negru ofereau privirii dungi albicioase, gulerul era slinos, uzura zdrenţuise marginile manşetelor care aveau forma unor dinţi de lup. Şi Georges îndrăznea să atragă atenţia prin nişte mănuşi galbene, cam murdare ce-i drept, iar pe una dintre ele ieşea în relief un inel cu o şevalieră neagră. În jurul cravatei, trecută printr-un inel de aur pretenţios, se răsucea un lanţ de mătase imitând firele de păr şi de care atârna fără îndoială un ceas. Pălăria, deşi pusă destul de ştrengăreşte, dezvăluia mai mult decât toate aceste simptome la un loc mizeria omului care nu mai este în stare

să dea pălărierului şaisprezece franci, când e silit să trăiască de pe o zi pe alta. Fostul amant de suflet al Florentinei agita un baston cu măciulie de argint cizelat, dar îngrozitor de deformat. Pantalonul albastru, jiletca de stofă zisă ecoseză, cravata de mătase albastră şi cămaşa din stambă reiată în dungi roz exprimau, în mijlocul atâtor ruine, o atare dorinţă de a părea cineva, încât acest contrast constituia nu numai un spectacol, ci şi o învăţătură.

— Aici a ajuns Georges? se întrebă Oscar, un om pe care l-am lăsat bogat, cu o rentă de treizeci de mii de livre.

— Domnul de Pierrotin mai are încă locuri în cupeu? întrebă ironic Georges.

— Nu, cupeul este luat de un pair al Franţei, ginerele domnului Moreau, domnul baron de Canalis198, soţia şi soacra sa. Nu mai am decât un loc înăuntru.

— La naiba! s-ar părea că sub toate guvernele pairii Franţei călătoresc cu diligenţele lui Pierrotin. Iau locul dinăuntru, răspunse Georges, care îşi aminti întâmplarea cu domnul de Sérisy.

Aruncă o privire scrutătoare asupra lui Oscar şi a văduvei şi nu recunoscu nici pe fiu, nici pe mamă. Oscar avea tenul bronzat de soarele Africii, mustaţa era excesiv de stufoasă şi favoriţii foarte laţi; chipul supt şi trăsăturile pronunţate se potriveau cu ţinuta sa militară. Rozeta de ofiţer al Legiunii de onoare, braţul lipsă, severitatea costumului, totul ar fi derutat amintirile lui Georges, dacă ar mai fi avut vreo amintire despre fosta lui victimă. Cât despre doamna Clapart, pe care Georges abia o zărise odinioară, cei zece ani consacraţi celor mai severe exerciţii spirituale o transformaseră. Nimeni n-ar fi bănuit că înfăţişarea aceasta de călugăriţă-infirmieră ascundea pe una dintre Aspaziile epocii 1797.

Un bătrân enorm, îmbrăcat simplu, însă ca un om înstărit, şi în care Oscar îl recunoscu pe moş Léger, sosi încet şi greoi; îl salută familiar pe Pierrotin care părea că-i poartă respectul cuvenit, în toate ţările, milionarilor.

— Hei! uite-l şi pe moş Léger! din ce în ce mai cu greutate, exclamă Georges.

— Cu cine am onoarea să vorbesc? întrebă moş Léger pe un ton sec.

— Cum? nu-l mai recunoşti pe colonelul Georges, prietenul lui Ali-Paşa? N-am călătorit noi împreună într-o anume zi, pe când contele de Sérisy călătorea incognito?

Una dintre prostiile oamenilor care au decăzut este că vor să-i recunoască pe oameni şi că vor să se facă recunoscuţi.

— V-aţi schimbat mult, răspunse bătrânul speculator de terenuri, devenit de două ori milionar.

— Toate se schimbă, zise Georges. Gândeşte-te dacă hanul Leul-de-Argint şi trăsura lui Pierrotin mai sunt cele care erau acum paisprezece ani.

— Pierrotin are acum în exclusivitate Mesageriile de pe valea Oisei şi a pus în circulaţie diligenţe frumoase, răspunse domnul Léger. E om înstărit, la Beaumont, unde opresc diligenţele, e stăpânul unui han şi tot acolo are o nevastă şi o fată care ştiu cum să se poarte în lume…

Un bătrân de vreo şaptezeci de ani coborî din han şi se alătură călătorilor care aşteptau clipa când trebuiau să se urce în diligenţă.

— Hai, papa Reybert, zise Léger, nu mai aşteptăm decât persoana aceea importantă a dumitale.

— Iată-l, zise intendentul contelui de Sérisy arătându-l pe Joseph Bridau.

Nici Georges, nici Oscar nu putură să-l recunoască pe pictorul celebru, căci avea figura aceea frământată, atât de celebră199, şi ţinuta sa trăda siguranţa pe care ţi-o dă succesul. Redingota lui neagră era împodobită cu panglica Legiunii de onoare. Ţinuta, excesiv de îngrijită, arăta că este invitat la vreo serbare câmpenească.

În acest moment, un funcţionar, ţinând o hârtie în mână, ieşi dintr-un birou construit în fosta bucătărie a Leului-de-Argint şi se aşează în faţa cupeului gol.

— Domnul şi doamna de Canalis, trei locuri! strigă el.

Intră în interior şi strigă pe rând numele pasagerilor:

— Domnul Belle-Jambe, două locuri. Domnul de Reybert, trei locuri. Domnul… numele dumneavoastră? îl întrebă el pe Georges.

— Georges Marest, răspunse cu glas scăzut omul acesta decăzut.

Funcţionarul merse spre rotonda lângă care se înghesuiau doici, ţărani şi mici prăvăliaşi care îşi luau rămas bun; după ce-i înghesui pe cei şase călători, funcţionarul strigă pe nume şase tineri care se urcară pe bancheta imperialei şi zise:

— Circulă!.. în loc de alt ordin de plecare. Pierrotin se aşează alături de vizitiul său, un tânăr îmbrăcat în halat care, la rândul său, strigă la cai: Dii!

Diligenţa, trasă de patru cai cumpăraţi la Roye, urcă în trap mărunt panta foburgului Saint-Denis; dar odată ajunsă deasupra localităţii Saint-Laurent, o ţinu la drum întins ca o diligenţă poştală până la Saint-Denis, în patruzeci de minute. Nici nu se opri la hanul cu plăcinte şi, lăsând la stânga Saint-Denis, o luă pe drumul văii Montmorency.

Abia după cotitura aceea, Georges sparse tăcerea pe care călătorii o păstraseră până atunci, observându-se unii pe alţii.

— Merge mai bine decât acum cinsprezece ani, nu-i aşa, moş Léger?

— Oamenii au amabilitatea să-mi spună domnul Léger, răspunse milionarul.

— Păi ăsta e mucalitul nostru din prima mea călătorie la Presles, strigă Joseph Bridau. Ei, ia zi! ai mai făcut şi alte campanii în Asia, Africa, sau America? întrebă marele pictor.

— Drace! am făcut Revoluţia din Iulie, şi-a fost destul, căci m-a ruinat…

— Aha! ai făcut Revoluţia din Iulie, zise pictorul. Nici nu mă miră, pentru că n-am vrut niciodată să cred, cum mi se spunea, că s-a făcut singură-singurică.

— Cum se întâlnesc din nou oamenii, zise domnul Léger privind pe domnul de Reybert. Uite, papa Reybert, ăsta-i secretarul de notar, datorită căruia ai primit administrarea bunurilor casei de Sérisy…

— Mai lipseşte doar Mistigris, acum celebru sub numele de Léon de Lora şi tânărul acela destul de prost ca să-i poată vorbi contelui despre boala de piele de care s-a vindecat până la urmă, şi despre soţia lui, pe care până la urmă a părăsit-o, ca să moară în pace, zise Joseph Bridau.

— Mai lipseşte şi domnul conte, zise Reybert.

— Oh! zise cu melancolie Joseph Bridau, cred că ultima călătorie pe care o va face va fi aceea de la Presles la d'Isle Adam, ca să asiste la ceremonia căsătoriei mele.

— Se mai plimbă încă în trăsură prin parcul său, zise bătrânul Reybert.

— Soţia lui vine des să-l vadă? întrebă Léger.

— O dată pe lună, zise Reybert. Tot Parisul îi place ei mai mult; şi-a măritat, în septembrie trecut, pe nepoata sa, domnişoara de Rouvre, asupra căreia şi-a revărsat toată afecţiunea, cu un tânăr polonez foarte bogat, contele Laginski200.

— Şi cui îi va reveni averea domnului de Sérisy? întrebă doamna Clapart.

— Soţiei sale, care îl va înmormânta, răspunse Georges. Contesa se ţine încă foarte bine pentru o femeie de cincizeci şi patru de ani, e tot aşa de elegantă; şi, de la distanţă, îţi dă încă iluzia…

— Îţi va da multă vreme iluzia, zise atunci Léger care părea că vrea să se răzbune pe mistificatorul său.

— O respect, îi răspunse Georges lui moş Léger. Dar, apropo, ce s-a mai întâmplat cu administratorul acela care, pe vremuri, a fost dat afară?

— Moreau? continuă Léger, păi e deputat de Oise.

— Ah! e faimosul centrist! Moreau din Oise.

— Da, continuă Léger, domnul Moreau din Oise. S-a străduit ceva mai mult decât dumneata pentru Revoluţia

din Iulie şi până la urmă a cumpărat splendida moşie de la Pointel, între Presles şi Beaumont.

— Oh! lângă aceea pe care o administra, lângă aceea a fostului său stăpân, asta-i ceva de prost gust, zise Georges.

— Nu vorbi aşa de tare, zise domnul de Reybert, pentru că doamna Moreau şi fiica sa, baroneasa de Canalis, sunt, ca şi ginerele său, fostul ministru, în cupeu.

— Ce dotă o fi dat ca s-o căsătorească pe fiica sa cu marele nostru orator?

— Cam în jur de două milioane, zise moş Léger.

— Avea gust pentru milioane, zise Georges zâmbind şi continuă cu glas scăzut: a început să se chivernisească încă de la Presles…

— Nu mai vorbiţi nimic despre domnul Moreau, interveni cu bruscheţe Oscar. Mi se pare că ar fi trebuit să fi învăţat că în vehiculele publice trebuie să taci.

Joseph Bridau îl privi câteva secunde pe ofiţerul ciung şi exclamă:

— Domnul nu este ambasador, dar rozeta să ne spune destul despre drumul lung pe care l-a făcut, şi în mod nobil, căci fratele meu şi generalul Giroudeau l-au citat deseori în rapoartele lor…

— Oscar Husson? exclamă Georges. Pe cuvântul meu, dacă nu ţi-aş fi auzit glasul, nu te-aş mai fi cunoscut.

— Ah! sunteţi domnul care l-a smuls cu atâta curaj pe vicontele Jules de Sérisy din mâinile arabilor? întrebă Reybert, şi pe care domnul conte l-a făcut să obţină percepţia de la Beaumont, în aşteptarea administraţiei financiare de la Pontoise?..

— Da, domnule, zise Oscar.

— Atunci, domnule, zise marele pictor, îmi veţi face onoarea să asistaţi la căsătoria mea la L'Isle-Adam.

— Cu cine vă căsătoriţi? întrebă Oscar.

— Cu domnişoara Léger, nepoata domnului de Reybert. E o căsătorie pe care domnul conte de Sérisy a binevoit să o pregătească pentru mine; îi datoram foarte mult şi ca artist;

dar, înainte de a muri, a dorit să se ocupe de bunăstarea mea, la care nici nu mă gândisem…

— Moş Léger s-a căsătorit deci… zise Georges.

— Cu fiica mea, răspunse domnul de Reybert, şi fără dotă.

— A avut copii?

— O fiică. E prea destul pentru un bărbat care era văduv şi fără copii, răspunse moş Léger. Ca şi Moreau, asociatul meu, voi avea ca ginere un om celebru.

— Şi, zise Georges, luând un aer aproape respectuos cu moş Léger, locuiţi tot la L'Isle-Adam?

— Da, am cumpărat Cassan.

— Oh! perfect, sunt fericit că m-am hotărât să fac astăzi valea Oisei, zise Georges. Puteţi să-mi fiţi de folos, domnilor.

— Cu ce? întrebă domnul Léger.

— Păi, uitaţi-vă, zise Georges. Sunt funcţionar la Espérance, o societate care tocmai s-a înfiinţat şi ale cărei statute vor fi aprobate printr-o ordonanţă regală. Această instituţie dă, după zece ani, dote fetelor, rente viagere bătrânilor: plăteşte şcolarizarea copiilor; se însărcinează, în sfârşit, cu buna-stare a tuturor…

— Cred, zise moş Léger zâmbind. Într-un cuvânt, eşti agent de asigurări.

— Nu, domnule. Sunt inspector general, însărcinat să numesc corespondenţi şi agenţi ai Companiei în toată Franţa, şi acţionez aşteptând să fie aleşi agenţii, pentru că e un lucru pe cât de delicat pe atât de dificil să găseşti oameni cinstiţi…

— Dar cum de ţi-ai pierdut renta de treizeci de mii de livre? îl întrebă Oscar pe Georges.

— Cum ţi-ai pierdut şi dumneata braţul, răspunse sec fostul secretar de notar fostului secretar de avocat.

— Ai făcut aşadar vreo acţiune strălucitoare cu averea dumitale? zise Oscar cu o ironie amestecată cu răutate.

— Pe cuvântul meu! din nefericire, am făcut mult prea multe… acţiuni, am şi de vânzare.

Ajunseseră la Saint-Leu-Taverny unde toţi călătorii coborau în timp ce se schimbau caii. Oscar admira vioiciunea pe care o desfăşura Pierrotin scoţând din cârlige şleaurile de la orcicul diligentei în timp ce vizitiul desfăcea dârlogii cailor înaintaşi.

„Bietul Pierrotin, se gândi el, a rămas ca mine, nu prea suspus în viaţă. Georges a căzut în mizerie. Toţi ceilalţi, datorită Speculaţiei financiare şi Talentului, au făcut avere…”

— Luăm masa aici, Pierrotin? întrebă Oscar cu glas tare, bătându-l pe umeri pe mesager.

— Nu sunt eu vizitiul, zise Pierrotin.

— Dar ce eşti? întrebă colonelul Husson.

— Antreprenorul, răspunse Pierrotin.

— Hai, nu te supăra pe Cunoştinţele vechi, zise Oscar arătându-i-o pe mama sa şi fără să părăsească aerul protector. N-o mai recunoşti pe doamna Clapart?

Era cu atât mai frumos din partea lui Oscar să o prezinte pe mama sa lui Pierrotin, cu cât în acel moment doamna Moreau din Oise, coborâtă din cupeu, îi privi dispreţuitor pe Oscar şi pe mama lui auzind acest nume.

— Pe cuvântul meu, doamnă, nu v-aş mai fi cunoscut, nici pe dumneavoastră, domnule. Se pare că lucrurile se încing rău în Africa, nu-i aşa?..

Felul în care Pierrotin îi inspira milă lui Oscar fu ultima greşeală pe care vanitatea îl făcu pe eroul acestei Scene să o comită, şi fu din nou pedepsit, dar eu destulă blândeţe. Şi iată cum:

La două luni după instalarea sa la Beaumont-sur-Oise, Oscar îi făcea curte domnişoarei Georgette Pierrotin, a cărei dotă era de o sută cincizeci de mii de franci, şi se căsători cu fiica antreprenorului Mesageriilor din Oise spre sfârşitul iernii 1838.

Aventura călătoriei la Presles îi dăduse lui Oscar discreţie, serata de la Florentine îi consolidase cinstea, asprimile carierei militare îl învăţaseră ierarhia socială şi supunerea

în faţa sorţii. Devenit înţelept şi capabil, fu fericit. Înaintea morţii sale, contele de Sérisy obţinu pentru Oscar administraţia financiară de la Pontoise. Protecţia domnului Moreau din Oise, aceea a domnului baron de Canalis, care, mai devreme sau mai târziu, va redeveni ministru201, asigurară o Percepţie Generală domnului Husson, în care familia Camusot recunoscu acum o rudă.

Oscar este un om obişnuit, blând, fără pretenţii, modest şi ţinându-se mereu, ca şi guvernul său, pe o corectă cale de mijloc202. El nu stârneşte nici invidie nici dispreţ. În sfârşit, este burghezul modern.

Paris, februarie 1842

SFÂRŞIT

1 Laure Surville (1800-1871), sora lui Balzac, confidenta sa preferată în anii tinereţii, a fost de timpuriu atrasă de literatură. Sub pseudonimul Lélio, a colaborat, începând din 1840, la Journal des enfants, publicând mai multe povestiri, reunite în 1854 în volumul Le Compagnon du foyer, printre care se afla şi nuvela Le Voyage en coucou, care i-a sugerat lui Balzac subiectul romanului Un début dans la vie (vezi Nota introductivă), dedicat Laurei. Încă din 1835, Balzac dedicase romanul Les Proscrits „Almae sorori”. După moartea fratelui său, Laure Survilie a publicat, în 1858, cartea Balzac, sa vie et ses oeuvres d'aprčs sa correspondance.

2 Coucou, după Dictionnaire de-l'Académie (1835), era o trăsură publică „având patru sau şase locuri, care parcurge împrejurimile Parisului”. După Petit Robert (1977), în 1800 acest cuvânt însemna „veche trăsură publică cu două roţi”.

3 De-a lungul grădinii Tuileries. (Nota ed.fr.)

4 Messageries Touchard, mesagerii situate în rue du Faubourg Saint-Denis, nr. 50, menţionate în Almanach du commerce (1822). (Nota ed.fr.)

5 Primele omnibuze au început să circule la Paris în 1826. (Nota ed.fr.)

6 Joc de cuvinte de la cuvântul coucou, al cărui prim înţeles este de cuc (pasăre), dar care însemna şi trăsură publică (fr.)

7 Cuvier (Georges) – naturalist francez (1769-1832) – creator al anatomiei comparate şi al paleontologiei. Bazându-se pe principiul subordonării şi pe cel al corelaţiei formelor, a reuşit să reconstituie, pe baza câtorva resturi de oase găsite, specii dispărute de animale. Cuvier şi descoperirile lui apăreau ca noutăţi foarte curioase pe vremea lui Balzac.

8 în text: passe-deboul, autorizaţie dată unui negustor sau mesager de a introduce, fără a plăti concesiune, mărfuri în tranzit într-un oraş, unde nu puteau fi vândute, nici descărcate. (Nota ed.fr.)

9 Familia Toulouse, comisionari pentru trăsuri, în Faubourg Saint-Denis, nr. 71. (Nota ed.fr.)

10 Scriitorul Auguste Villiers de L'Isle-Adam (1838-1889), autor de povestiri (Contes cruels, 1883), romane şi drame (Axei), se pretindea (se pare că pe nedrept) descendentul unei vechi familii aristocratice originară din valea râului Oise.

11 L'Isle-Adam devenise în 1651 patrimoniul lui Armand de Conti (1629-1666), fiul cel mic al prinţesei de Conde (Charlotte de Montmorency, căsătorită cu Henric II de Bourbon, prinţ de Conde).

12 Mesagerii de categoria întâi erau cei care parcurgeau distanţa lungi şi purtau o uniformă consacrată. (Nota ed.fr.)

13 Din 1815, după a doua abdicare a lui Napoleon I.

14 În text: faire la queue (a quelqu'un), poP. Şi fiG. A înşela pe cineva, a-i stoarce bani (Littre).

15 Celălalt mesager, care pleacă din L'Isle-Adam când Pierrotin pleacă din Paris şi se încrucişează cu el.

16 auvergnat – locuitor din Auvergne – regiune muntoasă din Franţa.

17 scuzi – traduce cuvântul francez ecus = veche monedă de argint, valorând în mod obişnuit cam 3 franci.

18 Presles, localitate din departamentul Seine-et-Oise, între pădurea L'Isle-Adam şi pădurea Cameile, centru de vilegiatură.

19 în text: attelage a la Daumont, atelaj cu doi cai, având pe cel din stânga un vizitiu. (Nota ed.fr.)

20 pair al Franţei – membru al Camerei aristocratice, create în 1814, pentru a neutraliza camera deputaţilor; „pair”-ii erau numiţi de rege pe viaţă, cu oarecare schimbări. Camera pairilor a durat până la 1848.

21 înaintează, situaţia se va ameliora fără încetare (lat.)

22 Secţiune a Consiliului privat al regelui.

23 Conseil des Cinq-Cents, adunare legislativă care, împreună cu Conseil des Anciens, a fost instituită prin Constituţia anului III, adoptată în 1795. Era format din cinci sute de membri aleşi prin sufragiu censitar şi reînnoiţi câte o treime în fiecare an. A fost desfiinţat după lovitura de Stat din 18 Brumar.

2418 Brumar (9 noiembrie 1799), zi în care Napoleon Bonaparte, după întoarcerea din Egipt, a răsturnat Directoratul, obligând să voteze cele două Consilii (Conseil des Anciens şi Conseil des Cinq-Cenis), şi l-a înlocuit cu Consulatul, format din trei consuli, Bonapartc, Sieycs şi Ducos, consiliile fiind înlocuite prin două comisii însărcinate cu revizuirea constituţiei.

25 Exemplu de fuzionare a claselor în timpul imperiului. Gaubert este un nume fictiv: Balzac practică frecvent procedeul fuziunii dintre lumea reală şi lumea fictivă creată de el. (Nota ed.fr.)

26 Referire la ultima perioadă a domniei lui Napoleon I, între 10 martie şi 22 iunie 1815 (Les Cent-Jours). La 1

martie 1815, Napoleon a părăsit insula Elba unde fusese exilat după prima sa abdicare şi a debarcat în Franţa, la Golfe-Juan, lângă Marsilia, câştigând de partea sa trupele trimise să-l aresteze şi populaţia care l-a întâmpinat cu entuziasm pe tot traseul până la Paris, unde a sosit la 20 martie, în timp ce Ludovic al XVIII-lea fugea în Belgia, la Gand.

27 Ordre royal et militaire de Saint-Louis şi Ordre de la Légion d'Honneur.

28 Balzac pare să sugereze că Sérisy (care are un fiu) a devenit impotent. (Nota ed.fr.)

29 O dermatoză, descrisă mai jos, având drept cauză excesul de muncă.

30 Personajul balzacian Alexandre Crottat, notar, apare ca personaj secundar în romanele Le Colonel Chabert, César Birotteau, La Femme de trenţe ans, Le Cousin Pons, Les Paysans, Melmoth réconcilié. (vezi Addenda)

31 În text: avoué, avocat (officier ministériel) însărcinat să reprezinte părţile în faţa unui tribunal, să întocmească acte de procedură etc. În timpul studiilor de drept, Balzac a lucrat ca secretar în biroul de avocatură al lui J.- B. Guillonet-Merville (1816-1818) şi al lui Victor Passez (1818), însuşindu-şi legile şi procedura juridică. Personajul balzacian Derville, avocatul multor personaje din La Comédie humaine, apare în nuvelele Gobseck, Le Colonel Chabert şi în numeroase romane (Une ténébreuse affaire, César Birotteau, Splendeurs et misčres des curtisanes, Les Employés, Ursule Mirouët, La Maison Nucingen etc.). (vezi Addenda)

32 Personajul balzacian Grindot, arhitect din Paris, apare în romanul César Birotteau şi, ca personaj episodic în alte romane din La Comédie humaine (La Rabouilleuse, Illusions perdues, Splendeurs et misčres des courtisanes, Béatrix, La Cousine Bette etc.).

33 Le Grand-Livre, cartea datoriei publice

34 Colegiu (astăzi liceu) al familiilor înstărite, unde fiul lui Ludovic-Filip a fost condiscipolul lui Alfred de Musset. (Nota eD. Fr.)

35 Jurnal de un liberalism moderat, întemeiat în 1819 şi animat de Benjamin Constant.

36 În text: rue de la Cerisaie, Beaulreillis, des Lions (fr.)

37 Până la punerea în circulaţie a timbrelor, care datează, în Franţa, din 1849, transportul scrisorilor, care costă scump când distanţa era lungă, era plătit de destinatar.

38 Le Directoire, Directoratul, putere executivă instituită prin Constituţia anului III (august 1795), formată din cinci membri aleşi de cele două consilii (Conseil des Cinq Cents şi Conseil des Anciens) şi care se reînnoia cu o cincime în fiecare an. Numea miniştrii şi generalii. Primul Directorat a fost format din Barras, La Revellière-Lépeaux, Letourneur, Rewbell şi Sieyčs, care a demisionat în favoarea lui Carnot. Lovitura de Stat din 18 Brumar (9 noiembrie 1799) a marcat sfârşitul Directoratului şi începutul Consulatului condus de Napoleon Bonaparte (vezi notele 20 şi 21).

39 La 2 august 1802, un senatus-consult ratificat de plebiscit l-a numit pe Napoleon Bonaparte consul pe viaţă.

40 Aspasia, născută la Milet, celebră pentru frumuseţea şi spiritul său, prietena şi sfătuitoarea lui Pericle (a doua jumătate a sec. V î.e.n.)

41 Personajul balzacian Jean-Jerôme-Séverin Cardot, negustor, căsătorit cu o domnişoară Husson, mai apare în romanele La Maison la chat-qui-pelote, César Birotteau, La Rabouilleuse, Illusions perdues, La Muse du département. (vezi Addenda)

42 foburg – cartier.

43 Teatru situat până în 1827 pe Boulevard du Temple, frecventat de un public popular, unde în timpul Restauraţiei se jucau vodeviluri. (Nota eD. Fr.)

44 nec plus ultra – Până aici; dincolo nu se mai poate! (L. Lat.) Inscripţie care indică sfârşitul pământului. Formula iniţială nec plus ultra a fost vechea deviză a Spaniei. Se

foloseşte şi cu sensul de performanţă maximă, record sportiv, capitol care încheie o lucrare, specialist de maximă competenţă. (n.k.)

45 Doi mediocri aventurieri, evocaţi de Rousseau în Confessions (Cartea III).

46 Cântec la modă începând din 1817, satirizând un ordin scris care acuza scrierile lui Voltaire şi ale lui Rousseau de a fi „pervertit caracterul şi moravurile publice”. (Nota eD. Fr.)

47 Rapin – tânăr elev, ucenic într-un atelier de pictură (fr.).

48 Pseudonimul din tinereţe al pictorului Léon de Lora, personaj balzacian care mai apare în Les Comédiens sans le savoir ţi în numeroase alte romane din La Comédie humaine (La Rabouilleuse, Splendeurs et misčres des courtisanes, Les Secrets de la princesse de Cadignan, Honorine, La Cousine Bette, Béatrix, Petites Misčres de la vie conjugale). (vezi Addenda)

49 Acest călător care în timpul conversaţiei din coucou se dă drept cunoscutul pictor Hippolyte Schinner (vezi nuvela Punga), este, de fapt, Joseph Bridau, care va deveni un pictor celebru în universul Comediei umane, apărând în La Rabouilleuse şi în alte numeroase romane (Illusions perdues, Les Employés, Pierre Crassou, Entre savants, Modeste, Mignon, Mémoires de deux jeunes mariées, Ursule Mirou'čt, La Cousine Bette, Leţ Petits Bourgeois etc.). În portretul său fizic, Pierre Barbéris găseşte asemănări cu Delacroix, ceea ce nu presupune neapărat un model real pentru personajul lui Balzac.

50 Joc de cuvinte: La Cave, numele unei localităţi pe ruta spre L'Isle-Adam citată la începutul povestirii, înseamnă în limba franceză pivniţa, beciul.

51 Balzac se amuza deseori să deformeze proverbele (cf. Pensées, sujets, fragments), pentru a evoca atmosfera din atelierele de pictură sau din boema literară a vremii (Illusions perdues, La Rabouilleuse), sau pentru a sublinia lipsa de cultură a unui personaj (Madame Crémičre din

romanul Ursule Mirouët). În text: Le temps est un grand maigre, pentru Le temps est un grand maâtre.

52 în text: Paris n'a pas été bati dans un four, pentru Paris n'a pas été bati en un jour. (Paris ne s'est pas fait en un jour).

53 în text: Les bons comtes font les bons tamis, pentru Les bons comptes font les bons amis.

54 Referire ironică la Carta constituţională din iunie 1814, care pretindea că asigură egalitatea tuturor cetăţenilor, afirmaţie formală, dezminţită de realitatea socială a vremii.

55 Sistemul parlamentar.

56 Etienne, autor dramatic, apoi, în timpul Restauraţiei, ziarist al opoziţiei; Pierre-Jean de Beranger (1780-1857), poet şi şansonetist, autorul unor cântece de inspiraţie patriotică şi liberală, care i-au adus o imensă popularitate.

57 Membru al unei societăţi politice secrete italiene, care în secolul al XIX-lea lupta pentru libertatea naţională.

58 În anul 1822, când se petrec evenimentele povestite în roman, au avut loc numeroase procese politice. (Nota eD. Fr.)

59 Midiei Ney (1789-1815), mareşal al Franţei, s-a acoperit de glorie în războaiele Revoluţiei şi ale imperiului. Acuzat de trădare în timpul Restauraţiei, a fost condamnat la moarte de Curtea pair-ilor şi împuşcat.

60 Champ-d'Asile, colonie întemeiată pe ţărmurile Golfului Mexic, apoi în Alabama, de către foşti ofiţeri ai imperiului (1817-1819), care s-a soldat cu un eşec.

61 Victor Cousin (1792-1867), filosof şi om politic francez, fondatorul eclectismului spiritualist. Balzac i-a audiat cursurile la Sorbona în anii 1817-1818.

62 Byron – celebru poet englez (1788-1824).

63 Ali Paşa din Tepelene (1788-1822), paşă de Ianina. S-a declarat independent faţă de Poarta otomană (sultanul Mahmud), extinzându-şi autoritatea asupra unui teritoriu care cuprindea părţi din Grecia şi Albania. Asediat de turci la Ianina, a fost înfrânt şi ucis.

64 Joc de cuvinte: Levant, orient; Ponant, fund, fesă (în argou), dar şi occident.

65 Georges se îmbătrâneşte cu zece ani.

66 Hanau, oraş din Germania (Hesse), unde în octombrie 1813 Napoleon a obţinut o victorie împotriva armatei austro-bavareze.

67 Montereau, oraş din departamentul Seine-et-Marne. La 18 februarie 1814, Napoleon a alungat trupele austriece din oraş.

68 Colonelul Selves, după ce a făcut parte din administraţia napoleoniană, a intrat în 1815 în serviciul paşei din Egipt. Besson (1782-1837), locotenent de vas în timpul lui Napoleon, s-a stabilit în Egipt şi a devenit amiral. (Nota eD. Fr.)

69 Mehemet-Ali (Muhammad-Ali) (1769-1849), general turc de origine albaneză, viceregе al Egiptului. În 1811 a desfiinţat corpul mamelucilor, reorganizând armata şi flota turcă pe baze moderne.

70 Oraş din Rumelia.

71 Tabloul pictorului Horace Vernet (1789-1863), Le Massacre des Mameluks, a fost expus la Salonul din 1819.

72 în text: polacre, „un fel de navă latină cu pânze, care merge cu vâsle, folosită în Mediterana” (Dictionnaire de l'Academie, 1835).

73 în text: Czerni-Georges, Gheorghi Petrovic Karagheorghe (1770-1817), om politic sârb, a condus răscoala antiotomană (1804-1813). Înfrânt decisiv în 1813, a fost ucis din ordinul lui Milos Obrenovia.

74 o grizetă – fată din popor, muncitoare franceză, aşa numită din cauza rochiilor de stofă ieftină numită grisette, care constituiau îmbrăcămintea ei obişnuită.

75 Instituţie de divertisment, a devenit în timpul lui Ludovic ai XVI-lea La Grande Chaumičre, situată la întretăierea bulevardului Raspail cu bulevardul Montparnasse, unde mulţi studenţi veneau să danseze şi să

se amuze cu jocurile şi atracţiile instalate acolo. (Nota eD. Fr.)

76 Vezi nota 48.

77 Cartier burghez şi mic burghez prin excelenţă, pe care Balzac îl cunoştea bine deoarece trăise acolo cu părinţii săi, mama sa fiind fiică de negustori de postav din cartierul Marais.

78 Chosrew-Paşa (1769-1855), general şi om de stat turc, a devenit marele vizir al sultanului Mahmud, împotriva căruia se revoltase Ali Paşa din Tepelene.

79 Murat – cumnat al lui Napoleon I, Joachim Murat (1767-1815), a fost mareşal al Franţei şi rege al Neapolului între 1808 şi 1815.

80 Marele amiral turc. (Nota eD. Fr.)

81 Ducele de Rivičre (1763-1828), numit ambasador la Constantinopole în 1816, a fost rechemat în 1820. (Nota eD. Fr.)

82 Francisco Espoz y Mina (1781-1836), conducător al partizanilor spanioli, a luptat împotriva lui Napoleon, apoi a devenit comandantul trupelor constituţionale care s-au opus în 1823 lui Ferdinand al VII-lea şi corpului expediţionar francez.

83 Drapelul alb reprezenta, în timpul Restauraţiei, simbolul monarhiei. În 1830 a fost înlocuit cu drapelul tricolor, menţinut în 1848.

84 Se scrie mai degrabă Latakié. Tutun cultivat astăzi în Siria.

85 Începând din 1826-1827, statistică a fost popularizată în Franţa prin lucrările efectuate de Benoiston de Châteauneuf şi de baronul Dupin. (Nota eD. Fr.)

86 Textul exact al citatului din cartea lui Montesquieu L'Esprit des lois (1748) este: „Quand les sauvages de la Louisiane veulent avoir du fruit, ils coupent l'arbre au pied et cueillent le fruit. Voilŕ le gouvernement despotique” (I, 13).

87 Aluzie la uneltirile ultraregaliştilor pentru a organiza o lovitură de Stat împotriva Cartei constituţionale şi a regimului reprezentativ. (Nota eD. Fr.)

88 în text: Chaque échaudé craint Veau froide, pentru Chat échaudé craint l'eau froide.

89 Corpo di Bacco, imprecaţie în limba italiană: Pe Bacchus!

90 Suma de care dispunea regele pentru cheltuieli necesitate de funcţia sa.

91 în text: Abondance de chiens ne nuit pas, pentru Abondance de biens ne nuit pas.

92 Vezi nuvela Punga.

93 în text: Comme un notaire sur une jambe de bois, pentru Comme un cautčre sur une jambe de bois.

94 Pas d'argent, pas de suif, joc de cuvinte de la cuvântul suif, grăsime minerală, seu, dar şi ceartă, scandal.

95 Uskoks, în limba sârbă refugiaţi. Nume dat, în secolul al XVI-lea, sârbilor şi bosniacilor care, fugind de turci, s-au stabilit pe coasta adriatică şi s-au ocupat cu pirateria. Faptele lor au inspirat numeroase cântece populare sârbeşti.

96 Meindert Hobbema (1638-1709), pictor şi desenator olandez; Salomon Van Ruysdaël (1600-1670), pictor ţi desenator olandez; Claude Gellče, zis Le Lorrain (1600-1682), pictor, desenator ţi gravor francez; Nicolas Poussin (1594-1665), pictor ţi desenator francez.

97 în text: Il faut ourler avec les loups, pentru Il faut hurler avec les loups.

98 Locanda, han (it.).

99 Culoarea locală însemna, pentru scriitorii romantici, respectarea adevărului în reconstituirea unei epoci şi în zugrăvirea unei ţări.

100 Louis David (1748 -1825), pictor francez neoclasic.

101 în text: Chassez le naturel, îl revient au jabot, pentru Chassez le naturel, îl revient au galop.

102 Diafoirus, personaj din comedia lui Moličre Le Malade imaginaire (1673), medic ignorant, obtuz şi infatuat.

103 în text: Le bonheur n'habite pas sous des nombrils dorés, pentru Le bonheur n'habite pas sous des lambris dorés.

104 în text: Plus on est debout, plus on rit, pentru Plus on est des fous, plus on rit.

105 Maraschino este un lichior fabricat dintr-o varietate de cireşe amare (în italiană marasca) din regiunile mediteraneene.

106 Les petits poissons font les grandes rivičres, pentru Les petits ruisseaux font les grandes rivičres.

107 în text: Les cordonniers sont les plus mal chauffés, pentru Les cordonniers sont les plus mal chaussés.

108 în text: Les extręmes se bouchent, pentru Les extręmes se touchent.

109 în text: Tout ce qui reluit n'est pas fort, pentru Tout ce qui reluit n'est pas de l'or.

110 François Andrieux (1759-1833), scriitor, profesor de gramatică şi litere la École Polytechnique (unde i-a fost profesor lui Eugčne Surville, cumnatul lui Balzac) şi apoi profesor de literatură la Collčge de France, secretar perpetuu al Academiei franceze. În 1820, familia Balzac l-a consultat în legătură cu prima scriere a lui Honoré, drama în versuri Cromwell. Verdictul a fost deosebit de sever, Andrieux sfătuindu-l pe Balzac să renunţe la orice ambiţie literară şi „să-şi folosească mai bine timpul decât compunând tragedii sau comedii” (cf. Balzac, Correspondance, vol. I, p. 84).

111 Pierre-Paul Royer-Collard (1763-1845), om politic şi filosof spiritualist francez.

112 Abatele Loraux, personaj balzacian, apare în romanele Honorine, César Birotteau, La Rabouilleuse.

113 Abatele Denis-Antoine de Frayssinous (1765-1841), mare maestru al Universităţii din Paris (1822) şi ministru al Afacerilor eclesiastice (1824-1828), a adoptat măsuri

reacţionare, închizând şcolile de medicină şi Şcoala normală.

114 în text: On a vu des rois épousseter des bergčres, pentru On a vu des rois épouser des bergčres.

115 Dermatolog, medicul lui Ludovic al XVIII-lea, care suferea şi el de o gravă boală de piele. (Nota eD. Fr.)

116 Aluzie la tradiţia după care, în ziua încoronării la Reims, regii Franţei aveau puterea de a vindeca scrofuloza, atingându-i pe bolnavi. Carol al X-lea, care s-a încoronat la Reims în 1825, pretindea că reluase acest obicei gotic.

117 Referire imprecisă la comedia lui Moličre L'École des femmes (1662).

118 Legătura dintre Victor d'Aiglemont şi contesa de Sérisy este amintită în romanul balzacian La Duchesse de Langeais. (vezi Addenda)

119 în text: Faire d'une pierre deux sous, pentru Faire d'une pierre deux coups.

120 în text: La prudence est la mčre de la surdité, pentru La prudence est mčre de sűreté.

121 în text: Dis-moi qui tu hantes, je te dirai qui tu hais, pentru Dis-moi qui tu hantes, je te dirai qui tu es.

122 în text: Faire plus de fruit que de besogne, pentru Faire plus de bruit que de besogne.

123 în text: Chacun pręche pour son serin, pentru Chacun pręche pour son saint.

124 Il faut savoir se traire ŕ propos, pentru Il faut savoir se taire ŕ propos.

125 în text: Quand on prend du talon, on n'en saurait trop prendre, pentru Quand on prend du galon, on n'en saurait trop prendre (A tant faire que de s'attribuer indűment des mérites, îl y a avantage ŕ le faire généreusement).

126 în text: Qui veut noyer son chien l'accuse de la nage, pentru Qui veut noyer son chien l'accuse de la rage (de la gale).

127 în text: Il ne faut jamais jeter la manche aprčs la poignée, pentru Il ne faut jamais jeter le manche aprčs la

cognée.

128 Bergeret, fermier general în timpul lui Ludovic al XV-lea, devenit proprietarul castelelor de la Cassan şi de la Nointel; Bodard de Saint-James, trezorier general al marinei, de al cărui faliment s-a ocupat Bernard-François Balzac, tatăl romancierului, pe vremea când era secretar la Consiliul regelui; Cei patru fraţi Paris, celebri bancheri din secolul al XVIII-lea, consilieri ai lui Ludovic al XV-lea; Bouret (1710 -1777), fiul unui lacheu, devenit fermier general, s-a ruinat cheltuind patruzeci de milioane. (Nota eD. Fr.)

129 Negustor de pene şi de flori artificiale din strada Richelieu, nr. 52. (Nota eD. Fr.)

130 Joc de cuvinte de la croquer, a cronţăi, a ronţăi; în pictură, a face un crochiu, o schiţă.

131 în text: Deux habits valent mieux qu'un, pentru Deux avis valent mieux qu'un.

132 în text: Comme un îne en plaine, pentru Comme une îme en peine.

133 În text: On ne trousse jamais ce qu'on cherche, pentru On ne trouve jamais ce qu'on cherche.

134 în text: Ventre affamé n'a pas d'orteils, pentru Ventre affamé n'a pas d'oreilles.

135 Istoria familiei Bridau este relatată în romanul La Rabouilleuse.

136 Muslim – aderent al Islamului, musulman. Aluzie la povestea executării comandantului din Smirna promisă de Georges Marest.

137 în text: Trop parler suit, pentru Trop parler nuit.

138 personajul Poiret din romanul Le Pčre Goriot, locatar al pensiunii Vauquer, mai apare în romanele Les Employés şi Splendeurs et misčres des courtisanes.

139 Domnişoara Amélie Thirion (vezi romanele Le Cabinet des Antiques şi Le Cousin Pons).

140 Cartier celebru pentru cabaretele sale cu boschete şi boite de verdeaţă, loc de petrecere pentru parizieni. (Nota eD. Fr.)

141 Géronte, personaj din comedia Le Légataire universel (1708) de Jean-François Regnard. Bătrân ridicol, stupid şi grotesc, îndrăgostit de tânăra Isabelle.

142 Turcaret ou Le Financier, comedie de Lesage (1709), satirizează parvenitismul burgheziei financiare.

143 Personaje balzaciene: actriţa Coralie, iubita lui Lucien de Rubempré în romanul Illusions perdues, şi actriţa Florentine, mai apar în romanele La Rabouilleuse, La Muse du département, Une fille d'Ëve, Splendeurs et misčres des courtisanes etc.

144 Organ al opoziţiei liberale în timpul Restauraţiei.

145 Refuzul bisericii de a aproba înmormântarea sinucigaşilor, dueliştilor, excomunicaţilor, criticat în paginile ziarului Le Constitutionnel de către opoziţia liberală şi anticlericală.

146 Alexis Piron (1689-1773), poet şi dramaturg francez, autorul unor celebre epigrame împotriva lui Voltaire şi a Academiei; JeanJoseph Vadé (1719-1757), şansonetist şi dramaturg francez, autor de comedii şi vodeviluri; Charles Collé (1709-1789), şansonetist şi autor dramatic francez.

147 în cântecele lui Béranger, Lisette este numele grizetei.

148 în text: chanter la Mčre Godichon, a face chef, zaiafet. Originea expresiei nu este cunoscută.

149 Celebru restaurant parizian din Boulevard du Temple. (Nota eD. Fr.)

150 Personajul balzacian Desroches, avocat însărcinat cu procedura (avoué), apare în numeroase romane din La Comédie humaine (La Rabouilleuse, Le Colonel Chabert, La Maison Nucirigen, Illusions perdues, Les Employés, La Femme de trenţe ans, L'Interdiction, Splendeurs et misčres des courtisanes, Ursule Mirouët, La Peau de chagrin etc.).

151 Adică patronului său.

152 Stradă lângă Châtelet, astăzi dispărută în urma prelungirii străzii Bivoli. Începea din strada Bourdonnais,

unde se găsea magazinul de postav al familiei Sallambier, verii lui Balzac. (Nota eD. Fr.)

153 Personajul balzacian Godeschal, secretar în cabinetul avocatului Desroches, apare în romanele Le Colonel Chabert, Leş Petits Bourgeois, La Rabouilleuse, La Maison Nucingen, L'Interdiction, Le Cousin Pons.

154 Mariette, dansatoare, apare în La Rabouilleuse (iubita lui Philippe Bridau şi protejată ducelui de Maufrigneuse) şi în numeroase alte romane balzaciene (La Maison Nucingen, Une fille d'Čve, Illusions perdues, César Birotteau, La Muse du département, Les Employés, Les Paysans, Splendeurs et misčres des courtisanes, Le Cousin Pons).

155 Palais-Royal – în timpul lui Balzac, grupul de clădiri numit astfel (fiindcă aici locuiseră la un moment dat vlăstare regale) erau de multă vreme adăpostite numeroase magazine, restaurante şi tripouri, care ocupau mai ales galeriile de la parterul construcţiei.

156 Votul „cu bilă albă” însemna deplina satisfacţie a examinatorilor. (Nota eD. Fr.)

157 Architriclin, maâtre d'hôtel (fr.), şeful chelnerilor. Basoclie, oamenii justiţiei (fr.).

158 Cabinetul de toaletă.

159 Stil arhaizant, folosit de Balzac şi în Contes drolatiques.

160 Patroana Parisului.

161 François-Joseph Talma (1763-1826), actor francez, interpret strălucit al pieselor lui Corneille, actorul favorit al lui Napoleon I.

162 Inter pocula, printre pahare (lat).

163 Scriitorul Léon Gozlan (1803-1866), prieten al lui Balzac, povesteşte că, din iniţiativa romancierului, a fost creată la restaurantul Le Cheval Rouge o societate de scriitori al cărei statut putea fi rezumat în formula: „Fiecare va fi al tuturor, toţi vor fi ai fiecăruia” (Bahac en pantoufles, XVI).

164 Jus romanum, calambur tradiţional: drept roman, sau sos roman.

165 Item – termen latin întrebuinţat la enumerări şi inventare; înseamnă „pe lângă aceasta, de asemenea”.

166 Bois de Boulogne – pădurice la marginea Parisului, loc de plimbare.

167 Celebru restaurant din rue Montorgueil. (Nota eD. Fr.)

168 Fashion, modă (în engleză în text).

169 Povestea fraţilor Félix şi Charles de Vandenesse este relatată în romanele Le Lys dans la vallée şi Une fille d'Čve.

170 Uşoară inexactitate. Béranger a compus în 1820 o şansonetă, Les Parques, pe aria „Îi place să râdă”, cântec de petrecere din secolul al XVIII-lea, celebru şi astăzi. (Nota eD. Fr.)

171 Vezi nota 143.

172 Profesor de dans la Opera din Paris între 1808 şi 1831.

173 În text: orné de ses ailes de pigeon, după moda veche, dispunere simetrică a părului pe o frunte dezgolită.

174 Marie-Auguste Vestris (1760-1842), dansator la Opera din Paris între 1780 şi 1818, profesor la Conservator.

175 Melodramă de René-Charles Guilbert de Pixérécourt (1773-1844), reprezentată la teatrul Gaâté în 1810.

176 Vezi nota 143.

177 Iacob al II-lea (1633-1701), regele Angliei, Scoţiei şi Irlandei, a fost detronat în 1688 de ginerele său Wilhelm de Nassau, prinţ de Orania, stathouder al Olandei.

178 Personaje balzaciene: Giroudeau, fost căpitan în armata imperială, apare în La Rabouilleuse, Illusions perdues etc.; Andoche Finot, director de revistă şi om de afaceri, apare în Illusions perdues şi în numeroase alte romane (La Rabouilleuse, César Birotteau, Splendeurs et misčres des courtisanes, La Peau de chagrin, Ursule Mirouët, Un prince de la Bohęme etc.); Jean-François du Bruel, funcţionar şi autor de vodeviluri, apoi deputat, apare

în Les Employés şi în alte romane din La Comédie humaine (Illusions perdues, La Rabouilleuse, Un prince delŕ Bohęme, La Peau de chagrin, Une fille d'Eve, Les Comédiens sans le savoir).

179 Revoluţia din Iulie 1830, care a pus capăt Restauraţiei şi a instaurat monarhia burgheză a lui Ludovic-Filip d'Orléans.

180 Balaine a fost întemeietorul restaurantului Rocher-de-Cancale şi Borrel i-a succedat. (Nota eD. Fr.)

181 Printre paharele aurite ale restaurantului numit în mod obişnuit Stânca din Cancal (lat.) Cancale, port de pescuit şi staţiune balneară din arondismentul Saint-Malo, în golful Mont-Saint-Michel.

182 William Pitt (1759-1806), om politic englez şi prietenul său Henry Dundas, ministru între 1791 şi 1794, aveau reputaţia de iubitori ai vinului şi ai meselor îmbelşugate.

183 Joc de cărţi la care numărul de douăzeci şi unu de puncte este cel mai avantajos. (Nota eD. Fr.)

184 Personajul balzacian Raoul Nathan, scriitor ţi ziarist, apare în romanele Une fille d'Čve ţi Illusions perdues, ţi episodic în numeroase alte romane din La Comédie humaine unde se întâlneşte societatea scriitorilor şi artiştilor parizieni (vezi Memoriile a două tinere căsătorite).

185 Referire la Ierusalimul eliberat de Tasso (1575). Îndrăgostită de cavalerul francez Renaud, prizonierul său, vrăjitoarea Armida, neputând suporta plecarea iubitului ei, vrea să se îngroape sub ruinele palatului său fermecat.

186 Cărticică oferită ca amintire, conţinând versuri, fragmente în proză şi gravuri. Primele au apărut în Franţa în 1820. (Nota eD. Fr.)

187 Personajul balzacian Fanny Beaupre, loretă, mai apare în romanele Béatrix, Splaideurs et misčres des courtisanes, Modeste Mignon, La Muse du département.

188 Melodramă de Fournier şi Frédéric, reprezentată la teatrul Porte-Saint-Martin în 1816. (Nota eD. Fr.)

189 Sumă enormă. Oscar plăteşte 900 de franci pe an pentru a învăţa meserie. Doi ani mai târziu, câştigă 800 de franci pe an. (Nota eD. Fr.)

190 La înrolarea în armată (prin tragere la sorţi) numerele mai mici desemnau tinerii care trebuiau să facă serviciul militar.

191 Aluzie la cuvintele lui La Fayette care, la 29 iulie 1830, insistând ca Ludovic-Filip de Orléans să fie acceptat ca locotenent general al regalului, a strigat mulţimii din balconul Primăriei: „Iat-o, cea mai bună dintre republici”. (Nota eD. Fr.)

192 Ducele Ferdinand d'Orléans (1810-1842), fiul cel mare al lui Ludovic-Filip d'Orléans, a luat parte la asediul oraşului Anvers şi la cucerirea Algeriei. A murit într-un accident de trăsură.

193 Pe râul Macta, în departamentul Oran, Abd-el-Kader, emirul arab din Algeria, conducătorul luptei împotriva armatelor franceze, l-a învins pe generalul Trézel, la 28 iunie 1835.

194 Atentatul corsicanului Giuseppe Fieschi împotriva lui Ludovic-Filip d'Orléans (28 iulie 1835), în urma căruia au murit nouăsprezece persoane.

195 Prima linie de cale ferată, cu tracţiune cu cai, pentru transportul cărbunelui, a fost pusă în funcţiune în Franţa în 1827 (între Saint-Étienne şi Andrézieux). Calea ferată pentru călători a început să funcţioneze în 1837 (între Paris şi Saint-Germain).

196 Balzac pare să sugereze că Georges Marest a contractat maladii venerice. (Nota eD. Fr.)

197 Dandy – bărbat îmbrăcat elegant, după ultima modă (din englezeşte).

198 Vezi romanul Modeste Mignon. Baronul Canalis, poetul din „Şcoala angelică”, s-a căsătorit cu fiica bogatului burghez Moreau.

199 Şi aici, Balzac pare că se gândeşte la Delacroix. (Nota eD. Fr.)

200 Vezi nuvela lui Balzac La Fausse Maâtresse.

201 Această profeţie se va împlini în romanul Les Comédiens sans le savoir.

202 Cuvânt-cheie după 1830, lansat de Ludovic-Filip d'Orléans în răspunsul dat la 29 ianuarie 1831 unei delegaţii a oraşului Gaillac: „Cât despre politica internă, vom căuta să ne menţinem pe o cale de mijloc”.